

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

İMAM RABBÂNÎ’NİN KÖTÜLÜK ANLAYIŞI

**Hazırlayan
Erol HARUNOĞULLARI**

**Danışman
Prof. Dr. Ramazan ERTÜRK**

Yüksek Lisans Tezi

Ağustos 2021, KAYSERİ

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**İMAM RABBÂNÎ’NİN KÖTÜLÜK ANLAYIŞI
(Yüksek Lisans Tezi)**

**Hazırlayan
Erol HARUNOĞULLARI**

**Danışman
Prof. Dr. Ramazan ERTÜRK**

Ağustos 2021, KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Erol HARUNOĞULLARI

İmza

T.C.

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri

Program Adı : Yüksek Lisans

Tez Başlığı : İmam Rabbânî'nin Kötülük Anlayışı

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Önsöz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 107 sayfalık kısmına ilişkin 13/09/2021 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı: % 9'dur.

Filtrelemeye **alıntılar dahil** edilmiştir. Filtrelemede **yedi (7) kelimedenden daha az** örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 15.09.2021

Danışman: Prof. Dr. Ramazan ERTÜRK

Öğrenci: Erol HARUNOĞULLARI

İmza

İmza

KILAVUZA UYGUNLUK

“İmam Rabbânî’nin Kötülük Anlayışı” başlıklı Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Erol HARUNOĞULLARI

İmza

Danışman

Prof. Dr. Ramazan ERTÜRK

İmza

Felsefe ve Din Bilimleri ABD Başkanı

Prof. Dr. Süleyman AKYÜREK

İmza

ÖN SÖZ

Teizm aleyhine güçlü bir delil olduğu düşünölen kötölük problemi, ateist düşünce için önemli görölen bir argümandır. Yüzyıllardır devam ede gelen, mutlak iyilik ve kudret sahibi bir Tanrı ile âlemdede meydana gelen kötölüklerin varlığı arasında çelişki olduğu düşöncesi felsefe literatürüne kötölük problemi olarak geçmiştir. Her ne kadar bu problem, Batı felsefesi açısından ateistler için ideolojilerini savunacak güçlü bir kanıt gibi görünse de genel olarak Müslöman âlimler için pek öyle olduğu söylenemez. İmam Rabbânî, kötölük probleminin Allah’a dayandırılmayacağını belirterek, çekilen sıkıntıları, acı ve ıstırapları görünüşte bir kötölük olarak ifadelendirmiş, ancak acı ve ıstırap veren bu durumların ruhani olgunlaşmaya ve manevi yükselmeye vesile olan birer ilahi armağan şeklinde değerlendirmiştir.

Çalışmamızda sonsuz ilim, irade, kudret, rahmet ve merhamet sahibi Allah’a rağmen kâinatta cereyan eden bu kötölüklerin bir çelişki içerip içermediğini, içermiyorsa İmam Rabbânî açısından nasıl anlamamız gerektiği ele alınmaktadır. Bununla beraber yer yer bazı Batı ve İslam düşünürlerinin konu ile ilgili düşöncelerine de yer verilerek değerlendirmeler yapılacaktır.

Hazırladığımız bu çalışmanın ortaya çıkmasına katkı sağlayan, yardımlarını, anlayışı, destek ve rehberliğini esirgemeyen başta değerli hocam ve tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Ramazan ERTÖRK olmak üzere, Doç. Dr. Özcay AKDAĞ, Dr. Öğr. Üyesi Osman KARAAĞAÇ, Arş. Gör. Abdullah AKGÖL hocalarıma teşekkürü ayrı ayrı bir borç biliyorum. Ayrıca fikirleriyle çalışmama katkı sağlayan ve tavsiyelerini esirgemeyen değerli Doç. Dr. Necati DEMİR ve Doç. Dr. Muazzez HARUNOĞULLARI hocalarıma da teşekkür ediyorum.

Erol HARUNOĞULLARI, Kayseri, 2021

İMAM RABBÂNÎ'NİN KÖTÜLÜK ANLAYIŞI

Erol HARUNOĞULLARI

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Ağustos 2021

Danışman: Prof. Dr. Ramazan ERTÜRK

ÖZET

Bu tezi çalışmamdaki amaç, felsefenin en eski ve önemli meselelerinden biri olan kötülük problemine İmam Rabbânî açısından bakmanın konuya sağlayacağı katkıdır. Tezin giriş bölümünde tezimizin konusuna, amacına, yöntem ve tekniklerine, kötülük kavramının ne olduğu, ne anlamlara geldiği, tarihsel süreçte kötülük probleminin nasıl değerlendirildiği ile beraber İmam Rabbânî'nin hayatına, eserlerine ve düşüncelerine çok kısa bir şekilde yer verilmiştir.

Çalışmamızın birinci bölümünde, İmam Rabbânî'nin fiziki kötülüğün kaynağı ile varoluş hikmeti konusundaki kendine ait düşüncelerine yer verilerek diğer bazı düşünürlerle benzeşen ve ayrışan yönleri ortaya konulmuştur.

Tezimizin ikinci bölümünde, İmam Rabbânî'ye göre ahlaki kötülüğün kaynağı ile varoluş hikmetine ilişkin düşüncelerine yer verilerek yine diğer bazı düşünürlerle aralarındaki benzeşen ve ayrışan yönleri değerlendirilmiştir.

Araştırmamızın üçüncü bölümünde, İmam Rabbânî'ye göre kötülükle mücadele yollarına değinilerek kötülükten kurtulma ve korunma yolları ele alınmış ve O'nun bu konudaki tavsiyelerine yer verilmiştir.

Tezimizin sonuç bölümünde ise bu çalışmamızla ilgili genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kötülük, Nimet, Hikmet, Celal, Cemal.

IMAM RABBÂNI'S UNDERSTANDING OF EVIL

Erol HARUNOĞULLARI

Erciyes University, Graduate School of Social Sciences

Master Thesis, August 2021

Supervisor: Prof. Dr. Ramazan ERTÜRK

ABSTRACT

The purpose of my thesis is to contribute to the subject by looking at the problem of evil, which is one of the oldest important issues of philosophy, from the point of view of Imam Rabbani. In the introduction part of the thesis, the subject, purpose, methods and techniques of our thesis, what the concept of evil is, what it means, how the problem of evil is, evaluated in the historical process, and Imam Rabbani's life, works and thoughts are given very briefly.

In the first part of our study, Imam Rabbani's own thought on the source of physical evil and the wisdom of existence are presented, and its similarities and differences of his thought with some other thinkers are revealed.

In the second part of our thesis, according to Imam Rabbani, the similarities and differences between his thought and some other thinker thought are evaluated by giving place to his thoughts on the source of moral evil and the wisdom of its existence.

In the third part of our research, according to Imam Rabbani, the ways of fighting against evil are mentioned and the ways of getting rid of and protecting from evil are mentioned and his recommendations on this subject are given.

In the conclusion part of our thesis, a general evaluation has been made about our study.

Keywords: Evil, Blessing, Wisdom, Jalal, Jamal.

İÇİNDEKİLER

İMAM RABBÂNÎ'NİN KÖTÜLÜK ANLAYIŞI

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	i
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI.....	ii
KILAVUZA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAYTUTANAĞI	iv
ÖN SÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İMAM RABBÂNÎ'YE GÖRE FİZİKİ KÖTÜLÜK

1.1. İmam Rabbânî'ye Göre Fiziki Kötülüğün Kaynağı.....	10
1.2. İmam Rabbânî'de Fiziki Kötülüğün Varoluş Hikmeti	29

İKİNCİ BÖLÜM

İMAM RABBÂNÎ'YE GÖRE AHLAKİ KÖTÜLÜK

2.1. İmam Rabbânî'de Ahlaki Kötülüğün Kaynağı	47
2.2. İmam Rabbânî'de Ahlaki Kötülüğün Kader ve Cüz'i İradeyle İlişkisi	58
2.3. İmam Rabbânî'de Ahlaki Kötülüğün Varoluş Hikmeti.....	64

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İMAM RABBÂNÎ'YE GÖRE KÖTÜLÜKLE MÜCADELE YOLLARI

3.1. İmam Rabbânî'ye Göre Kötülüklerden Kurtulma Yolları	80
3.1.1. Dua Etmek	81
3.1.2. Tövbe ve İstiğfar Etmek	83
3.1.3. Sabretmek	86
3.2. İmam Rabbânî'ye Göre Kötülüklerden Korunma Yolları	88

3.2.1. Dünyayı Kalben Kötülemek ve Dünyaya Rağbet Etmemek	88
3.2.2. Hz. Peygamber'in Sünnetine Tam Bağlılık	92
3.2.3. Nefsi Islah ve İç Duyguları İnşa Etmek.....	95
SONUÇ	102
KAYNAKÇA.....	108

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Anabilim Dalı
Bkz	: bakınız
C.	: Cilt
Der.	: Derleyen
ed.	: Editör
ERÜ	: Erciyes Üniversitesi
Hız.	: Hazreti
neşr.	: Neşreden
s.a.v.	: Sallallahu Aleyhi Vesellem
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
t.y.	: Tarih yok
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
terc.	: Tercüme eden
Üniv.	: Üniversite
vb.	: Ve benzeri
vs.	: Ve saire
Yay.	: Yayınları
YÖK	: Yükseköğretim Kurumu

GİRİŞ

İmam Rabbânî'nin kötülük problemine bakışının ne olduğu tezin konusunu oluşturmaktadır. Tezin amacı, kötülük probleminin İmam Rabbânî tarafından nasıl ele alındığını ortaya koymaktır. Önemli bir İslam âlimi olan İmam Rabbânî'nin görüşleri çerçevesinde değerlendirilerek bu problemin anlaşılması hedeflenmektedir. Daha önce değinilmemiş olduğu görülen İmam Rabbânî açısından kötülük problemine değinerek bu konuyla alakalı önemli bir çalışma ortaya koymak tezimizin hedeflerinden birisidir. Amacımız İslam Dini'nin çok önemli simalarından birisi olan İmam Rabbânî'nin fikirlerini bugüne taşımaktır. Diğer bir ifadeyle, İmam Rabbânî'nin bakış açısından kötülük probleminin var olup olmadığı, varsa nasıl değerlendirildiği, nasıl görüldüğü, kaynağının ve hikmetlerinin neler olabileceği sorularına cevap aramaktır.

Araştırma, birçok batı ve doğu düşünürlerinin kötülük problemine yaklaşımı çalışılmışken önemli İslam âlimlerimizden olan İmam Rabbânî'nin kötülük anlayışına bakışı ile ilgili daha önce bir çalışmanın yapılmamış olması bakımından önemli görülmektedir. Hem İmam Rabbânî'nin genel olarak din felsefesi alanında çok fazla çalışılan bir şahsiyet olmaması hem de kötülük problemi konusunda İmam Rabbânî'nin görüşlerinin de bu konuya kazandıracağı katkı, bu çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. Bildiğimiz kadarıyla İmam Rabbânî'nin kötülük anlayışı üzerine yapılan ilk çalışma olması bakımından da bu araştırma önemli görülmektedir. Bu çalışmayı önemli kılan diğer bir husus da ilgili probleme İmam Rabbânî'nin kazandırdığı yeni bir boyut ve farklı bir bakış açısıdır.

Bu çalışmada; açıklama, kavram araştırması, literatür taraması, tanımlama, özdeşim kurma, tartışma ve müzakere, anlatma ve açıklama yöntem ve tekniklerine başvurulmuştur. Ayrıca araştırmamızda anlatım, kıyas ve yoruma dayanan bir yol izlenmiştir. İmam Rabbânî'nin karşı çıktığı farklı görüşlere de yer verilerek çalışmada bütüncül bir anlayış geliştirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, İmam Rabbânî'ye göre

görünüşte meydana gelen kötülüklerden nasıl korunacağımız ve kurtulacağımız ile ilgili konulara yer verilmeye gayret gösterilmiştir.

İslam düşüncesinde önemli bir yeri olan İmam Rabbânî'nin, eserlerinde kötülük konusuna farklı açılardan yer verdiği görülmektedir. Elbette O, bu felsefî probleme ilişkin görüşlerini felsefî kavramlar ve başlıklarla anlatmamaktadır. Eserlerinde, kötülüğün tanımı, çeşitleri, kötülük problemine ilişkin çözüm önerileri gibi doğrudan başlıklar ve içerik görmek mümkün değildir. Eserlerinde konu çerçevesindeki dağınık görüşlerini bir araya getirmek ve sistemleştirmek araştırmacıya düşmektedir. Bizim yapmaya çalıştığımız da tam olarak budur. Tezimiz kötülük anlayışına farklı bir bakış açısı sunacaktır.

İmam Rabbânî, çekilen sıkıntıları, acı ve ıstırapları görünüşte bir kötülük olarak ifadelendirmektedir. Ancak acı ve ıstırap veren bu durumların Yüce Mahbup Zat'tan gelen, bizim için ruhani olgunlaşmaya ve manevi yükselmeye vesile olan, ebedi hayatta derecemizi yükselten, yani sonuç itibarıyla aslında iyi olan şeyler olduğunu kabul etmiştir. İmam Rabbânî, Allah'ın celal sıfatının tecellisi ve cemal sıfatının suret değiştirmiş hali olarak gördüğü kötülükleri ve maddi sıkıntıları, manevi yükselişe vesile olması nedeniyle manevi açıdan iyi görmekte, Allah'ın hediyesi olarak kabul etmektedir. Tezimizde değineceğimiz bu hususlar yaptığımız bu çalışmanın esasını oluşturmaktadır.

Kavram olarak kötülük, düzen bozucu ve yıkılan şeyleri ifade etmektedir.¹ Kötülük kavramının bir başka tanımı ise, doğa kaynaklı olan veya bilinçli insan eylemlerinin sonucu olan ve insanın hayatına büyük zarar veren şeylerdir.² Kötülük kavramı, şer, kabahat, habaset, felaket, musibet, hastalık, mutsuzluk anlamları da taşımaktadır.³ Kötülük kavramı yerine şer kavramı da kullanılmaktadır.⁴ Şer kelimesi, kötülüğe meyletmek, kötülük etmek, çirkin, zararlı gibi manalara gelen, hayrın karşıtı bir kelimedir.⁵

¹ Bedia Akarsu, "Kötü", içinde *Felsefe Terimleri Sözlüğü* (Ankara: TDK Yayınları, 1979), 117.

² Ahmet Cevizci, "Kötü", içinde *Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2000), 574.

³ Orhan Hançerlioğlu, "Kötülük", içinde *Felsefe Asiklopedisi Kavramlar ve Akımlar* (İstanbul: Remzi Kitabevi 1993), 3:330.

⁴ Şemseddin Sami, "Şerr", içinde *Kâmûs-ı Türki* (İstanbul: Enderun Yayınları 1989), 772.

⁵ Rağıb el-İsfahanî, "Şerr", *Müfredât*, çev. Abdülbaki Güneş, Mehmet Yolcu (İstanbul: Çıra Yayınları 2012), 543; Muallim Nâci, "Şerr", *Lûgat-ı Nâci* (İstanbul: Çağrı Yayınları 1987), 497.

Kötülük konusu, felsefe tarihinde önemli bir problem olarak ele alınmıştır. Filozoflar bu problemi üç kısımda incelemişlerdir: Birincisi, Tanrı'nın var olması ve mutlak iyi ve mutlak kudret sahibi olmasıyla beraber, aynı zamanda kötülüğün var olduğunu kabul etmenin mantıken çelişki olduğunu iddia eden mantıksal kötülük problemi görüşüdür. İkincisi, dünyada var olan kötülüklerin çokluğu, Tanrı'nın olmadığı iddialarından oluşan kısmî delilci kötülük problemidir. Üçüncüsü, dünyada var olan ahlaki kötülüklerden dolayı Tanrı'nın olmadığını iddia eden varoluşsal kötülük problemidir.⁶

Kötülük problemine karşı Tanrı'nın varlığını savunma, düşünce tarihinde 'teodise' kavramı ile ifade edilmiştir. Batı felsefesinde 'teodise' kavramını ön plana çıkaran Leibniz'dir. Bu yeni kavramın keşfi genellikle Leibniz'e atfedilse de tarihi çok eskilere dayanmaktadır.⁷ İrenaeus'un 'ruhun olgunlaştırılması' teorisi ile Augustine 'asli günah-düşüş' teorisi çok eski teodiselerdendir. Teodise, âlemde var olan kötülüklerle Tanrı'nın varlığı arasında çelişki oluşturmayaacağı, bu durumun Tanrı'nın aleyhine bir argüman olamayacağını ifade etmektedir. Bu terim, âlemde var olan kötülüklerle mutlak kudret sahibi Tanrı'nın mutlak iyiliği ve mutlak adaleti arasındaki bağlantıyı uzlaştırma ve Tanrı'nın adaletini ve haklılığını savunma terimi olarak kullanılmaktadır.⁸ Bu anlayışa göre evrendeki tüm kötülöklere rağmen ilahi adalet tecelli etmiştir. Bize kötölük olarak görünen şey bir yanılsamadan ibarettir. Dolayısıyla bu dünya mümkün dünyaların en iyisidir.⁹ Âlemde kötölüğün olması, belli miktarda gerekliyse ve 'mümkün dünyaların en iyisi' düşüncesiyle çatışmıyorsa, elbette âlemde kötölüğün var olmasıyla mutlak iyi bir Tanrı'nın varlığının bir arada bulunması mümkündür. Kötölüğün varlığı, Tanrı inancını olumsuz manada etkilemiş olsaydı Hz. Eyüp'ün, Hz. İsa'nın ve Hz. Muhammed'in inançlarını etkilerdi.¹⁰

⁶ Cafer Sadık Yaran, *Kötölük ve Teodise* (Ankara: Vadi Yayınları 1997), 31-78; Michael Peterson, William Hasker vd., *Akıl ve İnanç*, çev. Rahim Acar (İstanbul: Küre Yayınları, 2017), 278, 284; John Lock Mackie, "Evil and Omnipotence", içinde *The Problem of Evil: Selected Readings*, ed. Michael Peterson (Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1992), 89-103; Rafiz Manafov, "John Hick'in Din Felsefesinde Kötölük Problemi ve Günümüz Açısından Teodise" (Yayımlanmış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2006), 36.

⁷ Ahmet Arslan, *Felsefeye Giriş* (Ankara: Adres Yayınları, 2016), 367

⁸ Yaran, *Kötölük ve Teodise*, 79; M. Rosenthal-P. Yudin, "Teodise", içinde *Felsefe Sözlüğü*, çev. Aziz Çalışlar (İstanbul: Sosyal Yayınları, 1997), 492

⁹ Eric Lee Ormsby, *İslam Düşüncesinde İlahi Adalet Sorunu*, çev. Metin Özdemir (Ankara: Kitabiyat Yayınları, 2001), 16.

¹⁰ Mehmet S. Aydın, *Din Felsefesi* (İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2012), 215.

Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam gibi teistik dinlerde Tanrı, birçok sığata aynı anda sahiptir. Tanrı, hem rahmet, iyilik, hikmet, adalet, gibi etik niteliklere hem de ilim, irade ve kudret gibi epistemolojik ve kişisel özelliklere sahiptir. Dolayısıyla bu durumda hem iyi hem de kudretli bir Tanrı'nın var olduğunu ve âlemi idare ettiğini savunan teistik dinler için, âlemde meydana gelen kötülöklere dayanarak böyle bir Tanrı'nın varlığı aleyhine öne sürölen iddialara cevap vermek önemlidir.¹¹ Gerek Hristiyan gerek İslam filozoflarından bazıları, kötölük problemini, doğrudan Tanrı ile ilişkilendirmek yerine insanın hür iradeye sahip olmasından dolayı ortaya çıkan bir problem olarak görmüşler ve kötölük kavramını da 'iyinin yokluğu' şeklinde tanımlamışlardır.¹² İslam Dini'nin temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'e göre kötü olan şey Allah'ın emriyle belirlenmekte, Allah'ın emrettiğine iyi-hayır, yasakladığına ise kötü-şer denilmektedir.¹³ Allah, gönderdiği vahiylerle, insanlar için neyin hayır neyin şer olduğunu bildirip, onlara iyilikte bulunmalarını ve kötölüklerden kaçınmalarını emretmiştir.¹⁴

Kötölük problemine ilişkin öne sürölen sınıflandırmada kötölük üçe ayrılmaktadır. Birincisi, insanın dışındaki etkenlerle, insan yaşamına son ya da büyük bir kısmına zarar veren kötölükler fiziki kötölük olarak değerlendirilir. Örneğin depremler, tsunamiler vb buna verilebilecek örneklerdendir. İkincisi, bilinçli insan eylemi olarak soykırım, işkence, açlık, tecavüz, kitle imha silahları, nükleer başlıklar, cinayet, savaş gibi insanın ahlaki ödevlerini yapmamasından kaynaklı kötölükler ahlaki kötölük olarak tanımlanmaktadır. Üçüncüsü ise, yaratılmış olan bu âlemin sonlu ve sınırlı olması nedeniyle ortaya çıkan kötölüğe ise metafiziksel kötölük denilmektedir.¹⁵ Kötölük problemi her ne kadar üç farklı kategori olarak ifade edilse de genellikle Batı felsefesinde olduğu gibi kötölük konusu, ahlaki ve fiziki kötölük olmak üzere iki başlık altında incelendiğı görölmektedir.¹⁶

İmam Rabbânî'nin kötölük anlayışına geçmeden önce hayatı hakkında özet bir bilgi vermenin yararlı olacağı kanaatindeyiz. Âlimimiz, 4 Şevval 971/ 27 Mayıs

¹¹ Yaran, *Kötölük ve Theodise*, 21.

¹² Cafer Sadık Yaran, *Klasik ve Çağdaş Metinlerle Din Felsefesi* (Samsun: Etüt Yayınları, 1997), 119.

¹³ Kur'an-ı Kerim, Haşr, 59/7; Orhan Hançerlioğlu, *İslâm İnançları Sözlüğü* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1994), 578.

¹⁴ Kur'an-ı Kerim, Bakara, 2/168-169; Âl-i İmran: 3/114-115; Hac: 22/77.

¹⁵ Hançerlioğlu, *İslâm İnançları Sözlüğü*, 330; Şerafettin Gölcük-Süleyman Toprak, *Kelam Tarih Ekoller Problemler* (Konya: Tekin Kitabevi, 2012), 290.

¹⁶ Yaran, *Kötölük ve Teodise*, 25; Peterson vd., *Akıl ve İnanç*, 277; Aydın Topaloğlu, "Kötölük Problemi", içinde *Din Felsefesi*, ed. Latif Tokat (Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2018), 237.

1563/64 tarihinde Hindistan'a bağlı bir yerleşim yeri olan Serhind'de doğdu.¹⁷ Hicri 1034, miladi 1624 yılında 63 yaşındayken vefat etti. Adı Ahmed b. Abdülahad b. ... Abdullah b. Ömer b. Hattab (r.a.)'dır.¹⁸ el-Fârûkî lakabı büyük dedesi Hz. Ömer'den kaynaklanmaktadır.¹⁹ İmam Rabbânî terkibi, ilahi bilgilere sahip âlim²⁰, dinde fâkih²¹ anlamlarına gelmektedir. Lakabı Bedrüddin, künyesi Ebu'l berakât, makamı kayyum-u zaman müceddid-i elf-i sâni'dir.²² O'na müceddid-i elf-i sâni (Hicri ikinci bin yılın yenileyicisi) vasfını veren ilk kişinin, O'nun müridi olan Abdülhakim Siyalkutî olduğu söylenir.²³ Bu vaziyetini İmam Rabbânî, bir mektubunda belirtmektedir.²⁴ Tezimizin de ana kaynağını oluşturan İmam Rabbânî'nin Mektûbât isimli bu eseri, bu gibi itikadi konuları ve problemleri ele alan ve bunlara çözüm sağlayan mektuplardan oluşmuş önemli bir eserdir.²⁵ Düşünürümüz, Ekber Şah'tan sonra Cihangir Şah'ın döneminde Babürlü sarayında âdet olan saygı secdesini yapmayı reddettiği için Guvalyar kalesindeki hapse atılmıştır.²⁶ Âlimimiz, başına gelen kötülükleri Allah'ın celal sıfatının tecellisi olarak kendisine verilen ilahi bir lütuf şeklinde değerlendirerek seven-sevilen ilişkisi içerisinde olayları değerlendirmiştir.²⁷ Düşünürümüz ayrıca yaşadığı dönemde önemli makamda bulunan kişilerin, filozofları yüceltmesi ve peygamberliği küçümsemesine karşı önemli mücadeleler vermiştir.²⁸

¹⁷ Mustafa Özgen, *İmam-ı Rabbânî'nin Hayatı ve Tecdid Algısı* (Konya: Palet Yayınları, 2018), 22.

¹⁸ Ebu'l Hasen en- Nedvi, *İmam-ı Rabbânî*, çev. Nureddin Yıldız (İstanbul: Risale Yayınları, 2017), 95.

¹⁹ Hayrettin Karaman, *İmam-ı Rabbânî ve İslam Tasavvufu* (İstanbul: İz Yayınları, 2009), 19.

²⁰ Hamid Algar, "İmam-ı Rabbânî", içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22: 194; İmam ve Rabbânî kelimeleri için bkz. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlük* (Ankara: Doğu Matbaası, 1970), 516, 1044;

²¹ Muhammed b. Hişam, *İslam Tarihi Siret-i İbn-i Hişam I-III*, terc. Hasan Ege (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006), 2:256.

²² Ethem Cebecioğlu, "İmam-ı Rabbânî ve Mektûbâtı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 35/1(1996): 196. "İmam Rabbânî" terkibi için bkz. Mustafa Özgen, *İmam-ı Rabbânî Ulûhiyet ve Nübüvvet Anlayışı* (Konya: Tablet Yayınları, 2007), 52.

²³ Necdet Tosun, *İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2016), 119; Necip Fazıl Kısakürek, *İmam-ı Rabbânî-Mektûbât* (İstanbul: b.d. Yayınları, 1995), 11.

²⁴ İmam-ı Rabbânî, Ahmed Fârûkî Serhendi, *Mektûbât-ı Rabbânî I-II*, çev. Abdulkadir Akçiçek, (İstanbul: Çelik Yayınları, 2016), 317. Mektup, 2:957-958; 319. Mektup, 2:961.

²⁵ Karaman, *İmam-ı Rabbânî ve İslam Tasavvufu*, 35.

²⁶ en-Nedvi, *İmam-ı Rabbânî*, 126; Tosun, *İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî*, 34.

²⁷ İmam-ı Rabbânî, *Mektûbât*, 418. Mektup, 2:1298; (İfade şöyle yer almaktadır: "...Halbuki mahbubun cefası vefasından daha çok lezzet getirir...")

²⁸ Süleyman Derin, *İmâm-ı Rabbânî'nin İzinde Manevi Yolculuk* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2019), 10.

BİRİNCİ BÖLÜM

İMAM RABBÂNÎ'YE GÖRE FİZİKİ KÖTÜLÜK

Hayatın güzel, mutlu eden tarafının yanı sıra bir de acı veren tarafı vardır. Olmayacağını düşündüğümüz hadiselerin birden oluvermesi üzülmemize ve hayal kırıklığı yaşamamıza neden olmaktadır. Bunlar kimi zaman bireysel kimi zaman da kitlesel acılardır.²⁹ Hayatın tüm güzelliğine rağmen, ani gelen üzücü durumlar şaşkınlığa, derin zihinsel ıstıraplara ve travmalara sebep olan trajik ve dramatik haller meydana getirmektedir. İnsanoğlu, yaratıldığı andan itibaren iyiliklerden ve kötülüklerden meydana gelen durumlarla karşılaşmaktadır. Yaşadığımız bu hayatta kimileri için mutluluktan çok acının, iyilikten çok kötülüğün ağır bastığı bilinmektedir.

Genel itibariyle, insan hayatında acıların mutluluklardan daha çok iz bıraktığını söyleyebiliriz. İnsanın çektiği sıkıntılar, yaşadığı acı ve ıstıraplar onu, üzerinde düşünmeye, tartışmaya, düşünceler üretmeye sevk etmiştir. Bundan dolayı etik alanında en çok tartışılabilen konularından birisinin kötülük problemi olduğunu söyleyebiliriz.

Antik dönemden itibaren günümüze kadar pek çok düşünür, iyi ve kötü olguları üzerinde tartışmış, Tanrı'nın varlığı ve evrende var olan kötülük konusu ile ilgili fikirler ortaya atmıştır. Hatta bu konu felsefi tartışmanın ötesine geçerek bir inanç meselesine dönüşmüş, inanç bağlamında çok ciddi etkilere neden olmuş³⁰, ateistlerin, fikir planında, çok önemli bir dayanağı olmuştur.³¹ Kötülüğün ne olduğu, kaynağı ve Tanrı-âlem ilişkisi konusunda temelde optimist ve pesimist tavır olmak üzere iki çeşit felsefi ve teolojik yaklaşımlar vardır. Optimistlere göre dünyada her şey iyidir. Pesimistlere göre ise, dünya sürekli kışın yaşandığı, çekilmez, kötü bir yerdir. Dolayısıyla

²⁹ Yaran, *Kötülük ve Theodise*, 6.

³⁰ Topaloğlu, "Kötülük Problemi", 233.

³¹ Aydın, *Din Felsefesi*, 150.

pesimistlerce varlığın temelde basit anlamıyla kötü olduğu, iyinin ise bir yanılgıdan ve bir yanılsamadan ibaret olduğu belirtilir.³²

Kötülük kavramı, çeşitli inanç ve düşüncelerde yer alsa da bilhassa teistlerce inanç değerlerine bir saldırı gibi anlaşılmıştır. Bu dinlerin öngördüğü, mutlak güç sahibi, her şeyi bilen ve aynı zamanda mutlak iyi olan, sevgi dolu bir Tanrı anlayışı ile âlemde meydana gelen kötülüğün varlığının uzlaştırılma çabası felsefenin önemle tartışılan konularından biri olmuştur. Çünkü teistler, Tanrı'nın özünde iyi olduğunu kabul etmişlerdir.

Kötülük problemi, Antik Yunan filozofu Epiküros'un, Aforizmalar adlı eserinde, Olympus tanrılarına tepki olarak ortaya koyduğu, hem güçlü hem de iyi denilen tanrıların yeryüzündeki kötülükleri kaldırmamasını sorgulamasıyla başlamıştır.³³ Daha sonraları Lactantius adlı kilise babası, mutlak iyi ve güçlü Tanrı'nın varlığı ile yeryüzündeki kötülüklerin varlığı arasında çelişki gibi görünen bu durumu, Hıristiyanlık inancıyla birleştirerek sorgulaması, kötülük probleminin ortaya çıkmasına neden olmuş ve böylece kötülük problemi, felsefe tarihindeki yerini almıştır.³⁴

Fiziki kötülük, genel olarak insanın yaşamı sırasında karşılaştığı depremler, fırtınalar, sel, tsunami, heyelan, kuraklık, kıtlık, yangın, açlık gibi hadislerin neden olduğu acı ve ölümle beraber kanser, tetanos, AIDS, sakatlıklar, delilik, ruhsal özürler, çöller ve buzlar, tehlikeli etçil hayvanlardan gelen insan fiillerinden bağımsız olarak ortaya çıkan kötülöklere verilen addır.³⁵ Burada doğa olaylarının neden oldukları elemeler ve ölümler, doğal kötölük olarak gösterilmektedir.³⁶ Dilsizlik, sağırılık, körlük gibi bedensel özürler, fiziki kötölükler kategorisinde değerlendirilmektedirler.³⁷

³² Mevlüt Albayrak, "İkbal'de Tanrı'nın Kudreti", içinde *Tasavvuf Dergisi*, ed. Mustafa Aşkar, (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2001), 189.

³³ Michael Shermer, *İyiliğin ve Kötülüğün Bilimi*, çev. Sinem Gül, (İstanbul: Varlık Yayınları, 2007), 80.

³⁴ Hançerlioğlu, *Felsefe Sözlüğü*, 187.

³⁵ Yaran, *Kötölük ve Teodise*, 28; Bkz. John Hick, *Eviland the God of Love*, (London: TheMacmillan, Press, 1985), 12; Manafov, "John Hick'in Din Felsefesinde Kötölük Problemi ve Günümüz Açısından Teodise", 27; Peterson vd., *Akıl ve İnanç; Din Felsefesine Giriş*, 277; Nurten Kiriş, "Arthur Schopenhauer'de Kötölük Problemi ve Kötümserlik" (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi, 2008), 22.

³⁶ Fethi Kerim Kazanç, "Kelami Düşüncede Kötölük Sorununa Kısa Bir Bakış", *On Dokuz Mayıs Üniversitesi Kelam Araştırmaları Dergisi*, 6/1 (2008), 81.

³⁷ Metin Yasa, *Tanrı ve Kötölük* (Ankara: Elis Yayınları, 2003), 19.

Fiziki kötülük ifadesi, ahlaki olmayan (nonmoral) failer yüzünden ortaya çıkan tüm kötülüklere işaretle kullanılır.³⁸ Fiziki kötülükler, insan faktörünün nedenselliği dışında gerçekleştireler de sonuç olarak ahlaki kötülükte olduğu gibi insanı etkilemekte ve ilgilendirmektedirler. Fiziki ya da doğal kötülük kavramı deprem, sel vb. doğal olaylar sonucu temelde insanın bu olaylardan zarar görmesini ifade ettiğinden ahlaki kötülük kavramına nazaran daha objektif bir özellik arz etmektedir. Bunun yanı sıra doğal kötülüğü sadece insan açısından değerlendirmeyenler de vardır. Örneğin etobur bir canlının başka bir canlıyı avlaması ve onun hayatına son vermesini veya insanların hayvanları öldürerek yemelerini kötülük olarak kabul eden düşünürler de olmuştur.³⁹ Sonuç olarak fiziki kötülük, çevremizdeki fiziksel veya gayri şahsi nesnelerin ve güçlerin neden olduğu, insanların çıkarlarını, sağlığını ve emniyetini tehdit eden veya mahveden, insandan bağımsız doğal felaketler, zihinsel hastalıklar, açlık ve bununla ortaya çıkan ölümler şeklinde ifade edilebilir.⁴⁰

Fiziki kötülük, her zaman varlığın kendisinin bir alt özelliğe düşmesi ya da bir özelliğinin olmayışı değil aynı zamanda fazla da olmasıdır. Bir şey ne ise o olmalıdır ki kendi olabilsin; kendisi olmaktan fazla bir özelliğe sahip olması da onun için bir kötülüktür. İnsandaki kromozomların sayısı kırk altıdır. Bunun bir tane fazla olması insanın sağlığı için kötülüktür. Varlığa olması gerekenden fazlasının yüklenmesi de bir kötülüktür; aynen bir eksiklik olmasındaki gibi. Dolayısıyla sadece eksiklik değil fazlalık da kötülüktür.⁴¹

Daha ilk çağdan itibaren Tanrı'nın varlığı ile kötülüğün bir arada ifade edilemeyeceğini savunanların maksadı, ekseriyetle Yaratıcının varlığını reddetmek olduğunu söylemek mümkündür. Hatta bazı din felsefecileri, ahlaki kötülükte insan iradesi nedeniyle müdahale etmemesini anlayabileceklerini ancak fiziki kötülüğün

³⁸ Yaran, *Kötülük ve Theodise*, 25.

³⁹ Uğur Ak, "Gazali'de Kötülük Problemi" (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2016), 6.

⁴⁰ Michael Peterson-William Hasker vd., *Din Felsefesi Seçme Metinleri*, çev.Osman Baş, (İstanbul: Küre Yayınları, 2018), 361.

⁴¹ İhsan Buğday, "Aquinoslu Thomas'a Göre Kötülük Problemi" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2008), 13.

Tanrı'nın varlığıyla bağdaştırılamayacağını, mutlak iyi bir Tanrı inancıyla evrende var olan kötülüklerin birbirleriyle çeliştiğini savunmuşlardır.⁴²

Birçok din bilgininin salt doğruyu dillendirdikleri ve savundukları için oldukça kötü işlem ve muamelelere maruz kaldıkları bir halde, muttaki mümin tavrıyla, bunu, Tanrı'nın adaletsizliğine, güçsüzlüğüne ya da kötü niyetli olduğuna veyahut tanrıtanımazlığa yormak şöyle dursun Tanrı'nın adaletine yormaları, kötülük sorununun Müslüman dünyasındaki düşünürlerce menfi bir yorumunun pek dillendirilmediğini göstermektedir. Ancak burada az da olsa menfi yoruma Ebu'l-ala-el-Maarri ve İbn-i Ravendi gibi 'dinsizlik itirazdır, azgınlıktır, itaatsizliktir!' diyenleri örnek olarak eklememiz mümkün görünmektedir.⁴³

İmam Rabbânî'ye göre kötülük problemi, kâmil manada iman etmiş bir kişi için acı ve kederler, içerisinde normal insanların kavrayamayacağı zevk ve lezzetleri saklamıştır. Zira O'na göre, kâmil müminler, belaların ve musibetlerin Tanrı'nın celal sıfatının gölgesi (zılli) olduğu ve cemel sıfatına göre insanı manevi olarak daha hızlı bir şekilde Tanrı'ya yaklaştıracığı ifade etmektedirler. Burada kula düşen, bu dünyanın gam ve kasavetlerini, mihnetlerini, acı ve kederlerini lezzetli nimetler alıyormuş gibi sadıkane ve abidane bir bağlılıkla teslim ve tevekkül göstermesidir.

İmam Rabbânî, kötülük problemi açısından önemli görülecek bir anlayışa sahiptir. Bazen Batı felsefesinde tartışılan kötülük problemi, ateizme kapı aralarken,⁴⁴ İmam Rabbânî açısından böyle bir sonuca ulaşmak mümkün görünmemektedir. Düşünürümüzün kendi hayatına baktığımızda, kendisinin, hayatında haksız yere zindana atılması, evlatlarının vefatını görememesi, yaşadığı hastalıklar, başka coğrafyalarda baş gösteren itikadi bozukluklar, sıkıntılarla ve eziyetlerle dolu bir yaşam süren İmam Rabbânî'nin Tanrı'yı reddetmek ve inkar gibi bir düşünceye sapmış olması mümkün değildir. O, belaları, musibetleri, acıları ve elemeleri, hayatın akışına kötü etki eden, kişiyi umutsuzluğa ve yılgınlığa sevk eden değil; otokontrol yapmaya, kendine çekidüzen vermeye ve olgunlaştırmaya yöneltten birer araç olarak görmektedir. Yine İmam Rabbânî, ölüm, hastalık, hapis gibi kötülüklerin inanan için bir tefekkür ve

⁴² Mehmet Önal, "Kötülük Problemine Epiktetos'un Mutluluk Öğretisiyle Bakmak", içinde *Felsefe Dünyası*, (Ankara: Türk Felsefe Derneği Yayını, 2012), 128.

⁴³ Rıza Tevfik, Kamus-ı Felsefe, 18/01/2014, huznun-sairi-ebul-ala-el-maarri/, <https://aynadaki-sayfalar.wordpress.com>,

⁴⁴ Peterson vd., *Din Felsefesi Seçme Metinleri*, 361.

hikmet sebebi olduğunu belirtmektedir. Yine O, sözü edilen hastalık, ölüm vb. felaketlerin kısa vadede yani dünyevi hayat bakımından kötü gibi görünse de uzun vadede yani uhrevi hayatta kötü bir şey olmadığını, nice iyiliklere açılan bir rahmet kapısı hükmünde olduğunu ifade etmektedir. İmam Rabbânî'nin Mektûbât'ının genelinden çıkarılacak anlayış da bu doğrultuda denebilir. Açıkça Allah'ın celal sıfatından gelen terbiyenin, yani belalar, musibetler, hastalıklar, ölümler vb. cemal ile gelenden daha sevimli olduğunu ve bunu Mahbup Zat'tan celal suretinde gelen nimetler olduğunu ifade etmektedir. Bu açıdan kötülük problemi, Tanrı'nın doğrudan insana yönelik fiilinden oluşan bir problem, bir varoluşsal sorun olmamakta, varoluşa mana kazandıran bir problem olmaktadır.⁴⁵

İmam Rabbânî, fiziki kötülüğü, kişinin eylemleri sonucu kendi başına açtığı kötülük ile evrenin tabii seyri içinde meydana gelen kötülükler olarak ikiye ayırmıştır. Kötülükleri nimetin değişmiş bir sureti olarak kabul eden İmam Rabbânî, insanın başına gelen savaş, hastalık vb. kötülüklerin gerçekte birer imtihan vesilesi, günahlardan arındırmaya vesile ve manevi terakkiye bir sebep olarak görülmesi gerektiğini belirtmektedir.⁴⁶

1.1. İmam Rabbânî'ye Göre Fiziki Kötülüğün Kaynağı

Kur'an'a göre, fiziki kötülük kategorisinde yer alan sel, depremler ve fırtınalar vb. durumlar tabiatın kendi seyri doğrultusunda gerçekleşen doğa olayları olsa da insana bakan tarafıyla ya bir imtihanın veya bir cezanın sonucu gerçekleşen olaylar da olabilmektedir.⁴⁷ Buna göre âlemde elem, acı ve ıstırap vardır. Acılar, ilahi kanunun ve eserin bozulup ihlal edilmesinden kaynaklanır. Dolayısıyla kötülük, maddi ve manevi yani her türlü bozulmanın zorunlu bir neticesidir. Temel olarak tabiat güzeldir. Doğayı güzel yaratan Tanrı'dan kötülük çıkmaz. Cismani kötülüğün sebebi yine de insanın bizzat kendisidir.⁴⁸

Felsefe tarihinde fiziksel kötülüğün kaynağına ilişkin farklı görüşler yer almaktadır. Bunları kısaca görelim: Epiküros, pesimist bir tavırla, dilemmasında kötülüğün kaynağını tanrıların insanların beklentilerini karşılayacak durumda

⁴⁵ Metin Özdemir, "Kötülük Problemine Eleştirel Bir Yaklaşım", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, -/4 (2000): 236.

⁴⁶ İmam-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, 430. Mektup, 2:1334.

⁴⁷ Lütfullah Cebeci, *Kur'an'da Şer Problemi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1985), 309.

⁴⁸ Gölcük ve Toprak, *Kelam Tarih Ekoller Problemler*, 290.

olmamalarına bağlamaktadır.⁴⁹ Yalnız Epiküros'un iddia ettiği dilemmasının, İmam Rabbânî'nin düşüncelerine taban tabana zıt olduğu görülmektedir. İmam Rabbânî kötülüğün kaynağını nefis⁵⁰, Sokrates ise “bilgisizlik” olarak görmekte⁵¹ ve kimsenin bilerek kötülük yapmayacağını ifade etmektedir.⁵² Sokrates, buradaki bilgisizliğin dünyanın zevk ve lezzetlerine saplanan, maneviyattan ve erdemlerden yoksun kişilere ait olduğunu belirtirken, İmam Rabbânî de dünyaya takılıp kalanları cahil olarak nitelendirmektedir.⁵³ Çünkü bunlar, kötülük başta olmak üzere nefislerinin heva ve hevesini tatmin için her yolu mübah görürler. Onlar için nefislerine hizmet etmemek kötülüktür. Çünkü kul ile Rabbi arasındaki perde nefsidir, bu evren değildir.⁵⁴

Platon ise, optimist bir tavırla, âlemde var olan kötülüğü Tanrıyla değil, maddeyle ilişkilendirmiş,⁵⁵ kötü ruhlarla ve evrendeki düzensizlikle alakalı bir durum olduğu üzerinde durmuştur.⁵⁶ O'na göre âlemde var olan kötülüğün kaynağı mutlak iyi olan Tanrı değil, kötü ruhlardır.⁵⁷ Çünkü mutlak iyinin işi de en iyi olandır.⁵⁸ İmam Rabbani'ye göre de Allah mutlak iyi olandır ve O, tüm iyiliklerin, hayrın ve tüm güzelliklerin tek kaynağıdır. O'na göre kötülüğün kaynağı madde değil, teorik olarak yokluk olsa da pratikte bu kötülüğü emreden genel manada nefistir. İnsan, ruh ve bedenden müteşekkil bir varlık olduğunu belirten İmam Rabbani, buradaki ruhu hayrın ve iyiliklerin sebebi olarak ifade ederken, bedeni de sırf şerrin, kötülüklerin ve kusurların nedeni olarak belirtmektedir.⁵⁹ Ruh ilahi nefha olduğundan hayırlı, beden bizatihi şer olan ademden yani hiçlikten, yokluktan varlık âlemine getirildiği için şerdir. Bu sebeple hayır olan ruhun şer olan bedenle münasebeti sonucu insanda kötülükler ortaya çıkmaktadır. Çünkü burada nefis yani nefis-i emmare, beden vasıtasıyla devreye

⁴⁹ Topaloğlu, “Kötülük Problemi”, 216.

⁵⁰ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 9. Mektup, 1:60.

⁵¹ Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi* (İstanbul: Say Yayınları, 2009), 79; Mustafa Günay, *Metinlerle Felsefeye Giriş* (Adana: Karahan Yayınları, 2004), 105.

⁵² Platon, *Protagoras*, çev. N. Şazi Kösemihal (İstanbul: MEB Yayınları, 1989), 66 (354c), 68 (355d).

⁵³ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 138. Mektup, 1:333.

⁵⁴ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 24. Mektup, 1:105.

⁵⁵ Eflatun, *Phaidon*, çev. Suut K. Yetkin- Hamdi R. Atademir (İstanbul: MEB Yayınları, 1989), 19-20.

⁵⁶ Aydın, *Din Felsefesi*, 151.

⁵⁷ Platon, *Yasalar*, çev. Candan Şentuna-Saffet Babür (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1998), 27, 175.

⁵⁸ Platon, *Timaeus*, çev. Erol Güney, Lütfi Ay, (İstanbul: MEB Yayınları, 1982), 31–33; Platon, *Devlet*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1988), 379 c.

⁵⁹ Bkz İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 9, 46, 52, 314, 411. Mektuplar.

girmiş ve şeytanın müdahalesiyle ve kendi bünyesindeki şer potansiyeliyle kötüleştirme reaksiyonu başlatmıştır.⁶⁰

İmam Rabbânî, kimi yerde kötülüğün kaynağını adem yani yokluk, kimi yerde nefis, kimi yerde de şeytan olarak belirtmektedir. Burada şöyle bir sıralama mümkündür. Adem yani yokluk, Allah'ın varlığı karşısında yok olduğu için kötüdür. Şeytan ise yokluğun negatif tarafını yani iradesiyle isyanı tercih etmesi hasebiyle bünyesine kazandırdığı ve ilahi teklife karşı geldiği için yokluktan daha kötü olan bir kötülüktür.⁶¹ Nefsin kötü olması da şeytana uyması sebebiyledir. Çünkü nefis-i emmare, İmam Rabbânî'ye göre, ruhu kötüleştiren, pratik hayata bakan yönüyle ve hayatın neticesi bakımından kötülüğün, fesadın ve zulmün kaynağı olmaktadır.⁶² Bu sebeple İmam Rabbânî, insanı, tüm yaratılmışların hem en şerlisi hem de en faziletlisi şeklinde tabir etmektedir.⁶³

İmam Rabbânî, ilahi esma ve sıfatların yokluğa (ademe) tecelli edince meydana gelen varlıkta şerrin de ortaya çıktığını belirtmektedir.⁶⁴ İmam Rabbânî'ye göre âlemde oluşan kötülükler, ademin yani yokluğun ilahi esma ve sıfatlar karşısında tam ayna olma hususunda aciz düşmesiyle –ki zaten bu zâtî olarak mümkün değildir⁶⁵- ilahi kemalin eksik yansması suretiyle, yani yokluğun tam ayna olamamasıyla meydana gelmektedir. Biraz daha açacak olursak, İmam Rabbânî, yokluğa tecelli eden ilahi esma ve sıfatlardan iyilikler, güzellikler meydana gelirken; ayna olması hasebiyle ademin yani yokluğun da ilahi esma ve sıfatlara ayna olması neticesinde kötülüklerin meydana geldiğini ifade etmektedir. İmam Rabbânî'ye göre adem yani hiçlik/yokluk kötülüğün esas kaynağıdır. Bunun sonucu olarak da kötülük, yokluğun ilahi esma ve sıfatların tecellisindeki kusurlar, olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca O, ademdeki şerrin, Şeytan'da sıfatlara bürünüp zuhura geldiği için Şeytan'a ademden beter şerdir demektedir. Nefis de âlemin kilit noktası olan insanda zuhur eden şerre sebebiyet verdiği ve Şeytan'ın şerrinden, cüz'i iradesini bu yönde kullanan insanın etkilenmesine hizmet ettiği için Şeytan'dan daha beter bir şer olmaktadır.⁶⁶

⁶⁰ İmam-ı Rabbânî, *Mebde ve Mead*, çev. Necdet Tosun (İstanbul: Sufi Kitap Yayınları, 2005), 18.

⁶¹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 411. Mektup, 2:1263.

⁶² İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 9. Mektup, 2:60.

⁶³ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 45. Mektup, 2:167.

⁶⁴ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 411. Mektup, 2: 1262.

⁶⁵ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 501. Mektup, 2:1532.

⁶⁶ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 411. Mektup, 2:1263.

Plotinos ise, maddenin her türlü kötülüğün kaynağı olduğunu ifade etmiştir.⁶⁷ Ancak İmam Rabbânî görüşleriyle optimist tavır sergilerken Plotinos'un bu görüşü daha sonra, genel temayülleri itibariyle pesimist olan birçok düşünürü etkilemiştir.⁶⁸ Plotinus, kötülüğün maddenin özelliği olduğunu, Tanrı'yla ilişkisi bulunmadığını belirtmiştir. O, Tanrı'nın iyilik olduğunu ve cismin ise iyinin inkârı ve bizzat kötünün kendisi olduğunu ifade etmektedir.⁶⁹ Plotinus, maddenin kötülüğün kaynağı olduğunu belirtse de nihâî anlamda iyinin kötülüğe üstün geleceği ve onu yeneceğini düşünmektedir.⁷⁰

Epiktetos'a göre kötülüğün kaynağı düşüncelerdir. Olaylar ve nesneler hakkındaki düşüncelerimiz olayın ne olup ne olmadığı hakkında önemli bilgiler vermektedir. Mesela kötülük olarak görülen ölüm Epiktetos'a göre aslında kötü değildir. Asıl kötülük, ölümün kötülük olarak görülmesidir.⁷¹ Epiktetos'a göre kötülük bizim olaylarla ilgili yorumlarımızdadır.⁷²

Hristiyan inancına göre yaşanan fizikî kötülüklerin temel nedeni Hz. Âdem'in işlediği hatadır.⁷³ Ancak yeryüzünde Hz. Âdem'den önce de dünyanın tabii halinde bile deprem, fırtına, sel gibi felaketlerin olması ve bilimsel bir gerçeklik olarak karşımızda durması zaten bu iddiayı çürütmektedir.⁷⁴ Tanrı'nın kullarına ceza vermesi olarak da görülebilen ama aslında evrendeki genel denge ve düzen olarak gerçekleştiği ve tabiatı gereği bir şeyin yapılması için başka bir şeyin yıkılma zaruretiyle dayanan tabii olaylar, fiziki kötülük kategorisinde değerlendirilmektedir.⁷⁵

Hristiyanlığın öncü düşünürlerinden olan Augustinus, kötülüğün ontolojik varlığını inkâr ederek, iyiliğin yokluğu şeklinde ifadelendirmiştir.⁷⁶ Mesela hastalık, sağlık denen iyiliğin bir yokluğudur. Dolayısıyla ruhta var olan tüm eksiklikler doğal iyiliğin bir yokluğudur.⁷⁷ İmam Rabbânî'ye göre asıl hastalıklar kalbi hastalıklardır ve asıl kötülük kalbin hasta olmasıdır.⁷⁸ Genelde tüm doğal afetler ve özelde de bedensel

⁶⁷ Plotinos, *Enneadlar*, çev. Zeki Özcan (Bursa: Asa Kitabevi, 1996), 35.

⁶⁸ Aydın, *Din Felsefesi*, 152;

⁶⁹ Alfred Weber, *Felsefe Tarihi*, çev. H. Vehbi Eralp (İstanbul: Sosyal Yayınları, 1998), 112, 115, 117.

⁷⁰ Aydın, *Din Felsefesi*, 151-152.

⁷¹ Günay, *Metinlerle Felsefeye Giriş*, 110.

⁷² Cevizci, *Felsefe Tarihi*, 153

⁷³ Topaloğlu, *Kötülük Problemi*, 246.

⁷⁴ Aydın, *Din Felsefesi*, 155.

⁷⁵ Metin Özdemir, *İslam Düşüncesinde Kötülük Problemi* (İstanbul: Furkan Yayınları, 2001), 19.

⁷⁶ Weber, *Felsefe Tarihi*, 169.

⁷⁷ Yaran, *Klasik ve Çağdaş Metinlerle Din Felsefesi*, 119

⁷⁸ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 105. Mektup, 1:288.

hastalıklar, kusurlar, herhangi bir şeyin eksikliği veya kusuru değildir. Onlar sadece Allah'ın takdir ettiği ve onunla dilediğini imtihan ettiği araçlardan biridir.⁷⁹

Thomas Aquinas, fakirlik, körlük, miskinlik gibi kötülükleri tam anlamıyla varlık olarak görmemektedir.⁸⁰ Aquinas tarafından kötülük, 'acı veren' olarak isimlendirilmektedir. Bu acı veren kötülükler, yani hastalıklar, depremler, sakatlıklar, seller vb. şeyler -Hristiyan inancına göre- insanoğlunun işlediği ilk günahın sonuçlarıdır. Bedensel hastalıklar aslı/orijinal günden gelir.⁸¹ Buna karşılık İmam Rabbânî, kötülüklerin kaynağının Hz. Âdem değil, İblis olduğunu belirtmektedir.⁸²

Leibniz'e göre kötülüğün biçimsel karakteri hiçbir etken nedene sahip değildir.⁸³ Leibniz, kötülüğü, görünen bir yanılsamadan ibaret saymıştır.⁸⁴ İmam Rabbânî kötülükleri bizzat kötülük olarak görmediği için Leibniz gibi 'mümkün dünyalar' meselesine girmez. Ancak O'na göre dünya geçici bir han ve üzerinde durup üzülecek kadar dahi kıymeti olmayan geçici bir mekândır.⁸⁵

David Hume, kötülüğün varlığını Tanrı'nın varlığı aleyhine bir delil şeklinde kullanarak Hristiyan inancına karşı gösterdiği bir tepkiye dönüştürmüştür.⁸⁶ Hume'a göre fiziksel kötülüğün ortaya çıkmasının sebeplerinden ilki insanın doğal yapısı, diğeri ise her varlığa yetilerinin az bir şekilde dağıtılmasından kaynaklanmakta olduğu şeklinde ifadelendirilebilir.⁸⁷

Kötülük problemi argümanına dayanan ateistler de, tüm sevgiyi ve merhameti temsil eden Tanrı'nın aynı zamanda kötülüğü de yaratmasının, Tanrı kavramı açısından bir çelişki olduğunu iddia ederek Tanrı'nın varlığına inanmamanın gerekçesi görmektedirler.⁸⁸ Ancak bu argüman, İmam Rabbânî açısından itibar edilecek bir iddia değildir. Zira Allah'ın Yüce Zat'ı ile âlemde var olan kötülükler birbirleriyle doğrudan alakalı bir durum değildir ki Allah'ın varlığının aleyhine bir delil olsun. İmam Rabbânî,

⁷⁹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 388. Mektup, 2:1205.

⁸⁰ Weber, *Felsefe Tarihi*, 169.

⁸¹ Buğday, "Aquinoslu Thomas'a Göre Kötülük Problemi", 14.

⁸² İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 411. Mektup, 2:1263.

⁸³ Arslan, *Felsefeye Giriş*, 367; Manafov, "John Hick'in Din Felsefesinde Kötülük Problemi ve Günümüz Açısından Teodise", 31.

⁸⁴ Ormsby, *İslam Düşüncesinde İlahi Adalet Sorunu*, 16.

⁸⁵ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 50. Mektup, 1:176-177; 64. Mektup, 1:203-204.

⁸⁶ Peterson vd., *Din Felsefesi Seçme Metinleri-Kötülük Problemi*, 361; Topaloğlu, "Kötülük Problemi", 235-236.

⁸⁷ David Hume, *Din Üstüne*, çev. Mete Tunçay (Ankara: İmge Kitabevi, 1995), 221.

⁸⁸ Peterson vd., *Din Felsefesi Seçme Metinleri-Kötülük Problemi*, 361.

âlemde var olan kötülüğün kaynağı olarak *ademe* yani yokluğa işaret etmektedir. Yüce Zat'ın vücudunun değil O'nun esma ve sıfatlarının yoklukta in'ikas etmesiyle (yankılanmasıyla) âlem var olmuştur. Ademin ilahi esma ve sıfatlara ayna olması, esma ve sıfatların da adem'e ayna olmasını gerektirdiğinden âlemde kötülük meydana gelmiştir. İmam Rabbânî'ye göre yokluk bizzat kusurdur, onun aksetmesiyle kötülük mevcudiyet kazanmıştır. Dolayısıyla âlemde var olan kötülüğün doğrudan muhatabı Yüce Zat değil, yokluğun O'nun esma ve sıfatlarının tecellilerinin gölgeleri olmasıyla alakalı bir durumdur. Bundan dolayı Allah'ın varlığıyla âlemde var olan kötülük birbiriyle doğrudan alakalı bir vaziyet teşkil etmediğinden birinin var olması diğerinin olmasına engel teşkil etmez. Hatta buradan hareketle ortaya çıkan kötülüğün Şeytan'a nasip olması, yani Şeytan'da ortaya çıkma imkânı bulması sonucu Şeytan, kötüler kategorisine dâhil olmuştur.⁸⁹ Kötülük, yokluk mahrumiyetinden Şeytan mevcudiyetine büründüğü için Şeytan yokluktan daha beter bir kötülüktür.⁹⁰ Kısacası dünyada kötülük olduğu yargısı ile bilgili, iradeli, güçlü ve irade sahibi bir Tanrı'nın varlığı arasında çelişki olduğu iddiası hiçbir şekilde bir ateizmi ortaya çıkmamaktadır.⁹¹

Leibniz'in iyimser görüşlerine karşı çıkarak bu dünyanın mümkün dünyaların en kötüsü olduğu tezini ileri süren Schopenhauer'a göre, hayatın birinci yarısı mutluluğa karşı duyulan yorulmak bilmez bir özlem iken, ikinci yarısı acı dolu bir korku kaygısıyla kaplıdır.⁹² Ancak İmam Rabbânî'ye göre kötülükler, acı ve elem veren ama Allah'tan geldiği için tahammül edilmesi gereken olgular olarak değerlendirilmektedir. O, mesela hastalık musibetine karşı insanlara Allah'a teveccüh etmelerini tavsiye etmiştir.⁹³ Schopenhauer, insana verilen her şeyin kötülük olduğunu belirtir. Bir anlamda varlık ve varoluş kötülüğün kaynağıdır.⁹⁴ Schopenhauer'e göre, kötülük, çekilen acılar hayatın kaçınılmaz bir parçasıdır ve acı çekilmeyen bir hayatın anlamı olamayacaktır. Çünkü insanı derinden sarsan acılar ile hayatın derinliklerinde yer alan ve çeşitli ihtiyaçlar sonucu dünyayı dolduran elemelerin gayesiz ve tesadüfen gerçekleştiğini söylemek ve iddia etmek, bundan yola çıkarak dünyanın kocaman bir

⁸⁹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 411. Mektup, 2:1264.

⁹⁰ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 411. Mektup, 2:1263.

⁹¹ Aydın, *Din Felsefesi*, 214.

⁹² Kiriş, "Arthur Schopenhauer'de Kötülük Problemi ve Kötümserlik", 37.

⁹³ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 412. Mektup, 2:1274.

⁹⁴ Nurettin Topçu, *İsyan Ahlakı* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016), 211, 230.

karanlıklar yumağı olduğunu iddia etmek saçmadır. Acı çekmek hayatın kendisidir.⁹⁵ İmam Rabbânî bu tarz bakışları tamamen reddetmektedir. O'na göre varlık bizatihi iyidir. Adem yani yokluk bizatihi kötüdür ve kötülüğün kaynağıdır.⁹⁶ Bununla beraber İmam Rabbânî, acı ve ıstırabın mutsuzluğa neden olmadığı, aksine, anlayan ve inanan bir insan için gerçek mutluluğun ve lezzetin, acının ve elemin kendisine takılıp kalmadan onları gönderenin Allah olduğunun şuurunda olunması gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca O, bunlardan nefret etmek yerine göndericiyi tanıyıp anlaması ve sabır içinde şükretmesi gerektiğini birçok mektubunda vurgulamaktadır. İmam Rabbânî'ye göre, varlığı yaratan Zat olan Allah, tüm iyiliklerin ve güzelliklerin tek sahibi, kaynağı ve aynı zamanda tüm kötülüklerin hakiki yaratıcısıdır. Mutlak ilmin, mutlak kudretin, mutlak iyiliğin ve sevginin, mutlak adaletin ve hakkaniyetin, mutlak hikmetin ve merhametin yegâne kaynağı Allah'tır. Asıl kötülük, tüm iyiliklerin ve güzelliklerin kaynağı olan 'Zat'a kötü demektir. Tüm gücün ve kudretin kaynağı olan Zat'a güçsüz demek kötülüktür, tüm ilmin kaynağı olan Zat'a ilimsiz veya eksik ilimli demek kötülüktür. Tüm sevginin, aşkın kaynağı olan Zat'a sevgisizlik ithamı kötülüktür. İmam Rabbânî'ye göre âlemin varlığı ve dolayısıyla yaratılan hadiseler, Yüce Zat'ın ilim mertebesinde esma ve sıfatlarının yansıması ile âlemin hariçte Sübhan Hakk'ın icadiyla zılli (gölgesel) vücut bulmuş, yokluktan varlığa geçişine sebep olmuş, habisliklerin ve şerrin, yani kötülüğün zuhuratı böylece ortaya çıkmıştır.⁹⁷ Bu yansımalar hiç şüphesiz isim ve sıfatların zılâl (gölgeleri) tecellileridir, isim ve sıfatların kendi tecellileri değildir.⁹⁸ Âlimimize göre âlemde kötülükler mevcuttur. Âlemde var olan kötülükler, O'na göre, belalar, elemeler, musibetler, Allah'ın cemali celal suretiyle kuluna gönderdiği ve çoğu kez bu celali cemale tercih eden birer ilahi hediyedir. Ayrıca O, belaları ve musibetleri optimist tarzda kabul etmesiyle beraber bu kötülüklerle savaş açmamakta ve onları düşman olarak görmemekte, bu belaları severek ve onları barışık bir tarzda kabul ederek öne çıkarmaktadır. Yine O, kötülükleri, âşık-maşuk ilişkisi içerisinde görürken diğer taraftan bu musibetlerden dolayı üzülmemekte, bunlardan acı çekmektedir. Dolayısıyla İmam Rabbânî'nin görüşleri teslimiyetçi, mütevekkilane, abidane, âlimane, arifane ve hepsinden önemlisi âşıkane bir tavır ve pratikteki hayatının

⁹⁵ Kiriş, "Arthur Schopenhauer'de Kötülük Problemi ve Kötümserlik", 64

⁹⁶ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 411. Mektup, 2:1262.

⁹⁷ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 314. Mektup, 2:941-945.

⁹⁸ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 316. Mektup, 2:950.

teorideki ifadeleridir. Sonuç olarak İmam Rabbânî, pesimist bir bakış açısından tamamen uzaktır. Ancak Leibniz gibi tam bir optimist bakış açısı da sergilememektedir. O'nun bakış açısı için söyleyebileceğimiz tanım, kendi tabiriyle 'kulluk makamı' tanımı olmaktadır.⁹⁹

İslam düşüncesinde, kötülük problemi iki kategoride ele alınmaktadır. Bunlardan birincisi, tıpkı Farabi'nin yaptığı gibi maddenin her kemali kabul edecek durumda olmayışı yüzünden ortaya çıkan fiziksel kötülükler; ikincisi ise bizzat insanoğlunun ahlaki yapısından kaynaklanan ahlaki kötülüklerdir.¹⁰⁰ İmam Rabbânî, insan bedeninin ruh ile temas etmesi sonucu kötülüklerin ortaya çıktığını da belirtmektedir.¹⁰¹

Kötülük problemini İslam felsefe tarihi içinde sistemli ve yöntemli bir şekilde ele alan Farabi'dir. Farabi'nin savunduğu sudur teorisi, O'nun bu konuda iyimser bir tavır sergilemesine neden olmuştur. Buna göre Vacib'ul Vücut, varlıktaki "iyilik" düzeninin kaynağıdır. Varlık, O'nun mükemmel bilgisine uygun şekilde meydana gelmiştir. Farabi'ye göre âlemin müdebbiri¹⁰² evreni birtakım yatkınlıklarla yaratmıştır. Âlemdeki birlik ve bütünlüğün sebebi yatkınlıklar sayesinde. Âlem hayatiniyetini bu yüzden tek-bir şeymiş gibi devam ettirir. Bu devamlılık ilahi adaleti kozmik düzende gerçekleştirir ki adaletsizlik bulunmaz. Dolayısıyla O'na göre aslolan, hayır ve nizamdır; fiziki kötülüğün şeylerde olması ise arızîdir.¹⁰³ Farabi, doğal kötülükler ile hem doğada meydana gelen birtakım olaylar sonucunda insanın karşılaştığı olumsuzlukları hem de hâdis olan maddenin eksikliğinden kaynaklanan kötülüğü kastetmektedir. Doğal olarak insan bedenine ait bir kötülük algısı aslında daha sonra Leibniz tarafından ayrı bir kötülük çeşidi olarak ele alınmış olan metafiziksel kötülüğün içerisinde değerlendirilmiş, yaratılmış olan maddi bedenden kaynaklanan eksiklikler de doğal kötülük içerisine alınmıştır. Farabi'nin savunduğu sudur teorisi, O'nun bu konuda iyimser bir tavır sergilemesine neden olmuştur.¹⁰⁴ İbn Sina, evrende eksiklikler, cehalet, elem ve kederler, kuraklık, hastalıklar ve kıtlık gibi kötülükleri görüp, iştirip ve bizzat

⁹⁹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 9. Mektup, 1:61.

¹⁰⁰ Aydın, *Din Felsefesi*, 155.

¹⁰¹ İmam-ı Rabbânî, *İsbât'ün Nübüvve*, çev. Hüseyin Hilmi Işık (İstanbul: Hakikat Kitabevi, 2015), 278.

¹⁰² Tedbir alan, Tanrı

¹⁰³ Aydın, *Din Felsefesi*, s. 152

¹⁰⁴ Mustafa Çağrıcı, 'Şer' Maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010) 38: 543; Farabi, *Fusulü'l-Medeni (Siyaset Felsefesine Dair Görüşleri)*, çev. Hanefi Özcan (İzmir: DEY Yayınları, 1989), 150

yaşadığımızın farkındadır. Dolayısıyla kötülüğün mevcudiyetini temelden reddetmez.¹⁰⁵ İbn Sina'ya göre Varlık iyiliktir. Varlığın yetkinliği ise, varlığın iyiliğidir. Sırf iyilik, özü gereği Zorunlu Varlık'tan ibarettir. Kötülüğün ise bir zatı yoktur.¹⁰⁶ Farabi ve İbn Sina da kötülüğü, iyiliğin yokluğu, kemalin eksikliği şeklinde yorumlamışlardır.¹⁰⁷ Kindî, doğal kötülüğün gerçekte var olmadığını, ancak mükemmel şekilde yaratılan varlık âleminde insanın nefsinin terbiye etmediği için bazı olay ve durumları kötü olarak isimlendirdiğini ifade etmektedir.¹⁰⁸ Mutezileye göre kötülükler görünüşte kötü görünse de gerçekte iyi olan şeylerdir. Çünkü kötülükler sabır ile ebedi cennet kazanılmaktadır.¹⁰⁹ Gazâlî'ye göre dünya, hastalıklar, meşakkatler ve felaketlerle dolup taşmaktadır. Tanrı, bunların hepsini ortadan kaldırmaya muktedirdir. Ama yine de, kullarını felaketlerin ve belaların getirdiği sıkıntılara uğratmıştır.¹¹⁰ Gazâlî, tüm bunların olması gerektiği ve bu âlemden daha iyisinin olamayacağını da ayrıca belirtmektedir.¹¹¹ Buna göre İmam Rabbânî, filozofların düşündüğü gibi kötülüğün arızı bir varlık değil, kötülüğün zati bir varlık olarak mevcut olduğunu söyler.¹¹² Beliyye (felaket) ler, musibetler, acılar, kederler birer kötülük olarak karşımızda durmaktadır. Yine O, Bu kötülüklerin Allah'ın celal sıfatından kaynaklanan ve cemel sıfatından bile daha zevk ve lezzet veren bir vakıa olduğunu beyan etmekte, kötülüğün, içinde manevi dereceleri barındıran önemli bir vazifedar görmektedir.¹¹³

İmam Rabbânî, kötülüğün varlığını kabul etmekte, ancak ona farklı bir kimlik kazandırmaktadır. İmam Rabbânî'ye göre tüm şer ve noksanlığın kaynağı aslı yokluk olan âlemdir. Yine O, varlık ile yokluğun birbirlerine zıt oluşundan yola çıkarak kötülüğü açıklar. Bütün hayır ve kemal Allah'ın sıfatları ve bu sıfatlardan ilki ve en üstünü olan vücut sıfatı olduğuna göre karşısındaki şeyin de şer ve noksanlık olması

¹⁰⁵ Necip Taylan, *Düşünce Tarihinde Tanrı Sorunu* (Ankara: Şehir Yayınları, 1998), 217.

¹⁰⁶ Gülten Canpolat, "İbn Sina ve İbn Rüşd Felsefesinde Tanrı'nın Sıfatlarının Karşılaştırılması" (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2006), 31.

¹⁰⁷ Özdemir, *İslam Düşüncesinde Kötülük Problemi*, 15-17.

¹⁰⁸ Ak, "Gazali'de Kötülük Problemi", 40.

¹⁰⁹ Özdemir, "Kötülük Problemine Eleştirel Bir Yaklaşım", 238; Recep Ardoğan, "Kelam Açısından Doğal Kötülüklerin İlâhi Adalet İle Bağdaşırılığına İlişkin İzahlar", *Birey ve Toplum Dergisi*, 4/8 (2014): 46.

¹¹⁰ İmam-ı Gazâlî, *İlahi Ahlak (el- Maksad'ül-Esna Şerh-u Esmailah'il-Husna)*, çev. Yaman Arıkan (İstanbul: Uyanış Yayınları, 1989), 131.

¹¹¹ Özcan Akdağ, "Kötülük Sorunu ve Teodise", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 2/38 (2015): 476.

¹¹² İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 314. Mektup, 2:940-945.

¹¹³ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 418. Mektup, 2:1297.

gerekir. Vücudun karşısında yokluk olması gerekir. Demek ki her şer ve kusurat, aslı adem olan âlemin sıfatı olmalıdır.¹¹⁴

İmam Rabbânî, aslı yokluk olan âlemden yola çıkarak onun varlığın, yani vücut sıfatının zıttı olarak karşısında olduğunu düşünür. Ayna nasıl karşındakini yansıtıyorsa Allah'ın sıfatlarının gölgesinin aynası hükmünde olan âlem de Allah'ın sıfatlarının güzelliklerini yansıtır. Dolayısıyla âlemin aslı mutlak yokluk değil karşısındaki varlığın güzelliklerinin yansıdığı yokluktur. Yokluktan varlığa çıkma işini, önce yumuşatılarak sonra çeşitli şekiller verilen muma benzeten İmam Rabbânî, ilahi sıfatların âleme tecelli olarak yokluğa tasarrufta bulunup onu önce kıvamına getirdiği ondan sonra da tasarrufuyla kemalatın görülmeye başlandığını belirtmektedir.¹¹⁵

Fiziki kötülüğün kaynağının, Tanrı'nın kulunu imtihan etmek için veya davranışlarındaki bozuklukları 'uyarmak' maksadıyla meydana geldiği söylenebilir. Aydın'a göre Hristiyanlık inancında, acı çekmek, kimi zaman başkalarının iyiliğine katkı sağlamak, kimi zaman da insanların mutlu olmasını amaçlamak için dünyada Tanrı'nın yaptığı bir işi olabilir. Ancak açıkça ifade edilmesi gerekir ki Tanrı'nın, ibret olsun diye, bir toplumu cezalandırması ya da birilerinin haline şükretmesi amacıyla başka insanın perişan edilmesi, elbette savunulamaz bir durumdur.¹¹⁶ Ancak İslam Dini'nde Hristiyanlıkta olduğu gibi bir düşüncenin Tanrı için söz konusu olduğu söylenemez. İslam Dini'nde cezalandırılan toplum ancak bunu hak ettiği için cezalandırılmaktadır; sonra gelenler için ise öncekilerin yaptığı hatadan ibret alarak aynı hataya düşmemeleri istenmektedir. Örneğin bir Kur'an ayetinde inananların mallarından ve canlarından eksiltmek suretiyle sınanıkları, sabretmeleri karşılığında cennette büyük mükâfatlar verileceği belirtilmektedir.¹¹⁷

Meydana gelen olayların kötü olarak değerlendirilmesi aslında Allah'ın âlemi yaratmasındaki hikmeti tefekkür etmemekten, yani tam olarak idrak edememekten kaynaklanmaktadır.¹¹⁸ Allah her şeyi bir ölçüye göre yaratmıştır. Bu nedenle O'nun

¹¹⁴ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 314. Mektup, 2:945; Özgen, *İmam-ı Rabbânî Ulûhiyet ve Nübüvvet Anlayışı*, 362.

¹¹⁵ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 472. Mektup, 2:1444.

¹¹⁶ Aydın, *Din Felsefesi*, 156.

¹¹⁷ Kur'an-ı Kerim, Bakara, 2/155.

¹¹⁸ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 73. Mektup, 1:221.

yarattığı bu âlem, hem iyiliği hem de kötülüğün barındırır. Amaç iman selametiyle dünyadan ahirete geçmektir.¹¹⁹

İmam Rabbânî'ye göre kötülükler dünyanın zahirine hitap eder. Cisme gelen belalar ve musibetler zahiridir. Bundan dolayı İmam Rabbânî, idrak sahibi insanların dünyanın zahirini bırakıp,¹²⁰ Allah rızasına, yani içe dönüşe yönelmeyi tavsiye etmektedir.¹²¹ O'na göre dünyanın işleri kafa yorup can sıkıntısı yapacak, psikolojiyi bozup stres yapacak kıymette işler değildir. Çünkü dünya fena yeridir. Asıl kafa yorulması gereken iş, Allah'ın rızasına talip olmak ve bu amaç doğrultusunda bir yaşam sürmektir.¹²² İmam Rabbânî, şerrin, bela ve musibetlerin yani kötülüğün, varlığını inkâr etmemiştir. Zaten inkârı mümkün değildir. Genel olarak Batı tarzındaki felsefe anlayışında kötülük konusu, kişiyi Tanrıyla karşı karşıya getirirken İmam Rabbânî, bunun yani başa gelen kötülüğün inanan bir kimse için kişiyi Allah'a yaklaştıran Allah'ın Cemil sıfatından kullarına akseden birer önemli tecelli yeri olarak görmektedir.¹²³

İmam Rabbânî'ye göre dünya hayatında mala-mülke olan sevgi, Allah rızasına bağlanılarak eğitildiği takdirde, fıtrata yerleştirilen bu mal-mülk sevgisi ahiret nimetine dönüşmektedir. Fiziki kötülüğün kaynağı olması noktası durumu, mala-mülke olan düşkünlüğün Allah rızası yerine şehvetle dünyaya bağlanmaya yol açmasına neden olmasında yatar. Bununla beraber bu hâl, insanı bir aşamadan sonra alçaltarak, gözünü karartmasına ve yoldan çıkartmasına sebebiyet vermesine neden olmaktadır. Kişi malı-mülkü, gücü elde edince ve Allah'ın kendisine sunduğu ihsan olduğunu unutunca nefsi tarafından Firavun'a, Nemrut'a, Karun'a dönüştürülmektedir. Dünyanın alçaltıcı bağlılığından sahte güzelliğinden korunmak dünyayı Allah rızası işlere çevirmekle yani malı sahibine iade etmekle mümkündür. Allah için kullanılan mal-mülk ve evlat Allah'ın kuluna takacağı zinete dönüşürken, nefsin arzusunda kullanılan bu nimetler insanın başına belaya dönüşür. Âlimimize göre dünya, müslümanlar için bela ve musibet yeridir. İmam Rabbânî, dünya hayatının müminler için -cennet nimetlerine nazaran- bir zindân, kâfirlere de -cehennem azabına göre- bir cennet olduğunu

¹¹⁹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 96. Mektup, 1:266-267.

¹²⁰ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 98. Mektup, 1:273.

¹²¹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 116. Mektup, 1:307.

¹²² İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 150. Mektup, 1:347.

¹²³ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 449. Mektup, 2:1390.

Mektubat’ında ifade etmiştir. Bir müminin zindan olduğunu bildiği bu dünya hayatında zevk ve sefa peşinde koşması veya dertsizlik ve kedersizlik araması akıllıca olmaz. Dünya bizatihi imtihan yeri olduğundan ve imtihanın bizzat kendisinin sıkıntı ve stresle beraber uğraşmak, yorulmak, çalışmak, didinmek, acı çekmek, lezzetten ve eğlenceden mahrum kalmak gibi manaları barındırdığından bu dünyada lezzet aramak ve kederden, elemenden mahfuz kalmak son derece yanlış bir algılamadır. Dünyada başımıza belanın gelmesi, musibetlere maruz kalmak sürpriz bir durum değildir. Dünyanın fiziki kötülük dediğimiz eziyet, sıkıntı, bela gibi mihnetlere katlanılması gereken, musibetlerin beklendiği veya beklenilmesi gerektiği bir imtihan meydanı olduğu aşikârdır. İmam Rabbânî’ye göre bedene girmesiyle ruh, girdiği beden, cismin, nefsin hüviyetine de girmiş olmaktadır. Aslında beden zıttıdır. Böylece elemi lezzet lezzeti elem zanneden ruh, nefsin köleliğine girmiş demektir. Bu durumu sahra hastası kişilerin acı gıdaları tatlı ve tatlı gıdaları da acı hissetmesi gibidir. Manevi basamakları aşmak için dünyevi elemeleri aşmak gerekir. Dünyadaki musibet ve belalar dünyanın gaflet bulutlarını dağıtır. Hatta bir mektubunda O, kötülüğün olmadığı bir dünyanın kıymete değer bir dünya olamayacağını da ifade etmektedir. Yani kötülükler aslında dünyanın hakikatini öğretmektedir.¹²⁴

İmam Rabbânî’ye göre fiziki kötülükler, cisme elem verse de ruha lezzet vermektedir. Zira ruh ile cisim zıt şeylerdir. Ancak cisme gelen kötülükten hissedilen kötülükler aslında hayvani mertebedir. Bu durum, ruhun cismin hüviyetine bürünerek mertebesini düşürmesinden ve cisimden gelen kötülükleri gerçekten/ruhânî olarak da kötüymüş gibi zannetmesinden kaynaklanmaktadır. İmam Rabbânî’ye göre fiziki kötülükler, dünya hayatına değer katar. Onlar, bir hastanın içmesi gereken acı ilaç hükmündedirler. Bu acı ilaçlar hastalığı iyileştirir. Ruh cisimle hem-hal olup aslını unutursa karanlığa batar. Karanlıktaki ruhun başına gelen kötülükleri sağlıklı bir şekilde değerlendirmesi mümkün olmaz. Cismani elem ruha rahmettir. Çünkü kötülükler ruhun şahsını hatırlatarak kendini fark etmesini sağlar. Bundan dolayı İmam Rabbânî fiziksel kötülükleri kötülük olarak görmemektedir. Bundandır ki İmam Rabbânî, ruh için dünya hayatının zindana dönüşmesi gerektiğini, nefse göre eziyet olanın ruh için ilaç olduğunu ifade ederek fiziksel kötülüğün nedenini, kaynağını anlatmaktadır. Âlimimiz, başka bir mektubunda dünyanın nefse hitap eden yönü itibarıyla aldatıcı süslerine iltifat

¹²⁴ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 64. Mektup, 1:203.

edilmemesi gerektiğini belirterek, fiziki kötülüğün kişiye verme ihtimali bulunan derin yaraların da bir nevi önüne set çekmiş olmaktadır. Olmayan bir yemeği hayal eden kişinin ağzının suyunun akması gibi fiziksel kötülük de zararı hiç hükmünde olduğu halde kafasında büyüten kişinin acısını, eziyetini ruha yaşatarak derin sancılar yaşamasına neden olmaktadır.

Fiziki kötülüğe neden olan önemli olayların başında hiç şüphesiz doğadaki düzenin ihlali gelmektedir. Bundandır ki İmam Rabbânî kişinin başına gelen belanın, nefsin heva ve hevesine uyma sebebiyle geldiğini belirtmektedir.¹²⁵ Evrende bir kısım doğal kötülükler, insanların, Allah'ın tabiata yerleştirdiği kanunlara uygun hareket etmemelerinin sonucu olmaktadır. Bu konuyla ilgili ayette “İnsanların bizzat kendi işledikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu ki Allah, yaptıklarının bir kısmını onlara tattırsın; belki de (tuttukları kötü yoldan) dönerler”¹²⁶ denir. Ayetin ve İmam Rabbânî'nin bu anlayışı doğrultusunda şöyle bir yorum yapılabilir: Günümüzde dünya üzerindeki hayat çeşitliliğini tehdit eden çevre sorunlarının önemli bir nedeni de insanın hayatı ilahi kanunlar dışında heva ve hevesine göre yaşıyor olmasıdır. Bu yüzden ki insan elinin değmediği her yer hala güzelliğine devam etmektedir. Çevre sorunları, insanların doğadaki kaynakları israf etmeleri ve fiziki çevreyi kirletmeleri yanında yapay çevre ile doğal çevre arasındaki uyumsuzluğa işaret eder. Bugün karşılaştığımız çevre sorunlarının altında insanın çeşitli canlı türlerinin içinde barındığı doğaya karşı sorumluluğunu göz ardı etmesi yatmaktadır. Bugün insan, sosyal hayata büyük farklılık katan fakat tabiattaki biyolojik çeşitliliği zarara uğratan ve insanın dışındaki canlıların hayat alışkanlıklarını gayri tabii bir biçimde değiştiren teknolojiler üretmiş; yaşadığı dünyanın doğal yapısında değişime ve hatta bozulmaya yol açacak bir sürece girmiştir. Başka insanları ve gelecek nesilleri düşünmeden tabiat üzerinde sorumsuzca tasarrufta bulunmak, zulümdür ve bu zulmün faili insan, Hâlık'ı ise Allah'tır. Allah, asla zulmetmez, insana kötülükte bulunmaz; ancak insan bunu istediği için yaratır. İnsan fiillerinin sonucunda ortaya çıkan bu sorunların olmaması için tabiat kanunlarının da olmaması gerekirdi. Yani evrenin, tabiat kanunlarıyla değil de Allah'ın tabiata sürekli olarak âdet-dışı müdahaleleriyle işlemesi gerekirdi. İnsanların kendi elleriyle kendilerine yaptığı kötülükleri Allah'ın tabiata müdahalede bulunarak

¹²⁵ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 465. Mektup, 2:1430.

¹²⁶ Kur'an-ı Kerim, Rûm, 30/41. Ayrıca bkz. Kur'an-ı Kerim, Mü'minûn, 23/71.

engellemesi beklenemez. Bu, akıl ve mantık dışı bir istek olacaktır. Böyle bir durumda, birbirini düzenli olarak takip eden olaylar dizisini engelleyecek ve bilim yerine sürekli mucize söz konusu olacaktır. Bu bakımdan bazı doğal afetlerin Allah'ın kullarına bir uyarısı olması ile bazı doğal afetlerin, insanların doğadaki düzeni bozan davranışlarının sonucu olması çelişik şeyler değildir. Ancak şu hakikatin altı çizilmelidir ki, Allah, insanlara bazı yaptıklarının karşılığını bir ölçüde onlara bu dünyada insanın adalet kavramını unutmaması açısından tattırmaktadır. Bunun dışında, insanlara yaptığı her davranışın tam karşılığının verileceği yer ahirettir. Dünya hayatında, maksadı itibariyle kusurdan ve kötülüklerden âzâde bir cennet yaşantısı beklenmemelidir.¹²⁷

Diğer taraftan yine de denilebilir ki kanser, lösemi, genetik bozuklukları vs. gibi çeşitli hastalıklar, ölüm, sel felaketleri, hortum, iklimsel değişimler sonucu gelişen doğal afetlerin pek çoğu yukarıda sözü edilen ahlaki bozulma sonucu ortaya çıkan insan kaynaklı fiziksel kötülüklerdir. Kur'an da insanın başına gelen deprem, yanardağ patlaması gibi bazı fiziksel kötülüklerin insan nedeniyle olduğunu bildiren ayetler vardır.¹²⁸ Bu ifadeyi iki açıdan ele almak mümkündür. Birincisi Allah'ın emrine karşı gelmeleri sonucu toplulukların helakı, ikincisi de insanın teknolojiyi ahlaki kullanmaması sonucu dünyanın dengesini tehdit eden fiziksel kötülülere sebep olması. Aynı şekilde insanların kullandığı kimyevi madde içeren atmosfere salınan zararlı gazların ozon tabakasını delmesi sonucu oluşan ultraviyole ışınları, aşırı motorin kullanımı sonucu meydana gelen küresel ısınma ve bunun bir sonucu olarak buzulların erimesi, mevsimsel değişiklikler ve seller gibi birçok olaylar hepsi insan kaynaklı tabii afetlerdir. Allah'ın ilk indirdiği ayeti 'oku' emriyle başlatan, aklımızı kullanmamızı isteyen ve bu emrine yeterince itibar edilmemesi sonucu Müslümanların teknolojiye gerekli önemi veremeyip geri kalmaları ile deprem, sel gibi birçok felaketlere maruz kalarak ağır kayıp vermelerine neden olmaktadır. Doğanın yanlış kullanımı, dikkatsiz ve yanlış planlama, çarpık yapılaşma ve bunun sonucunda, sel felaketleri nedeniyle sular altında kalan evlerdeki yıkımlar ve ölümler vb. sayabileceğimiz fiziki kötülükler aslında insanın tabiatın kuralına uymamasından kaynaklandığını göstermektedir. Mesela dere yatağına ev yapılmaması gerektiği halde yapılması, aşırı yağış sonrası beton zemin nedeniyle toprağın ememediği suyun sele dönüşmesi, bu nedenle binaların zemin

¹²⁷ Ardoğan, "Kelam Açısından Doğal Kötülüklerin İlahi Adalet İle Bağdaşırılığına İlişkin İzahlar", 55-56.

¹²⁸ Kur'an-ı Kerim, A'raf, 7/78; A'raf, 7/83-84; Nahl, 16/26; En'am, 6/65; Sebe', 34/9.

katlarının sular altında kalması gibi. Kötülüğü kötülük olarak kabul ederken İslam düşüncesinde önemli bir yere sahip olan İmam Rabbânî, kötülük konusunda önemli yol gösterenlerden biri olmuştur. İmam Rabbânî'nin, kötülüğün kendisini iman bakımından sabır ve şükür süzgecinden geçirerek 'bela suretinde afiyet' diyerek başa gelen kötülüğü, 'iyiliğin acı görüntüsü' olarak telakki ettiği görülmektedir.¹²⁹ İmam Rabbânî, hastalıkları, doğal afetleri, en büyük kötülük kabul edilen ölümü, insanı inançsızlığa götüren birer etken olarak görmemektedir. Kimi fiziki kötülükler kendi tabii seyri içerisinde var iken kimi fiziki kötülükler ise insanın kendisinin neden olduğu kötülüklerdir. İmam Rabbânî'ye göre belalar, musibetler, hastalıklar ve ölümler dosttan gelen cefalardır. İmam Rabbânî, "Zahiri zafiyetten ötürü, üzülmemen gerekir. Yüce Allah dilerse sıhhat ve afiyete tebdil eder." demektedir.¹³⁰ Dolayısıyla bunları dosttan gelen hoşnut olunması gereken vakıalar olarak görülmesi gerektiğini ifade etmektedir.

İmam Rabbânî, açısından değerlendirilmesi gereken önemli kötülüklerden birisi de hiç şüphesiz hastalık musibetidir. İmam Rabbânî, fiziksel kötülükler içerisinde en önemli konuma sahip olan ölüm ile hastalık konusunu başa bela bir kötülük olarak görmek yerine; nimete, rahmete ve manevi terakkiye kapı açan bir kötülük olarak görmektedir.¹³¹ Hastalık musibeti günümüz Müslümanları başta olmak üzere birçok insanı derinden sarsan en büyük belalardan, kötülüklerden biridir. Ömür boyu hastalık girdabına düşen, sarsılan insanlar olduğu gibi her an karşılaştığımız hastalıklar da mevcuttur. Günümüzde binlerce insanın yaşamının yitirmesine neden olan corona gibi yaygın hastalıklar birer realite olarak karşımızda durmaktadır. Her dönem isim değiştiren ama etkisi ve ölümcüllüğü devam eden bu hastalıklar, eskiden veba, taun vb. olarak isimlendirilmiştir. Belaları ve musibetleri şifa olarak değerlendiren âlimimiz, bu dünyada insanın başına gelen kötülüklerin birer ilaç olduğunu, görünüşte acılara sebep olan, yaralar açan olgular iken, gerçekte iç dünyada meydana gelen manevi yaralara şifası olduğunu 'derman arardım derdime; derdim bana derman imiş' kabilinde bize anlatmaktadır. Kalbin bu hastalık tarzında gördüğü elem ve endişelerinin içsel yükselme için dayanak olduğunu belirtir. Örneğin görünüşte kötülük olarak musibetler, özelde ise

¹²⁹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 430. Mektup, 2:1334.

¹³⁰ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 166. Mektup, 1:375.

¹³¹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 299. Mektup, 1:988.

hastalık musibeti, ruha şifa veren bir merhem ve manevi yükselmeye vesile ve rahmet olarak görülmektedir.¹³²

Dikkat edilmesi gereken durum, İmam Rabbânî'nin yaşadığı olayı nasihat etmesidir. Yani bir belayı başkası üzerinden anlatmak kolaydır ama başa gelen hadiseyi, anlatılan olayı sabır ve şükür içerisinde bulunarak anlatmak ve hele bu imtihanı çok sevilen evlatlar üzerinden anlatmak, zor üstüne zor bir olaydır. Başa gelen kötülüğün aslında bir iyilik olduğunu söylerken İmam Rabbânî, bu fikrini hiç sıkıntı yaşamamış birisi olarak savunmamıştır. O'nun, salgın hastalık nedeniyle çocuklarını kaybetmiş birisi olduğu halde bu düşünceye sahip olduğunu burada vurgulamamız gerekir. Zira bir babanın başına gelebilecek en büyük kötülük evladının hastalığı, daha kötüsü evladının ölümüdür denebilir.

Kötülük problemi konusunda önemli olarak görülen fiziki kötülük olgulardan biri hiç şüphesiz ölümdür. Elbette bir ölüm olgusunu salt spekülatif olarak tartışmakla sevdiklerinin ölümünü yaşayarak konuyu mütalaa etmek birbirinden farklı şeylerdir. Ölüm olgusunu 'sevenin sevgilisine kavuşması'¹³³ olarak nitelendiren İmam Rabbânî, seven ve sevilen bir baba olarak evlatlarının kimini gençlik halinde, kimini daha küçük yaşlarda salgın hastalıktan kaybetmenin acısını sabır içinde şükür ifa etmek suretiyle yaşamıştır.¹³⁴ İmam Rabbânî'nin, fiziki kötülüklerin en büyüklerinden biri olarak görülen ölüm konusunda farklı bir profil çizdiği görülmektedir. Bir babanın başına gelebilecek en büyük kötülük hiç şüphesiz evlat vefatıdır. Bu evlatların üç kişi olduğu ve yaşlarının da oldukça erken denebilecek bir dönemde olduğu da eklenince çekilen acının boyutunun ne olduğu ortaya çıkmaktadır. Tahammül sınırlarını aşan bu vefatları İmam Rabbani, başına gelen bu zilleti ihsan ve nimet olarak adlandırmaktadır.¹³⁵ Bununla beraber İmam Rabbânî'nin başına gelen kötülükler, çektiği acılar, O'nu Tanrı'dan ayırmamıştır. Evet! Bir baba için en büyük bela ve musibet evladını yitirmektir. İmam Rabbânî üç oğlunun ardı ardına gelen ölüm haberini aldığı halde metanetini kaybetmemiş, kötülük karşısında tavrını ortaya koymuştur.¹³⁶

¹³² İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 330. Mektup, 1:989.

¹³³ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 89. Mektup, 1:255.

¹³⁴ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 330. Mektup, 2:989-990; İmam Rabbânî'nin evlatlarından Muhammed Sadık 24 yaşında, Muhammed Ferruh 11 yaşında, Muhammed İsa 8 yaşında ve aynı dönemde vefat etmiştir.

¹³⁵ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 330. Mektup, 2:990.

¹³⁶ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 306. Mektup, 1:873-874

İmam Rabbânî'ye göre fiziksel kötülüğün bir kaynağı da ruhun elemidir. İmam Rabbânî'ye göre dünyanın lezzeti ve elemi, cismani ve ruhani olmak üzere iki kısımdır. Bedenin lezzetlenmesiyle ruh da lezzetlenir, acı çekmesiyle ruh da acı çeker. Bedeni etkileyen her türlü kötülük ruhunda kötüleşmesine neden olur. İmam Rabbânî bu durumu hayvani mertebe olarak değerlendirmektedir.¹³⁷ Ruh kendindeki hastalığından ötürü elemi lezzet, lezzet olanı elem zanneder. Ruh ile cisim bağlantılı ve aynı hissi yaşadığı için elem zannettiğini cismi dahi elem zanneder. İmam Rabbânî bu durumu safralı bir kişinin helvayı acı zannetmesine benzetir. O'na göre ruh cismin hükmüne girerek hastalanmıştır. Hakiki bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda anlaşılacaktır ki dünyada elem, musibet ve hastalıklar, yani kötülükler olmasaydı bir arpa kadar bile değeri olmazdı. Kötülükler dünyanın karanlık yüzüne perde çektiğinden kötülüklerin acılığı faydalı ilaçların acılığı gibidir.¹³⁸ Hastalığı bu acılıklar giderecektir. Bela dünyanın kıymetini gösterir. Buradan da anlaşıldığı gibi derdin kendisi derman olmaktadır.¹³⁹

Fiziki kötülükler insana maddi açıdan gelip maneviyatını etkisi altına alan kötülüklerdir. Ancak bu kötülüklerin dünyayı yaşanmaz bir hâle getirmesi manevi açıdan vurmasıyla mümkün olmaktadır. Manevi yapısı sağlam insanlar fiziki kötülüklerden aşırı etkilenmezler. Kişinin manevi açıdan korunması muhabbeti ilahiye yaşamasıyla mümkündür. İmam Rabbânî'nin 'Allah bir kulu sever ise, günah ona zarar vermez.' sözü, başa gelen kötülüğün Allah ile kulunun arasına giremediği ve imanına zarar veremediği yönündedir. Yani Allah, bir kulunu sevdiği zaman, günahları ondan nefret ettirerek yerine kendi aşkını, muhabbetini bırakmak suretiyle onu günahlardan uzak tutarak, muhabbetullah'a zarar verdimyerek, evliyasını korumaktadır.¹⁴⁰ Bundan sonra muhabbetullah halkasına giren kulun işi aşk ve tevhid istiğrakında (coşkusuyla) dini ilkelerin gösterdiği ölçüyü aşmadan yaşamaktır.

Fiziksel kötülüğün bir nedeni de müminin dünyaya bağlanmaması için Allah'ın dünyayı zindana çevirilecek bir yer olarak yaratmış olmasıdır. (Ancak musibetler geldiğinde mümin-kâfir ayrımı yapmadan herkesi etkiliyor olmasının ayrı bir konu olduğunu belirtmekte fayda vardır.) İmam Rabbânî müminler için dünya rahatlığının

¹³⁷ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 64. Mektup, 1:203.

¹³⁸ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 342. Mektup, 2:1018.

¹³⁹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 64. Mektup, 1:203.

¹⁴⁰ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 357. Mektup, 2:1092-1093.

söz konusu olamayacağını belirtir. O'na göre Allah müminlerin dünyaya gönül vermesine müsaade etmez. Bir şekilde müminler, dünyaya bağlanmaktan uzaklaştırılırlar. Çünkü dünya mescittir, insan da yaratıcısını tanımak ve O'na kul olmak ve ibadet etmek için yaratılmıştır. İbadet de sarsılma ve kırılmadan ibarettir. İnsan sarsılmak için, yani sıkıntıya düşmek için yaratılmıştır. Çünkü sarsılma kişiyi dünyaya bağlanmaktan korur ve dünyaya küstürür. Dünya hayatının amacı insanın rahata kavuşması değildir ki kişi rahatlık hakkı istesin. İmam Rabbânî'ye göre rahatlık yeri sadece ahirettir. Dünya ahiret için ekim-dikim, cehd ve gayret yeridir. Bu kötülükler özellikle Müslüman dindarlar için vardır. İmam Rabbânî'ye göre bir Müslümanın başına kötülüklerin gelmesinden daha doğal bir şey yoktur. Çünkü Müslümanların önderleri konumunda olan Peygamberlerin hayatı kötülüklerle, belalarla ve musibetlerle geçmiştir. Hiçbir peygamber dünyada rahatlık yüzü görmemiştir. Hayatında dünya eziyeti namına birçok çeşidini gören Yusuf (a.s.), kariyerinin zirvesindeyken, daha fazla yaşama arzusu yerine her zaman Allah'a kavuşmayı arzulamış, dolayısıyla salih kullara katılmış bir şekilde Müslüman olarak ölmeyi temenni etmiştir. Kuyudayken de, zindandayken de vezir iken de çizgisinden sapmamıştır. Mesela, Süleyman (a.s.), kral-peygamberdi. Saltanatını Allah'a hizmete adanmış, yaptığı her şeyi, nefsi için değil sadece Allah için yapmış olduğundan, O, dünya lezzetleri açısından dünyadan zevk almamıştı. O, kral-peygamber olduğu halde, rahatlığı dünyada değil, Allah'a kavuşmakta görmekteydi. Yine Eyüp (a.s.) ile Süleyman (a.s.) arasında dünya beklentisi bakımından hiçbir fark olmamıştır. Onların gözünde kötülük-iyilik aynı değerlendirmeye tabi idi. Evliyanın büyükleri de böyleydi. Dünya hayatının materyalist zevki hiçbirinin umurunda olmamıştır. Çünkü hepsine göre dünya sadece, ahiret için ekim yeridir. İmam Rabbânî'ye göre dünya mütedeyyin Müslümanların zindanıdır.¹⁴¹ Zindanda rahatlık söz konusu değildir. Yapılacak şey bu kötülüklerin sıkıntısına katlanmaktır. Müslümanların bu sıkıntıya tahammül etmeme gibi bir seçeneği de yoktur.¹⁴² Dünya hayatının, ahiret için bir ekim yeri olması nedeniyle insanın, başına gelen afetlere ve felaketlere bu çerçeveden bakması önemlidir.

İmam Rabbânî'ye göre, bazen fiziki kötülükler İslam'ın garipliği ve Müslümanların yeryüzünde sürekli kötüleniyor olmasından kaynaklanıyor olabilir.

¹⁴¹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 377. Mektup, 2:1160

¹⁴² İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 64. Mektup, 1:204.

Gerek Müslümanların yalan söylememek, aldatmamak, çalışkan ve dürüst olmak gibi mümin sıfatlarından uzaklaşması; gerekse de kâfirlerin Müslümanlara teknoloji bakımından büyüme ve ilerleme konusunda fırsat vermemeleri İslam'ı yeryüzünde garip bırakmaktadır. İmam Rabbânî bu hususta Müslümanlara, kâfirlerin tasallutundan kurtuluncaya kadar çalışmalarını tavsiye etmektedir.¹⁴³

İmam Rabbânî'ye göre bir diğer fiziki kötülük kaynağı, ilahi esma ve sıfatlara ayna olması gereken insanın, ruhunu da dalalette düşürerek Allah'tan uzaklaşmasıdır. Ceset ruhun hizmetkârı olmalıdır. Aksi takdirde nefsine yaklaşan insan kötülöklere müptela olur. Rabbine yaklaşan ise kötölöklölerden emin olur. Dünya hayatında davranışlarımızda ve maişetimizde Allah'ın ayetlerine ve Peygamberin sünnetine uymak esastır. Aksi takdirde sünnete uymayan her halimiz, kötölöğün gelme nedenidir.¹⁴⁴ Kaynağı kötölöklö olanın meyvesi iyilik ise bunun aslında kötölöklö değil nimetler olduğunu İmam Rabbânî belirtmiştir.¹⁴⁵ Buna göre hastalık, zor olsa da sağlığın kıymetini hatırlatan bir etmen olmaktadır. Yani bir şey eğer devamlı olur da arada kesintiye uğramazsa değeri anlaşılmaz. Hastalığın olması sağlığın değerini göstermek içindir. Allah'ın, insana olan lütfunu göstermek için sağlık ve afiyet vermesi gibi sıkıntılar da verebileceğı unutulmamalıdır. Bu nedenle hastalıklar, yaşlılık, ölüm vb. gibi fiziksel kötölöklöler, üstümüzdeki gafleti dağıtarak, ülfet perdesini aralamakta, insana hayatın, sağlığın ve vaktin ne kadar kıymetli olduğunu göstermektedir. Sıcaklık derecesi gibi her belanın ve musibetin de bir nimet derecesi vardır. Hasta olan müminin, hastalığı süresince günahlardan da kurtulduğu, bu durumda avantajlı olanın mümin olduğu söylenebilir. Bir anlamda kötölöklö dediğimiz belaların ve musibetlerin sebebi, dünya hayatının sonlu saatlerini, sevap açısından ahiretin sonsuz hayatının anlamlı bir güzelliğe dönüşmesine katkı sağlamasıdır. İmam Rabbânî'ye göre, ölüm, hastalıklar vs. felâket değildir. Ancak Allah'ın rızasına uygun olmayan bir yaşam felâketidir.¹⁴⁶ Yine İmam Rabbânî'ye göre ölmek de felaket değildir. O'na göre ölüm, sevgiliyi sevgiliye kavuşturan bir köprüdür. Asıl felaket, insanın öldükten sonra başına geleceklerini bilmemesidir.¹⁴⁷

¹⁴³ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 65. Mektup, 1:206.

¹⁴⁴ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 70. Mektup, 1:214; 165. Mektup, 1:376; 184. Mektup, 1:407.

¹⁴⁵ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 430. Mektup, 2:1334.

¹⁴⁶ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 78. Mektup, 1:236-237.

¹⁴⁷ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 104. Mektup, 1:287.

1.2. İmam Rabbânî’de Fiziki Kötülüğün Varoluş Hikmeti

Batı felsefesindeki kötülük problemi düşüncesini, Hristiyanlık inancından bağımsız görmek mümkün değildir. Hristiyanlık’ta, doğuştan günahkâr olduğu kabul edilen ve bu günahlarından arınmadığı takdirde ebedi cehenneme müstehak olan bir insan algısı mevcuttur. Dolayısıyla teistik dinler için de kötülük problemi hakkında tek bir düşünce olduğunu kabul etmek hatadır. Zira Hristiyanlık inancındaki kötülük ve varoluş hikmetiyle buna getirilecek çözümlemeler, hiç şüphesiz insanı doğuştan masum kabul eden, aracısız bir şekilde yalnızca Allah’a ibadeti emreden İslam Dini’yle farklı olacaktır. Örneğin kötülük problemi nedeniyle dinini terk eden pek Müslüman bulunmamaktadır. Çünkü Müslümanlar genellikle karşılaştıkları kötülükler karşısında Allah’ın ilahi inayetine sığınarak, mütevekkilane bir tavır ortaya koymuşlardır. İslam âlimleri ise karşılaştıkları kötülüklere karşı daha üst seviyede bir tavır içinde olduklarını ifade etmek mümkündür. Peygamberlerin varisi hükmünde olan âlimler, belalar karşısında da peygamberane sebat göstererek fiili örnekte bulunmuşlardır. İmam Rabbânî, Mektubat’ında genel anlamda okuyucusuna bu belalardan şikâyet yerine onlar için şükretmesi gerektiğini belirtir. Âlimimize göre belalar, insana kat kat manevi mesafe sağlamaktadır. Belalara karşı iyi kalmak tamamen özgür iradeyle gerçekleşen bir eylemdir. Özgürlük iyilik için şarttır, aynı özgürlük kötülüğü seçme ihtimalini de içinde barındırır. İnsandaki bu ikilem Tanrı’nın aslında insana güvenini gösterir.¹⁴⁸ Zira emanet güvenilirine teslim edilir. Ve bu Allah’ın göklere ve yere sunup da onların yüklenmekten kaçındığı bu emaneti insanın kabul ettiği kişilik olarak aceleci olarak nitelenen insana verilmiştir.¹⁴⁹ İnsanın tehlikeyi göze alarak talip olduğu bu özgür iradenin elbette kötü sonuçları kaçınılmazdır. İnsan bu ağır emaneti üstlenerek çile ve eziyete talip olmuştur. Bu emanetle âlem özgür iradeyle beraber, aşk, akıl vs. özellikli bir varlık olan insana şahit olma imkânına kavuşmuştur. Evrende var olan bu fiziksel kötülükler insanın bu olayları araştırarak kendi varlığındaki hazineyi keşfetmesine olanak sağlamıştır.

Umumi hayrın cüz’i şerlere tercih edilmesi kötülük değildir, hikmettir. Evrende var olan kötülük, bu mükemmelliğin oluşması için gereklidir. Bir bakıma iyinin olması için olması gereken bir fidye gibi görülebilir ki bu da iyiliğe nazaran yok hükmündedir.

¹⁴⁸ Albayrak, “İkbal’de Tanrı’nın Kudreti”, 190.

¹⁴⁹ Kur’an-ı Kerim, Ahzab, 33/72.

Yani az bir kötülük olmasın diye iyiliğin terk edilmesi hikmete uygun düşmez.¹⁵⁰ Çok hayır için az miktarda şer kabul edilebilir bir durumdur. Az bir şerri önlemek için, bu şer sonucu ortaya çıkabilecek büyük bir iyiliğe engel olmak kötülüktür. Az miktarda kötülükten kaçınmak için çok iyiliğin ortaya çıkmasına engellemek çok kötülük demektir. Mesela, temizlenmek uğraştırıyor diye temizliğe mani olmak, pek çok hastalığın meydana gelmesine sebep olmak bir yana, o zahmetle kıyaslanacak bir iyiliğin oluşmaması demektir. Dolayısıyla az kötülükten kaçınmak için, çok iyilik getiren bir kötülük terk edilirse çok kötülük yapılmış olmaktadır.¹⁵¹ Evrende var olan kötülüğün kötülük olarak algılanması kişinin kendi algısıyla doğru orantılıdır. Duruma göre kötü görünen bir olay başka bir açıdan olmazsa olmaz bir durum olabilir. Yarasaya kötü geliyor diye güneşin ışığını engellemek tüm varlığa kötülük olmaktadır. Buradan yola çıkarak halis imana sebep olacak musibeti reddetmek İmam Rabbânî'ye göre müslümanca bir tutum değildir. Hatta Allah'ı sevdiğini iddia eden bir müminin başına gelen kötülükten şikâyetçi olması imanına dahi zarar verebilir. Allah'a belalar konusunda şikâyetçi olanın Allah sevgisine 'yalan' bu kişiye de İmam Rabbânî 'yalancı' demekte¹⁵² ve yine O'na göre herkes kendi kabiliyetine göre belalardan muhabbetullaha giden bir yol edinmektedir.

Fiziksel kötülüklerin bir hikmeti de hayatın kıymetini bilmektir. İmam Rabbânî, eşyanın zıddıyla bilinebileceğini ifade etmiştir.¹⁵³ Hastalık sağlığın zıttı, deprem depremsizliğin zıttı, ölüm yaşamın zıttı vs.dir. İmam Rabbânî, zıtların bir araya gelmesiyle Allah'ın bulunacağını ifade etmiştir.¹⁵⁴ Yani iyiliğin yanına kötülüğün var edilmesi bize Allah'ın varlığına götürmektedir. Bu önemli bir detaydır. İmam Rabbânî'ye göre bir şeye çare ancak zıtlarla mümkün olmaktadır.¹⁵⁵ Buradan yola çıkarak birçok ateistin iddialarının aksine, kötülüğün varlığının Allah'ın varlığını ispatladığını söylemek de mümkün görünmektedir. Zira kötülük iyiliğin varlığını ortaya çıkarır. İyiliğin de kaynağı mutlak iyi olandır. Bu da Allah'tır. Kötülük vardır, demek ki iyilik de vardır. O halde Mutlak iyi olan Tanrı vardır. Dolayısıyla fiziksel kötülüklerin

¹⁵⁰ Özdemir, "Kötülük Problemine Eleştirel Bir Yaklaşım", 225-258.

¹⁵¹ Ardoğan, "Kelam Açısından Doğal Kötülüklerin İlahi Adalet İle Bağdaşırılığına İlişkin İzahlar", 46-47.

¹⁵² İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 164. Mektup, 1:374.

¹⁵³ Bkz İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 473. ve 485. Mektup.

¹⁵⁴ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 461. Mektup, 2:1422.

¹⁵⁵ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 68. Mektup, 1: 210.

varoluş hikmetlerinden birisi de Tanrı'nın bulunması, insanları Tanrı'ya yönlendirme denilebilir. Tanrı, insan için her şeyi adaletli bir biçimde taksim etmiştir. Adaletsizlik Allah'a atfedilemez, çünkü hayır ve şer Allah tarafından hükmedilmiştir.¹⁵⁶ Bu nedenle noksanı ve kemali yaratmak, Tanrı'nın hikmetinin gereğidir. Dolayısıyla İmam Rabbânî, şerrin hayrın aynası hayrın da şerrin aynası olduğunu belirterek hiçbir şeyin gereksiz olmadığını belirtmektedir.¹⁵⁷

İmam Rabbânî'ye göre, fiziki kötülüğün varoluş hikmetlerinden birisi de hayrın ve nimetlerin bilinmesini sağlamaktır. Kötülükler hayrın ve nimetlerin bilinmesini sağlar. Herhangi bir kişi inansın ya da inanmasın büyük bir bela sebebiyle dayanılmaz bir acı ile karşılaşınca başka şeye değil sadece bir ve tek olan Allah'a yalvarmakta ve O'ndan kurtuluş istemektedir.¹⁵⁸

İmam Rabbânî'ye göre dünyadaki kötülük ve acıların önemli bir hikmeti, insanların iyi ve güzel olanı daha iyi anlamalarını, Allah'ın lütfunu ve inayetini daha iyi fark etmelerini sağlamasıdır. İmam Rabbânî'ye göre Allah, mutlak sahip olduğu için hiçbir fiili adalete ters düşmez. Başa gelen belalar ahirete yönelik ilahi inayetin bir sonucu olmaktadır. Çünkü insanların bakışlarını, dünya lezzetlerinden ahretin güzelliklerine çeviren birer hikmet ve inayettir. Dışardan bakan birisi için her ne kadar bu ağır bir bela olsa da İmam Rabbânî'ye göre bu rahmettir.¹⁵⁹

İmam Rabbânî'ye göre âlem, ilahi sıfatların tecellilerinin gölgeleridir. Kelam açısından, fiziki ve ahlaki kötülükler de ilahî sıfatların tecellilerinin fark edilmesi için gereklidir. İçinde yaşadığımız gibi bir dünyada insanın imtihandan geçmesi, Allah'ın affediciliğinin, merhametinin, tevvâb¹⁶⁰ oluşunun, adil olmasının, hesaba çekiciliğinin bilinmesine tetabuk etmektedir. İmam Rabbânî'ye göre âlem, Allah'ın esma ve sıfatlarının tecelligahı ve zıllıdır.¹⁶¹ Her şeye tek hâkim Allah'tır. Âlemin sırlarını bu sebeple sadece Allah bilebilir. Bu bağlamda âlemdeki fiziksel kötülüğün mantıksal analizini sağlıklı bir biçimde yapmaktan acziyeti nedeniyle mümkün değildir. Kötülük problemi, dar manada bir argüman ortaya koysa da onun gerekçelerine ilişkin

¹⁵⁶ İmam-ı Gazâlî, *İhyâ-u Ulûm'id-Dîn I-IV*, terc. Ali Arslan (İstanbul: Merve Yayınları, 2014), 4:541-542.

¹⁵⁷ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 9. Mektup, 1:61.

¹⁵⁸ Hüsamettin Erdem, *Bazı Felsefe Meseleleri* (Konya: Hü-Er Yayınları, 1999), 148

¹⁵⁹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 330. Mektup, 2:989-990;

¹⁶⁰ Tövbeleri kabul eden, Tanrı.

¹⁶¹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 512. Mektup, 2:1567.

açıklamaları yetersiz kalmaktadır. Sonuçta beşerî bilgi ile ilahî ilim, birbirine denk gelmeyen birçok sırlı yapıyı bünyesinde barındırmaktadır. Bu yüzden bir problemi basit birkaç sorgulamayla ortaya koyup oradan genel geçer hüküm çıkarmak bilime ters bir tutum olmaktadır. Bu da her şeye gücü, ilmi ve kudreti yetmeyen tüm sırları kavramaktan aciz olan insanın kendisini kuşattığı ve aşamadığı alanlarda iddia ortaya atmasını boş kılmakta ve çıkardığı mantığı hükümsüz bırakmaktadır. Evrenin tüm sırlarına vakıf olamayan, insanı kuşatan bu kadar problemler yumağı ve yaratılışı gereği çok sınırlı bir kapasiteye sahip olan insanın, tüm evrenin sırlarına ait bir çözümlemeye gitmesini de mantıksız görünmektedir. Buradan hareketle kendisini en güzel isimlerin tek sahibi olan, nihayetsiz kudret, ilim ve hikmet sahibi olan Tanrı gibi olma hevesine kaptırmış bir patolojik sorun yaşayan Nemrutçuk olduğunu göstermektedir. Bu husus, ekoloji açısından son derece önemli iki gerçeği ortaya çıkarır: Birincisi, insan, doğayı anlayabilme, canlılar, cansız varlıklar ve bunlar arasındaki karşılıklı ilişkilerin bir sistem oluşturduğunu keşfetme yeteneğine karşın bunların tamamına vakıf olamaz. İkinci olarak, tabiattaki bazı varlıklar ile bunların ilişki şekillerinin işlevini açıklayamamamız, onların işlevsiz ve Tanrı'sız olduğunu göstermez. İmam Rabbânî'ye göre insandaki zahmet, bazen rahmete götüren bir yol olmaktadır.¹⁶² Önemli olan bunlardan ders alınmasıdır ki, zaten Kur'an-ı Kerim bunu bizlere emretmektedir. Bazen fiziki kötülüklerin sonucunda yaşanan acıların arkasında insanların rolü vardır. Diğer bir ifadeyle Allah, bu elemelere tabii akışa doğrudan müdahale ederek değil 'adetullah' adı verilen doğadaki düzeni içinde izin verir. Bu durumda insan kötülüğü tercih etmiş, yani kesbetmiştir; cüz'i iradesiyle arzu ettiği ve yaratılmasını istediği bu kötülükleri de Allah yaratmıştır.¹⁶³ Bazen bu fiziki kötülükler, bir toplumu yok eden doğanın tabii akışı dışında da Allah'ın doğrudan müdahalesiyle de gerçekleşebilir. Mesela, tarihte gerçekleşen Kur'an'ın bahsettiği inkârcı toplulukları yok eden tufanlar, kasırgalar, yanardağ patlamaları vb. tabii afetler sonucu helak olan kavimler buna örnek gösterilebilir. Bu ya günah işlemek suretiyle dolaylı veya gönderilen elçilere meydan okumak suretiyle doğrudan gerçekleşen fiziki kötülükler şeklinde oluşmuştur. İmam

¹⁶² İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 346. Mektup, 2:1023.

¹⁶³ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 289. Mektup, 1:791.

Rabbânî'ye göre Allah, ihsanını iyi ile kötü ayırt etmeden tüm insanlara devamlı surette gönderir. Sonucun değişik olması kul tarafından belirlenir.¹⁶⁴

İmam Rabbânî'ye göre de halk-ı şer, yani şerri yaratmak şer değildir. Ancak kesb-i şer şerdir. Çünkü gelen belalar Allah'ın Celal sıfatından gelen hediyelerdir.¹⁶⁵ Dolayısıyla halk ve var etme tüm sonuçlara aynı anda bakar. Ancak Kesb, kula ait bir iş olduğundan, kişisel sonuçlara bakar. Meselâ, yağmurun gelmesinin binlerce neticesi vardır. Ancak iradelerini kötü kullanmalarından dolayı bir kimse yağmurdan zarar görse, yağmurun var edilmesinin rahmet olmadığını iddia edemez, “Yağmurun halkı şerdir” diye hükmedemez. Yağmurun yağması, kişinin kötü seçimleri ve kesbinden dolayı onun hakkında şer olmuştur.¹⁶⁶ Göreceli, kısmî ve az bir şer, Allah'ın nimetlerinin idrak edilmesi, âlemde ilahi sıfatların yansımalarının fark edilmesine hizmet etmekle umumî ve hadsiz bir hayrın ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Böylelikle daha büyük hayra vesile olmakla izafî ve kısmî şer, salt şer olmaktan çıkmakta, amaçları ve sonuçları itibariyle de hayra dönüşmektedir.¹⁶⁷ Ehli sünnet'e göre halk-ı şer, şer değildir; fakat kesb-i şer şerdir. Örneğin kulun kendi iradesiyle tercih ettiği, kesbettiği kötü itikat öldürücü zehirdir, sonsuz azaba götürmektedir. Allah'ın kulun isteğini yaratması kötülük değil adaletin kendisidir. İmam Rabbani de hayrın olduğu gibi şerrinde yaratıcısının Allah olduğunu beyan etmektedir. Ancak bu şerrin yaratıcısını söylerken kullanılan üslup önemlidir. İmam Rabbani, hayrın da şerrin de yani iyiliğinde kötülüğünde yaratıcısı Allah'tır. Ancak kul kesb eder Allah yaratır.¹⁶⁸ Dolayısıyla mesuliyet yine hür iradesiyle kötülüğü seçenendir, yaratana değildir. Allah iyilikleri zatına has kılarken kötülükleri zatından nefyeder (uzak tutar). Allah iyiliği emredip kötülüğün yapılmasını yasaklarken ve kötülüğü yapanları cezalandıracağını bildirirken, kendisinin kötülük yapması çelişki oluşturur. Böyle bir durum ise zaten söz konusu bile değildir. Kötülüğü yapanları cezalandırma vaadi de Allah'ın kötülüğü bizzat işlemediğini kanıtlamaktadır.¹⁶⁹ Selefiyye ve Maturidiyye âlimleri de bu

¹⁶⁴ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 164. Mektup, 1:374.

¹⁶⁵ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 161. Mektup, 1:361.

¹⁶⁶ Said Nursî, *Mektubat* (İstanbul: Envar Neşriyat, 2007), 43.

¹⁶⁷ Ardoğan, “Kelam Açısından Doğal Kötülüklerin İlâhi Adalet İle Bağdaşırılığına İlişkin İzahlar”, 58.

¹⁶⁸ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 266. Mektup, 1:652.

¹⁶⁹ Kötülüğü Tanrı'nın olmadığına kanıt olarak ileri sürenlere karşı Teistlerin kayda değer bir argümanıdır.

düşüncededir.¹⁷⁰ İmam Rabbânî, Mutezileyi kulun fiillerinin yaratıcısı olduğu fikrini şiddetle reddetmekte ve bu düşüncelerinin Mecusi kaynaklı olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca kul yaptığı davranışlarda kesbi manada güce sahiptir. Zira Kul kendisine verilen tüm işlerin üstünden gelme gücüne sahiptir. Zaten Allah, kullarının iktidarı elverişli olmadığı için O, kullarına ağır teklifler de bulunmamaktadır.¹⁷¹

İmam Rabbânî'ye göre fiziki kötülüklerin bir diğer hikmeti kişiye haddini bilme ve aklını başına almayı öğretiyor olmasıdır. Altından yapılmış bir kap bile olsa kişinin içeceği bir tas sudur. Altından bir kap olması veya avucundan sade bir şekilde içilmiş olması önemli değildir. Sonuçta maksat, içilen bir bardak sudur. İnsan, eğer kulluk haddini aşarsa, dünyaya geliş amacını unuttur veya umursamazsa kendini dahi kaybeder ve nefesine köle olur. İmam Rabbânî'ye göre kişinin başına gelen bazı kötülüklerin ağır bir şekilde hissedilip yaşanmasının temelinde, Allah'ı tanıyıp sevmeme, kendini tanımama ve haddini bilmeme yatmaktadır. Kendini tanımayan Rabbini, dolayısıyla da Rabbini tanımayan da kendisini tanımamış olur ve Rabbinden gelen kötülükleri algılayamaz, anlayamaz sonra da hadsizleşir.¹⁷² Bilginimiz, kötülükler nedeniyle Tanrı'yı sevmemenin kulluk bilinciyle uyuşmadığını belirtmektedir. Hatta bu gibi insanların Tanrı'yı sevse bile kötülüklerden şikâyet etmeleri nedeniyle bunları yalancı olmakla itham etmektedir.¹⁷³

Allah'ın, insana her çeşit ihsanını hissettirmek, her bir çeşit nimetini tattırmak ve insanı daima şükre sevk etmek için birçok aza ile insanı donatmış olması, bize O'nun sıhhat ve afiyet verdiği gibi hastalıklar ve dertler de verebileceğini gösterir. O yüzden başımız, gözümüz ya da herhangi bir uzvumuz ağrımasa, bu azalarımızın sıhhatindeki ilâhî nimeti hissedip şükretmez, belki de şuursuzca o sıhhati gaflette, hatta haram yollarda harcayabilirdik.¹⁷⁴ Sıcaklık derecesi gibi her musibette de bir nimet derecesi vardır. Bu nedenle her musibetin içinde bir nimet saklıdır ve hastalıklar da Allah'ın bizlere lütfettiği ilâhî birer hediyedir.¹⁷⁵ Bu hediyelerden birisi belki de en önemlisi, bu belalar nedeniyle kulluğunu hatırlatıyor olmasıdır. Daha doğrusu bu belalar ve

¹⁷⁰ Yusuf Şevki Yavuz, “Şer”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38:541.

¹⁷¹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 380. Mektup, 2:1170.

¹⁷² Bkz İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 421, 443, 464, 472 ve 503. Mektuplar.

¹⁷³ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 388. Mektup, 2:1205

¹⁷⁴ Said Nursî, *Lem'alar* (İstanbul: Envar Neşriyat, 2007), 335.

¹⁷⁵ Ayşe Cengiz, “Bediüzzaman Said Nursi’de Kötülük Problemi” (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2019), 27.

musibetler, insanı rahatlığa ve rehavete sürükleyerek onu azdırabileceği, hatta kişinin kendini tanrılaştırabileceği tehlikesinden korumaktadır. İnsanın kendini tanrılaştırması tüm kötülüklerin ve acımasızlıkların temel nedenidir. Hem kendisine zulmetmiş hem de başkalarına eziyet etmiş olur. Bu manada acı, hastalık ve musibet vb durumlarına maruz kalan kişi, nefsindeki bu ilahlaşma temayülüne ve sevdasına engel olmakla kalmamakta kendisinin aciz olduğunu, herkes gibi bir beşer olduğunu hatırlatmaktadır.¹⁷⁶ Dolayısıyla acizliğinin farkına varan kişinin gafleti dağılmakta, bu acizyet kişinin aklını başına getirmektedir. Bunun bir adım ötesi yani kendini tanıdıktan sonra kişi Rabbini de öğrenmekte, O'nu tanımakta ve. Rabbine yönelmektedir. Bundan sonra bu kişi O'na samimi kul olmaktadır. Ayrıca kişi, maruz kaldığı kötülüğe sabır göstermek suretiyle sevap kazanmakta, fani ömrüne kısa da olsa anlam kattığı için işlevi etkinleştirip çokça sevap işlemesi mümkün olmaktadır. İnsan açısından durum böyledir, peki acı ve ıstırapların hayvanlar açısından ilahi iyilikle bağdaşlırlığı sorusuna cevap ne olabilir? İmam Rabbânî, bazen kötülüklerin insanla sınırlı kalmadığını bu kötülüklerin hayvanlara da yansıdığını ifade etmektedir. İnsan için durum böyleyse elbette hayvanlar için durum farklı değildir. Bir mektubunda İmam Rabbânî, insanların uğursuzluğu nedeniyle hayvanların çektiği sıkıntıya değinmektedir. Dolayısıyla insanın kötü hallerine o bölgede yaşayan hayvanların da ortak olduğu görülmektedir.¹⁷⁷ Bir de hayvanların birbirlerine saldırımları ve parçalamaları, doğal düzenin bu şekilde hikmete bağlanması ve onların ilahi sıfatlarla alakalandırılması ile mümkün görünmektedir. Yani hayvanların yaşam mücadelesi bir açıdan Allah'ın esma ve sıfatlarının tecellisi bakımından değerlendirilebilir. Onlar da Allah'ın birer nakışları hükmündedir. Sonuç itibarıyla acıyı seyreden insan akıllı, duygusu acıyı hisseder; aslan tarafından yakalanıp parçalanan ceylan yavrusu değil. Dolayısıyla bu ceylan için eziyet değildir ki kötülük olsun. Allah yarattığı mahlûkatta türlü şekiller gösterebilir. Tabiat Allah'ın isim ve sıfatlarının tecelli yeridir. Hayvanıyla bitkisiyle O'nun tablosudur ki onu sergiler. Bu sergide nimette vardır nıkmet (şiddetli ceza) de, acıda vardır lezzette, zorlukta vardır

¹⁷⁶ Günümüzde iki yıldan fazla tüm dünyanın aciz ve çaresiz kaldığı Corona Salgını buna çarpıcı bir örnektir.

¹⁷⁷ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 299. Mektup, 1:852.

kolaylık da, azapta vardır hikmette. Allah, bu sergisinde dilediğini yapabilir; çünkü mülk O'nundur ve mülkün sahibi mülkünde dilediğini yapma hakkına sahiptir.¹⁷⁸

İmam Rabbânî'ye göre, bela ve musibetlerin çokluğu ve ağırlığı hakiki inanan kişiyi -İreneausçu teodisede de olduğu gibi- manevi olarak olgunlaştırmaktadır. Manevi pişmişlik çekilen acıyla doğru orantılıdır. Bilginimiz buna, görünüşte yara ama hakikatte merhem tabirini kullanır.¹⁷⁹ Buna benzer yorumu birçok mutasavvıflarda görmek mümkündür. Mesela, Mevlana, en ağır musibet olan ölüme bu açıdan bakmış, onu düğün gecesini olarak adlandırmıştır. İmam Rabbânî, çektiği sıkıntıları, verilen nimetlerin arkadaşı olarak telakki etmiş, belayı 'afiyetin değişik sureti' olarak adlandırmıştır.¹⁸⁰

İmam Rabbânî, Mektubat'ın birçok yerinde celalden gelen acı ve ıstırapların cemalden gelen güzelliklerden çok daha güzel ve önemli olduğunu dile getirmiştir.¹⁸¹ O'na göre celalden gelen acı ve ıstıraplar, ruhun olgunlaşmasına ve manevi yükselişe geçmesiyle beraber ruhani lezzetin açığa çıkmasına sebebiyet vermektedir. Zira ruh bu gibi acıların etkisiyle kendi acizliğini ve zavallılığını hissetmekte, annesinin korkusundan ağlayan bir çocuğun tekrar annesinin şefkatli kollarına sığınma psikolojisi gibi bir durumu da yaşamaktadır. Aslında bu acı ve ıstırapın oluşturduğu durum İmam Rabbânî'ye göre kişinin ruhunun derinliklerinde yer alan Allah'a kavuşma hasreti sebebiyledir. Bu varoluşsal hâl, sevinçle ve iyilikle değil; acı ve ıstırapla meydana gelmektedir. Zaten yaratılma esprisi bunu gerektirmektedir. Nefsin perdelemesi, ruhu Rabbinden alıkoymaktadır. Nefsanî perdeler nimetlerle değil ancak bela ve musibetlerle kalkabilmektedir. Bundan dolayıdır ki İmam Rabbânî'nin burada belirttiği elem ve musibetlerin lezzet vermesinden kasıttır budur. Bu büyük bir hikmettir.¹⁸²

Fiziki kötülükler, Allah'ın insanlara zulmü değildir. Allah kimseye zulmetmez, ancak insan kendi kendine zulmeder. Ateist felsefeciler, fiziksel kötülükleri argüman göstererek Allah'ın gücünün yettiği halde neden insanlara yardım etmediğini tabiri diğerle insanlara yardım etmemesi sebebiyle zulmetmiş olduğunu ortaya koymaya

¹⁷⁸ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 266. Mektup, 1:658, ile Ayrıca bkz İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 342. Mektup; Benzer ifadeler için bkz. Said Nursî, *Âsa-yı Mûsa* (İstanbul: Envar Neşriyat, 2016), 228.

¹⁷⁹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 330. Mektup, 2:988.

¹⁸⁰ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 430. ve 431. Mektuplar, 2:1334-1336.

¹⁸¹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 342. Mektup, 2:1082.

¹⁸² Bkz İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 164. Mektup.

çalışırlar. Onlara göre depremler, seller, kavurucu sıcaklık ve salgın hastalıklar vb. fiziksel kötülükler, Tanrı'nın engelleyebileceği işlerdir. Engellemediği için Tanrı, iyi değildir. İyi olmayan şeye Tanrı denmeyeceği için tanrının olmadığını iddia ettiler. Ancak İmam Rabbânî, Allah'ın kullarına zulmetmediğini, ancak kulların yapmaları gereken görev ve sorumluluklarını yerine getirmedikleri için kendi kendilerine zulmettiklerini ifade eder. Zaten bu da İslam'ın temel mantığına uygun olan bir ifadedir. Zira İslam Dini'nde ölümden başka her derdin çaresi ve çözümü mutlaka vardır ama insanlar bunu bilememektedirler. İmam Rabbânî, evlatların, malların, vb nimetlerin Allah'ın feyzi olduğunu belirtir. Allah, tüm insanlara nimetlerini ihsan eder ancak insan yapısında bulunan cevhere göre gelen ihsanlar şekil alır. İmam Rabbânî temizlikçi örneğini vererek aynı güneşin elbise için beyazlatıcı temizleyici için yüzü karartıcı olması güneşin değil o ışığı alanın cevheriyle alakalıdır. Ne yıkananın ne de yıkayıcının güneşten yüz çevirme gibi bir ihtimali bulunmamaktadır. Allah'tan gelen nimeti azap olarak nitelemek etkilenenin yanlış anlaması sebebiyle yani yanlış görüşüyle alakalıdır. Bu yüzden İmam Rabbânî, ısrarla musibetlerin ve belaların nimetlerin suret değiştirmiş hali olarak görülmesi gerektiğini ifade ederek farklı bir bakış açısı kazandırmış olabileceğini ortaya koymuş olmaktadır. Allah'ın feyizleri, nimetleri iyilikleri, insanların iyisine, kötüsüne herkese, fark gözetmeksizin göndermektedir.¹⁸³ Dünya için çalışanlara, kendisine karşı gelenlerin, kâfirlerin, günahkârların rızıklarını kesmiyor, fark gözetmeksizin karşılıklarını, vermektedir. Fark, insanlardadır. Allah, kullarına eziyet etmez, adaletsiz davranmaz. Onlar, kendilerini azaba, acılara sürükleyen kötü düşünceleri, çirkin şeyleri ile kendi kendilerine zulmetmektedirler. Bunun gibi, güneş, elmaya da, bibere de aynı ısı ve ışık yaydığı hâlde, elma kızarınca tatlılaşırken; biber kızarınca acılaşır. Tatlılık ve acılık hep güneşin ışığıyla olsa da gerçekte aralarındaki fark, güneşten değil, kendi potansiyellerindedir. Hayatta yaşanan her iş ve davranış İslam ile ilişkilidir. Bu dünya hayatı insanların, Allah'tan gelen nimetlere yüz çevirdikleri için zindana dönüşmektedir. Bu nimet inanç nimetidir. İyiliklerden veya kötülüklerden hangisi gelirse gelsin, Allah'tan geleni nimet bilip kabullenmek gerekmektedir. Kötülük, fiziksel kötülükler değildir, asıl kötülük bunları reddetmektir. İmam Rabbânî böyle olmaktan Allah'a sığınmıştır. İmam Rabbânî'ye göre Allah iyiliklerin kaynağıdır. Yarattığı her şey iyidir, güzeldir. Güzel olmayan bir şeyi

¹⁸³ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 164. Mektup, 1:374-375.

yaratmaz. En büyük sanatkar O'dur. O'ndan çirkin şey çıkmaz. Ondan sonra ne olursa olur ve kişi güzeli veya çirkinliği yani iyiliği ve kötülüğü tercih eder. O yüzden Allah zulmetmez ancak insan kendi kendine zulmeder.¹⁸⁴

Fiziki kötülüğün varoluş hikmetlerinden birisi kişinin bollukta da darlıkta da Allah'a hamd edebilmenin önemini kavrayabilmesidir. İnsan fıtraten karşısına çıkabilecek tehlikelere karşı o tehlikelerden kaçma eğiliminde yaratılmıştır. Kötülükler de insanın ruhuna saldıran büyük tehlikelerden olduğu için ister istemez o musibetlere karşı insan tavır takınır. İmam Rabbânî, bu tavrın nasıl olması gerektiğini bu mektubunda belirtmiştir. İmam Rabbânî her hâlükarda Allah'a hamd edebilmenin ehemmiyetini belirtmiş, darlıkta da bollukta da Allah'a hamdetmiş, gönderenin aynı olması hasebiyle gelen nimetle gelen kötülüğü ayırmamıştır. Kişinin yaşadığı musibetler konusunda da umutsuzluğa kapılmamanın gerektiğini belirtmiştir.¹⁸⁵

İmam Rabbânî'ye göre fiziki kötülüğün diğer bir hikmeti de teslim ve tevekküldür. Allah'a teslimiyetinde ve tevekkülünde sorun yaşayan insan dünya hayatına körü körüne, hırsla bağlanır. Bu da yanlış yapmasına sebep olur. İmam Rabbânî'ye göre hırs hüsrana sebeptir. Makam, mevki gibi hırslar, kişiyi köreltir. Bununla beraber teslimiyet kulluk şiarıdır. Teslimiyette arılık, duruluk ve huzur vardır. Elinden geleni yaptığı halde gerçek manada tevekkül edemeyip vaktini hırsına harcayan müminler, huzurunu ve saadetini kendi elleriyle terk etmiş; huzursuzluğu ve mutsuzluğu da kendi elleriyle satın almış olmaktadır. İmam Rabbânî'nin yaşadığı ölüm musibetini kabul ediş tarzı, okuyucularına ibretlik olarak sunulmaktadır. İmam Rabbânî, insanın yaşadığı kötü olaylar insanın kendisi için kefaret olacağını beyan eder. O'na göre bu kişinin aklını başına alıp tövbe etmesine sebeptir. İmam-ı Rabbani bunu Allah'tan gelen bu kötülükler bitene ve fitne kalkıncaya kadar Allah'a tazarru ve niyazda bulunmamız gerektiğini belirtmiştir. İmam Rabbânî'nin belirttiği gibi kula düşen görevin başına gelen hastalık vb. kötülüğe karşı gönül hoşnutluğu bela, musibet geçene kadar sabır ve af ile bu süreci yaşamaktır. İmam Rabbani sevilmesi mecburi olan Allah'tan gelen bu kötülükleri hoşnutlukla kabul etmeyenleri yalancı olarak ifade eder.¹⁸⁶ Burada kötülüğe maruz kalan kişinin nefsâni isteklerinin Allah'ın isteklerinden daha üstün önemli

¹⁸⁴ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 411. Mektup, 2:1262.

¹⁸⁵ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 430. Mektup, 2:1334.

¹⁸⁶ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 388. Mektup, 2:1205.

gördüğü anlamına gelir ki bu da İmam Rabbânî'ye göre bir kul için kabul edilemez bir durumdur. İmam Rabbânî tüm kötülüklerin sonuç itibarıyla Allah tarafından geldiği ve bu sebeple ne olursa olsun hoşnutlukla karşılanması gerektiği, kul için yaratıcının mahbub (sevgili) olduğu, bu yüzden Allah'ın sevgisini nefsinin hoşnutluğuna tercih etmesinin iman gereği olduğunu ifade eder. Buna göre gerek hastalık, gerek doğal afetler, gerekse de diğer fiziki kötülükler kişinin Allah'a olan muhabbetinin gerçek mi yoksa yalan mı olduğunu ortaya çıkaran önemli birer gösterge olduğu söylenebilir. Turnusol kâğıdına benzetmek gerekirse, kişinin rengini açığa çıkarması bakımından da fiziksel kötülüklerin ortaya çıkması önem arz eder. Kötülüklerin maruz bırakıldığı kişi şükür mü, şekva mı edeceği böylece anlaşılabilir. Mümin için dünyada karşılaşılan kötülüklerin onu dünyadan nefret ettirerek ahirete bağlar. Dünyanın geçiciliği nedeniyle burada karşılaşılabilecek olan nimetler, ahiretteki nimetlere nazaran bir hiç hükmündedir. Çünkü sonlu olan sonsuz olanla karşılaştırılmaz. İnanan insan öldükten sonra en mükemmel şekilde ve sonsuza kadar var olacağını bilir. İnanan insan ahirette bu mükemmelliğe ulaşabilmek için, dünyada yaptıklarından hesaba çekileceğini bildiği için de kötü olandan uzaklaşarak iyi olana yönelir.¹⁸⁷ Ona yaptıklarının sonuçlarıyla mutlaka yüzleşeceğini göstermektedir. İnsanın kötü fiilleri sonucu başına gelen musibetler kamu vicdanında adalet duygusunun yaşadığını, var olduğunu anlatmaktadır.¹⁸⁸

Fiziki kötülüklerin varlığının bir diğer hikmeti, gerek kişinin kendisinin gerekse de yaşadığı toplumun acizliğini ve fakirliğini fark etmesidir. İnsan, sonunu düşünmeden diğer insanlara rahatlıkla zulüm ve kötülükler yapabilmektedir. İnsanın başına gelen kötülükler ona aczini ve fakrını öğretmekte, dokunulmaz olmadığını hatırlatmaktadır. İmam Rabbânî'ye göre kulluk bilincinin farkındalığı, belalar ve musibetlerle daha da belirginleşir duruma gelmektedir.¹⁸⁹ Evlat acısının yaşattığı elem, İmam Rabbânî'de kulluk bilincinin elemi zevkli hale dönüştürmesi tüm çekilemezliğine rağmen kötülüğe dayanma ve onunla beraber yaşam imkânını da ortaya çıkarmaktadır. Kişi, acizliğini ve muhtaçlığını belalara ve musibetlere giriftar olduğunda fark eder. Musibetler ülfet perdesini kaldırır, gerçeği görmesine yaklaştırır. Acz ve fakr durumu nefsanî edna hazların hiçliğine aynadır. Sabra ve şükre açılan kapıdır. İçeride dönüştür, dışarı kapanıştır. Bu duygu inanan insanı namaza, duaya ve diğer ibadetlere yönlendirir. İmam

¹⁸⁷ Ak, "Gazali'de Kötülük Problemi", 80.

¹⁸⁸ Ardoğan, "Kelam Açısından Doğal Kötülüklerin İlahi Adalet İle Bağdaşırılığına İlişkin İzahlar", 61.

¹⁸⁹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 489. Mektup, 2:1491.

Rabbânî'ye göre kişinin acizliğini, fakirliğini fark ederek Allah'a yönelmesi çok önemlidir. Çünkü bu konuda örnek alınan peygamberlerin duaları Allah'a karşı acz, fakr, korku ve inkisar yönündedir.¹⁹⁰ İmam Rabbânî, insanın başına gelen belaya sabır ve rıza göstermesi gerektiğini belirtmektedir. Aksi takdirde O'na göre kişi, kulluğunu ifa edemez.¹⁹¹ İnsan başına gelen kötülük nedeniyle kederlenmekte, acı ve üzüntü sebebiyle Allah'a yönelip kulluğunun farkına varıp Allah'tan bağışlanma dileyerek ebedi felaketten kendini kurtarma imkânına sahip olabilmektedir. Ahiret için yatırıma dönüşen bu eylemler kişiye varoluşsal bilinç kazandırmakta, kendisine kim olduğunu hatırlatabilmektedir. Dolayısıyla kısa vadede zarar, uzun vadede faydaya dönüşmektedir. Bu acziyeti onun nefsinin Firavunlaşma meyline set çekerek kendini fark etmiş olur. İnsanın bu acziyeti bilmemesi durumunda başkasına yaptığı eziyet malumdur. Bu yüzden insan, nefsi tarafından tehlikeli ve kötü bir duruma düşmemek ve hüsrana uğramamak için, Allah'a karşı iltica, tazarru ve inkisardan ayrılmamalıdır.¹⁹²

Fiziksel üstünlükler yani maddi zenginlik, ırk, güç, renk vb. olgular, eşitliğin ve adaletin belirleyicisi değildir. Bir yerde fiziki kötülük bağlamında deprem veya Corona gibi bir hastalık meydana gelince o yerdeki zengini de fakiri de; beyaz tenliyi de siyah tenliyi de alıp götürür. Fiziki eşitsizlikler erdemlerin oluşmasına zemin hazırlar. Fakirlerin olmadığı bir toplumda sadaka ve zekât gibi önemli ibadetler vuku bulamaz. Maddi farklılıkların var olması, insanların ahlakî erdemleri yaşatma ve medeni bir yaşam kurma gayesine yöneliktir. Eğer bireyler, tevazu erdemini benimser, hemcinsleriyle dayanışma ve yardımlaşma içine girerlerse, maddî farklılıklar nitelik olarak daha büyük faziletlerin oluşmasına sebebiyet verir.¹⁹³

İmam Rabbânî'ye göre kötülüğün bir hikmeti de iyiliğin açığa çıkması olarak düşünülebilir. Fiziki kötülükler İmam Rabbânî'ye göre, kötülük ortaya çıkacak diye iyiliğin ortadan kaldırılması hikmete aykırı olduğu gibi kötülük ortaya çıkacakken onu zoraki iyiliğe çevirmek de kötülüktür ve hikmete aykırıdır. İnsanın yaşadığı acılar, insanın olgunlaşmasına önemli miktarda katkı sağlar. Bilginimize göre sadık seven ile sevdiğini zanneden arasındaki fark, başına gelen kötülüklere gösterdiği tepkiyle ortaya

¹⁹⁰ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 6. Mektup, 1:52-53.

¹⁹¹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 431. Mektup, 2:1335-1336.

¹⁹² İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 374. Mektup, 2:1155.

¹⁹³ Bkz İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 73. ve 74. Mektuplar; Ardoğan, "Kelam Açısından Doğal Kötülüklerin İlâhi Adalet İle Bağdaşırılığına İlişkin İzahlar", 53.

çıkılmaktadır. Kişinin musibetler karşısındaki davranışı kişinin elmas mı yoksa kömür mü olduğunu yani O'ndaki cevheri ortaya çıkarır. Bununla beraber şöyle bir soru da sorulabilir: Acaba kötülük kişiyi Tanrı'ya yaklaştıran bir etmen midir? Evet! Kötülüğün var olması, kişinin kemale ermesine müsebbip olabilir. Kötülüğün varlığında nefsin tekâmülü açısından böyle bir şeyden bahsetmek mümkündür. Kötülük tecrübesi kul için olgunlaşma şeklinde görülebilir. İmam Rabbânî'nin kullandığı 'Eşya zıttıyla bilinir' ifadesi bunu bize göstermektedir.¹⁹⁴ Örneğin gece olmasaydı gündüzün kıymeti bilinmezdi. Güz olmasaydı baharın kıymeti bilinmezdi, örnekleri bunu destekleyen epistemik ifadeler olduğu belirtilebilir.

İmam Rabbânî'ye göre fiziki kötülüklerin bir hikmeti de insanın olgunlaşmasına önemli bir şekilde katkıda sağlar. Hayat, kişinin Allah'ı bileceği ve seveceği, maddî ve medenî ihtiyaçlarını ihmal etmeden deruni boyutunu geliştireceği bir yolculuktur. Bu yolculukta karşılaştığı hastalık ve afetler, zorluk ve acılar, insanın tecrübesini zenginleştirmeye, ahlaken gelişmesine, kemale ermesine hizmet eder. Bunun için sevinmelidir. Gelen kötülükler içi Allah'a karşı iyi zan beslemelidir.¹⁹⁵ İmam Rabbânî, Allah'a karşı sevgi ölçümüzün değiştirilip nefsanî çıkar olmaktan çıkarılması iyi niyet gösterilerek, belalardan ve musibetlerden yani fiziki kötülüklerden minimum düzeyde etkilenme yolunu göstermektedir. Bu düşüncenin Tanrı'yı sert bir eğitmen olarak tasvir ettiği ileri sürülerek şöyle bir soru yöneltilir: Peki, Tanrı, insanları eğitmek için yakıp öldürmekten daha iyi bir eğitim yöntemi bulamadı mı? Bu soru, aslında, Allah'ın verdiği nimetleri, onun rahmet ve inayetini görmezden gelen bir kötümserliği yansıtmaktadır. Burada şöyle bir sorunun da cevabı önemlidir: İnsan, kötülüğün olmadığı bir dünyada, ahlaki değerlere sahip olabilir, düşünce ve davranışlarıyla onları ortaya koyma değerine ulaşabilir miydi?¹⁹⁶ İnsan, tam bir tahammül ve doğrulukla musibetlerin getirdiği zorlukları, güçlüklerle karşılaşırsa, ruhunu olgunluğa ulaştırma yolunu açmış olur. Ya da, bu zorluklardan kaçır, şikâyetçi olur, vaveyla ederse, bu durumda bela, onun için gerçek bir kötülüğe dönüşür. Gerçek şu ki, dünya nimetleri de belalar gibidir. Bunlar mutluluk vesilesi de, bedbahtlık vesilesi de olabilir. Ne yoksulluk ve bedbahtlık, ne de servet ve mutluluk mutlaklıktır. Nice yoksulluklar insanın eğitimine ve olgunlaşmasına yararlı olur ve nice servetler bedbahtlık ve nıkmet doğurmuştur. Bazı

¹⁹⁴ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 9. Mektup, 1:61; Metin Yasa, *Eflâtun'da Kötülük Problemi*, 320.

¹⁹⁵ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 346. Mektup, 2:1023-1024.

¹⁹⁶ Ardoğan, "Kelam Açısından Doğal Kötülüklerin İlâhi Adalet İle Bağdaşırılığına İlişkin İzahlar", 48.

bireyler veya toplumlar güven ve ekonomik refah içinde yaşarlarken, ayyaşlık ve lükse dalmışlar ve sonuçta hor ve hakir olmuşlardır. Birçok milletler ise, mutsuzluk ve açlık kamçısıyla ayağa kalkmış, harekete geçmiş, efendilik ve ululuk kazanmışlardır.¹⁹⁷ Bunu da kendi iradelerindeki tercih sonucu elde etmişlerdir. Çünkü iyinin ve kötünün yaratıcısı Allah'tır. Ancak insan özgürce tercihte bulunduğu için sorumluluk insana aittir. Doğal olarak da özgürce kötü fiili seçen insan ortaya çıkan sonucun sorumluluğunu da üstlenmelidir.¹⁹⁸ Kişilerin birbirine yardımcı olduğu, zarar-zıyan vermediği bir dünya, engellenen bir dünya olmakta, insanların birbirlerine karşı sadece çok sınırlı sorumluluğa sahip oldukları bir yer olmaktadır. Eğer birisinin başka bir kişiye karşı sorumluluğu sadece basit bir düzlemde ve sınırlı bir biçimde olursa, kişiler birbirlerinin üzerinde acıya neden olmazlarsa, o kişinin gelişimini engellemeyecek olurlarsa veya muhatabın hayatında önemli değişikliklere sebep olacak hareket alanına sahip olmazlarsa o zaman kişiler arası sorumluluktan bahsetmek söz konusu olmaz. Bu da sosyal varlık olarak yaratılan insanın fitratına ters düşer. Daha tam bir ifadeyle insan artık insan olmaz. Her hareketin sınırlandığı ve kısıtlandığı bir ortamda Tanrı sürekli olaylara müdahale edilmesi beklenen bir müdahaleciye dönüşürdü.¹⁹⁹

İmam Rabbânî'ye göre fiziksel kötülüklerin önemli hikmetlerinden biri de hiçbir zaman bela ve musibetleri kötülük olarak görmemiş olması, iyiliğin başka bir versiyonu olarak telakki etmiş olmasıdır. O'na göre kötülük olarak iddia edilen hiçbir şey asıl itibariyle kötülük değildir. Ahiret derecelerini arttıran uhrevi iyiliklerdir. Belâ, dış görünüşte bu ümmet için azap gibi görünse de, aslında o içte rahmettir.²⁰⁰ Bela ve musibetler ihlası artırır, sevginin oluşmasına da sebep olur.²⁰¹ Ne olursa olsun dertlerle yoğrulan ve acı ile dolan ruha nefis tesir edemediği için saf olarak Allah'a karşı bağlılık hissetmektedir. İmam Rabbânî de hayatı boyunca sıkıntı çeken biri olarak bu sıkıntıların sabır içerisinde şükür nimeti olduğunu ifade etmektedir. Çünkü her çirkinlikte, güzellikten yana bir yüz vardır.²⁰² İmam Rabbânî'ye göre, kalbinde sevgi taşıyanların sıkıntı ve üzüntü çekmeleri gerekmektedir. Dervîliği seçenlerin dertlere, sıkıntılara

¹⁹⁷ Cengiz, "Bediüzzaman Said Nursi'de Kötülük Problemi", 27

¹⁹⁸ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 266. Mektup, 1:652; Ak, "Gazali'de Kötülük Problemi", 65

¹⁹⁹ Yaşar Türkben, "Kötülük Problemi: Gazali-Swinburne Mukayesesi", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14/21 (2009): 101.

²⁰⁰ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 330. Mektup, 2:989.

²⁰¹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 342. Mektup, 2:1018-1019.

²⁰² İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 500. Mektup, 2:1519.

alışması lâzımdır. Hatta Allah'ı sevmenin elem ve acı tattıracağını bildiği halde yine de O'nu sevmekten vazgeçmez. İmam Rabbânî, sevgilinin kendisine sevdiği tarafından düşkün olmasını istediğini belirtmektedir. Bu yüzden türlü dertler ile meşgul etmektedir. Maksat dünyaya saplanmamak, bağlanmamaktır.²⁰³ Bununla beraber İmam Rabbânî, dertleri, Allah'a muhabbetin ayrılmaz parçası olduğunu belirtmektedir.²⁰⁴ Aynı düşünceyi, İmam Rabbânî'nin hem kendi döneminde hem önceki döneminde hem de kendinden sonraki dönemlerinde yaşayan, Allah'a meftun kişilerde görmek mümkündür. Mesela Feridüddini Attar, "Dert insanın dermanı, iki âlemin ilacıdır" demektedir.²⁰⁵ Niyazi Mısri'nin de şiirleri incelendiğinde dertli olmanın önemine değindiği açıkça görünmektedir. Yunus Emre, "Derdi şerabın içtim, dermanım yağma olsun." demektedir.²⁰⁶

Korkutucu haberleri duyup ve bu haberler karşısında feryat- figan eden insanın, başına gelen bu felaketler, musibetler karşısında metanetini koruması gerektiğini belirten İmam Rabbânî, Mutlak Cemil Zat olan Allah'tan gelen her şeyin güzel olarak memnuniyetle kabul edilmesi gerektiğini belirtir. Çünkü Allah'ın kendisi güzel ve hoş olduğu için O'ndan gelen her şey de felaketler suretinde gelse de bunlar aslında celal suretine bürünmüş cemil suretlerdir, dolayısıyla bunlar da güzeldir ve hoştur. Hatta bu sözlerinin boş söz olarak görülmemesi gerektiğini de hatırlatan İmam Rabbânî, sözlerinin perde ardındaki hakikat olarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir.²⁰⁷

İmam Rabbânî, "Yemekten ve içmekten matlub olan, nefsin hazzı olmamalı; elbette, ibadete güç kuvvet husule edilmesi olmalıdır." der. Mesela insan yediği ve içtiği şeyler için de nefsin iştahı nedeniyle yeme ve içmeden kaçınarak duygu ve düşüncelerini ibadet maksadına yönlendirmelidir. 'Her namazgâh katında zinetinizi alın.'(7/31) ayetini hesaba katarak namaz için süslenilmesi, en güzel kıyafetlerin giyilmesi gerektiğini belirtir. Dolayısıyla Müslüman, günde beş vakit namazını eda eden bir kişi olarak gün boyu çok güzel kıyafetler kullanmış olmaktadır. İnsanlara gösteriş

²⁰³ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 140. Mektup, 1:337.

²⁰⁴ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 140. Mektup, 1:338.

²⁰⁵ Feridüddin Attar, *Mantık Al-Tayr*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2014), 462; Ayrıca kitabın ekserisinde dertli olmanın er işi, mertlik iş olduğuna, aşkın olmazsa olmazı olduğuna değinmektedir.

²⁰⁶ Yunus Emre, *Hayatı, Sanatı, Şiirleri*, hazr. Abdülbaki Gölpınarlı (Ankara: Varlık Yayınevi, 1975), 80.

²⁰⁷ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 449. Mektup, 2:1390.

amacıyla giyilen de kıyafettir; ibadet maksadıyla giyilen de kıyafettir ancak birinde Allah'ın rızası varken diğerinde Allah'ın rızası yoktur. Görüldüğü gibi güzel kıyafet amaç değil araca dönüşmektedir. Niyet tamamen bu doğrultuda olmalıdır. Yoksa yeme ve içme eylemlerine nefsin hazzı karışırsa kötülük başlar. Çünkü kötülüğün merkezinde İmam Rabbânî'ye göre nefis vardır. Zorlama eğitimle nefsin eğitilmesi gerektiğini de belirtir. Aynı mektupta 'Âlimin uykusu ibadettir.' hadisine de değinen İmam Rabbânî, yemenin, içmenin hatta uykunun bile nasıl ibadete dönüşebileceği görülmektedir. Aynı iş olduğu halde Allah'ın rızasının olduğu işler iyilik iken Allah'ın rızasının olmadığı işler de kötülük olarak adlandırılmaktadır. Aynı mektupta İmam Rabbânî, "Böyle bir kimse de, başını ubudiyet bağından sıyırmış, ayağını dahi kulluk kaydından çıkarmıştır." uyarısında da bulunarak işin ciddiyetini hatırlatmaktadır.²⁰⁸

Fiziki kötülük konusuna ilişkin tespitlerimizi şu maddelerle sıralamak mümkündür: Dünyada var olan iyilikler kötülüklerden daha baskındır. Var olan kötülükler de izafi ve geçicidir; hayrın vesilesidir. Büyük bir hayra ulaşmak için küçük bir şer gerekli ise sonuç itibarıyla bu şerden ziyade hayır sayılmalıdır. Hayra vesile olacak kötülüğü terk etmek, daha büyük bir kötülüktür. Ateş örneğinde görüldüğü gibi evleri yakma ihtimali olan ateşin kullanımının tamamen yasaklanması daha büyük bir kötülüktür.

Dünyadaki kötülüklerin bir kısmı deneme amacı taşımaktadır. Yükümlülüklerin yerine getirilip getirilmediğinin denenmesi söz konusudur. Allah'ın bu tür kötülüklerle insanları denediği, uyardığı ve ibret vesilesi kıldığı aşikârdır. Hastalık, fakirlik, doğal afetler ve felaketler bu tür kötülüklerdendir. Var olduğundan beri günümüze kadar ki bu süreçte insanın Allah'tan uzaklaşması başka ilahları tanrı edinmeleri, verilen nimetlere nankörlükleri sebebiyle kimi zaman da şükredenin sabredip sabretmediğinin denenmesi gerekmektedir. Bu uyarılar sayesinde kişi aczini fark etme, Allah'a yönelip O'na yaklaşip dua etme imkânı elde etmektedir.²⁰⁹

²⁰⁸ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 33. Mektup, 1:135-136.

²⁰⁹ Yavuz, "Şer", 541.

İKİNCİ BÖLÜM

İMAM RABBÂNÎ'YE GÖRE AHLAKİ KÖTÜLÜK

Ahlaki kötülük, bilinçli insan eylemi olarak soykırım, işkence, açlık, tecavüz, kitle imha silahları, nükleer başlıklar, cinayet, savaş gibi insanın ahlaki ödevlerini yapmamasından kaynaklı kötülüklerdir.²¹⁰ Ahlaki kötülük, rasyonel özgürlüğün kötüye kullanılmasından kaynaklanan kötülüklere işaret eder. Bu durumda o, sadece kötü niyetlere değil bu niyetlerin kötü sonuçlarına da işaret etmiş olur.²¹¹

Augustine, kötülüğü iyiliğin yokluğu olduğunu belirtmektedir. Bu görüşün, Plotinos'tan sonra hem Batı hem de İslam dünyasındaki teodiselere öncül mantık olarak birçok düşünürü etkilemiştir. Augustinci teodisede ahlaki kötülük, aslında iyi olarak yaratılan insanın, özgür iradesini kötüye kullanmasından kaynaklanmaktadır.²¹² Thomas Aquinos'a göre Tanrı asla kötülüğü irade edemez.²¹³ O'na göre, ahlaki kötülük iradenin zevkli şeyin boyunduruğu altına girmesiyle olur. Bu nedenledir ki, iradenin kendisini geliştirip aşağı olan şeylerden uzak durması gerekir. Çünkü onun yapmış olduğu tercihler ortaya konulan eylemlerin ahlaki olup olmadığını belirler. Bu nedenledir ki, iyilikle donatılmış iradenin iyilikten uzaklaşması, ondan mahrum bırakılması kötülüğün sebebidir.²¹⁴ Kötülüğün yokluğu ve yaratılmamış olması görüşü, önce Augustine, sonra Thomas Aquinas gibi Hristiyan düşünürlerde, daha sonraları bu düşünce, Farabi ve İbn Sina gibi bazı Müslüman filozoflarında da kabul görülmüştür. Zira bunlara göre de kötülük iyiliğin olmayışı ile yani arızı bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Ancak İmam Rabbânî bunların görüşüne şiddetle karşı çıkmaktadır. O'na göre âlem yokluklardan

²¹⁰ Hançerlioğlu, *Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar*, 330.

²¹¹ Yaran, *Kötülük ve Theodise*, 25; Özcan Akdağ, “Kötülük Problemi ve Özgür İrade Savunması” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006), 23.

²¹² Ak, “Gazali’de Kötülük Problemi”, 15.

²¹³ Özcan Akdağ, “Gazâlî ve Thomas Aquinas’ta Tanrı’nın Kudreti ve İmkânsızlık”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20/1 (2016): 160.

²¹⁴ Buğday, “Aquinoslu Thomas’a Göre Kötülük Problemi”, 16.

ibarettir. Bu yokluklar Yüce Zat'ın esma ve sıfatlarının yansması ve ışığı ile zillî olarak yani aslına nazaran gölgesel varlıklar olarak vücut bulmuşlardır. Böylece âlemde zatî olarak kötülük ve şer karakteristik bir şekilde ortaya çıkmıştır. Allah, hariçte aslı vücut ile mevcut iken aynı şekilde âlem de hariçte gölgesel bir varlık olarak mevcuttur. Bu âlem Allah'ın ilim mertebesindeki isimlerinin ve sıfatlarının yokluğa yansması sonucunda zillî bir varlık olarak içerisinde kötülüklerinde bulunduğu bir âlem meydana gelmiştir.²¹⁵ İmkân dairesinin zati vasfı yokluk olduğundan tüm kötülüklerin kusurları ve çirkinliklerin de menşei olmaktadır. Yani âlimimize göre, mümkün hariçte zillî bir vücut ile hakiki bir şekilde vardır. O'na göre âlem, tahayyül ve tevehhüm olmadığından barındırdığı kötülükler de gerçek bir zillî vücut ile mevcut olmaktadır.²¹⁶

Gazâlî, ahlakî kötülüğün kaynağı olarak nefsin tercihi olduğunu ancak kesbin insana, bu fiilin yaratıcısının ise Allah'a ait olduğunu ve insan fiillerinin gerçek failinin Allah olduğu ifade etmektedir.²¹⁷ Gazâlî bu görüşleriyle Eş'arîliğe yaklaşırken buna karşın İmam Rabbânî kulun kesbi konusunda hadis kudretin fonksiyonuna dikkat çekerek Maturidilere yaklaşmaktadır. Allah'tan başka hakiki yaratıcının olmaması, hakiki fail olması, Allah'ı mutlak güç ile özdeşleştirmesi, Allah'ın mülkünde dilediği gibi davranan ve dilediği gibi tasarrufta bulunan mutlak hür Allah tasavvuru açısından İmam Rabbânî, kulun kesbi konusunda Maturidiler gibi düşünmektedir. Maturidi düşüncede, Allah, yaratıcı, kul ise istediğinin sorumlusu yani kâsib olarak ifadelendirilir. Eş'arî'ye göre, hâdis kudrette kulun hiçbir fonksiyonu ve etkisi yoktur. Kulun sorumluluğu ise, fiilin kendi eliyle meydana gelmesiyle gerçekleşir. Maturidi'ye göre itaate veya isyana götürecek hadis bir kudreti Allah kuluna vermiştir. Bu konuda İmam Rabbânî, hâdis kudret ile eylemleri gerçekleştirenin insan olduğunu belirtmektedir. Ancak fiili yaratan sadece Allah'tır. Allah'ın kulunun istediğini yapması için onda yarattığı güce hadis kudret denmektedir. Bu hadis kudret, sonucu itibarıyla kulun yapacağı fiilin hem aslına hem de vafına etkisi vardır.²¹⁸ Sonuçta, Âlimimize göre, tesiri de yaratan yine Allah'tır. Bu açıdan kulun fiiliyle beraber arzusunu da Allah'a yükleyen cebriye ile -kul fiilinin hâlıkıdır- diyen mutezileden ayrılmış olmaktadır. İmam Rabbânî'ye göre, bir kişide kötü bir davranışın ortaya özgür

²¹⁵ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 314. Mektup, 2:944-945.

²¹⁶ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 314. Mektup, 2:947.

²¹⁷ Rabiye Çetin, "Gazali'de İnsan Özgürlüğü", *Dini Araştırmalar*, 14/39 (2011): 82.

²¹⁸ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 289. Mektup, 1:790.

iradesiyle alakalı bir meseledir. O'na göre kişi özgür iradesi neticesinde bir şeyi kesbetmesi ve bunun sonucunda iyi veya kötü davranışın ortaya çıkması tekvin sıfatının zıllının zıllı yani gölgesinin gölgesi olmaktadır. Bu tekvin sıfatında kişinin hem ilim, hem irade hem de kudret sıfatların zıllarının sonucu olarak ortaya çıktığı ifade edilebilir.²¹⁹ Sonuç olarak, kötülüğün ortaya çıkmasını kul istemekte, Allah da bunu yapma gücünü ve olacak etkiyi yaratmaktadır.

2.1. İmam Rabbânî'de Ahlaki Kötülüğün Kaynağı

İmam Rabbânî'ye göre Allah, hayrın da şerrin de yegâne yaratıcısıdır.²²⁰ Ancak kullar ister yani irade eder. Allah da kullarının istedikleri o fiili yapacak gücü kulu için yaratmaktadır.²²¹ Âlimimiz, ahlaki kötülüğü doğrudan insan sorumluluğuna havale eder. Kul irade eder, Allah O iradeyi yaratır. Kul neyi isterse Allah onu yaratır. Yani, Allah insanda o fiili yapacak kudreti yaratır ve kul da Allah'ın kendisinde yarattığı yapabilme gücüyle o fiili gerçekleştirir.²²² Böylece insanlar, dünya sevgisi ve dünyaya gönülden bağlılık, nefsin eğitimsizliği, kulluk haddini aşmak, iyiliği Allah'tan bilip kötülüğü nefsinden bilmemek vs. gibi nedenlerle ahlaki kötülüğe yönelir ve iradesini şerde kullanarak Allah'ın azabına müstahak olur.²²³

Düşünürümüz, Allah'ın âlemde yarattığı tüm işleri mutlaka bir hikmete dayanarak yarattığını beyan etmektedirler. Bununla beraber O, Allah için ahlaki bir zorunluluğun onun mutlak güç ve iradesiyle bağdaşmayacağı noktasından hareket eder. Buna göre Allah'a ait fiiller ve hükümler, Allah'ın mutlak mülkünde mutlak iradesiyle tasarrufu olduğundan, kötü şeklinde değerlendirmeye asla konu olamaz. O'na göre Allah'ı, kendi mülkünde yaptıklarından dolayı kimse sorgulayamaz.²²⁴ Dolayısıyla O, Allah'ın, mülkün yani tüm varlık âleminin tek sahibi olması hasebiyle, mülkünü istediği gibi kullanabileceği görüşündedirler.²²⁵

İmam Rabbânî'ye göre ahlaki kötülüğün birinci kaynağı nefsin kendisidir. Nefsin her şeyini Allah yaratmaktadır. Hayrihi ve şerrihi minallah ifadesi bunu

²¹⁹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 316. Mektup, 2:950-953.

²²⁰ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 266. Mektup, 1:652

²²¹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 266. Mektup, 1:652.

²²² İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 289. Mektup, 1:790.

²²³ Bkz İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 9, 73, 206, 214, 215, 329, 330, 417, 429, 430, 439, 445, 506, Mektupları.

²²⁴ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 8. Mektup, 1:59.

²²⁵ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 289. Mektup, 1:794.

göstermektedir. Düşünürümüz, ahlaki kötülüğün bir kaynağı olarak nefsi görmektedir.²²⁶ O'na göre Allah'ı seven nefsini sevemez, ona acımaz²²⁷, nefsine musamaha etmez.²²⁸ Bununla beraber insanın haddini bilmemesi de söz konusudur. Zira haddini aşan ve nefsine uyan insan, itikadi bozukluk yaşayarak ahlaki kötülüğe zemin hazırlamakta olduğunu görebiliriz. Bilginimize göre iftira atmak büyük bir kötülüktür.²²⁹ Bu iftira sahabeye atılınca daha büyük ve tehlikeli bir ahlaki kötülüğe dönüşmektedir. Düşünürümüz, sahabeye iftira atmanın büyük bir talihsizlik olduğunu ve Peygamberimizin birçok hadisinde övdüğü bu insanların kötülenmesini büyük bir ahlaki kötülük olarak görmektedir.²³⁰ Musibet, bela gibi kötülükleri nimetin farklı tecellisi gören İmam Rabbânî'nin hulefa-i raşidine, ehli beyte ve diğer birçok sahabeye yapılan tehlikeli düşünce ve davranışı net bir şekilde kötü görmesi dikkate alınması gereken önemli bir husustur. Buradan yola çıkarak O'nun ehli beyte ve sahabelere saldıranları bu denli kötü insan olarak görmesi, nefsin insanı ne hale getirdiğine güzel bir örnek olarak gösterilebilmektedir. İmam Rabbânî'nin kötülüklerin baş aktörü olarak gördüğü nefis için İblis tarafından kışkırtılan,²³¹ insanın zâtı olduğu, eğitildiğinde hayrın; eğitilmeyip şeytana sunulduğunda şerrin kaynağı olan bir varlıktır.²³² O'na göre nefis hiçbir mabud tanımayan sadece kendisini mabud bilen ve herkesin kendine bağlanmasını isteyen bir mahlûktur. Bununla beraber nefsin insan üzerindeki çok güçlü bir etkisi vardır. Bu yüzden nefse muhalefet gerekmektedir.²³³ İmam Rabbânî'ye göre nefis, ahlaki kötülüğün kaynağı olduğu gibi her türlü fesadın da çıkış yeri olmaktadır. Nefisten kaynaklanan bu kötü durum öyle bir vaziyet alır ki insanın, tamamen karanlığa gömüldüğü bir hale bürümekte, en sonun da artık onun ne tövbesi kabul olmakta ne de o insanda hayrın zerresi kalmaktadır.²³⁴ Nefis, kimseye boyun eğmeyen buna mukabil herkesin kendisine boyun eğmesini hatta tapmasını isteyen tehlikeli bir varlıktır. Buna nefsin tanrı olmaya çalışma psikolojisi de denebilir. Nemrut'un, Firavun'un tanrılık iddiasının arkasında da nefislerinin bitip tükenmeyen ve en nihayetinde tanrılığını iddia

²²⁶ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 374. Mektup, 2:1155.

²²⁷ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 342. Mektup, 2:1018-1019.

²²⁸ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 327. Mektup, 2:983.

²²⁹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 453. Mektup, 2:1401.

²³⁰ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 349. Mektup, 2:1039, 1041, 1047.

²³¹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 465. Mektup, 2:1430.

²³² Bkz İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 464, 472, 474. Mektuplar.

²³³ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 421. Mektup, 2:1301.

²³⁴ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 9. Mektup, 1:60.

ederek insanları kendine taptırmaya çalışan bir durum sergilediği açıkça görülmektedir.²³⁵

İmam Rabbânî'ye göre kişi tüm şerrin kaynağını kendi nefsinde bilmelidir.²³⁶ Nefsin, kötülüğü istemesi, arzulaması nedeniyle kötülüğün kaynağıdır. Bundan dolayıdır ki tezimizin üçüncü bölümünde İmam Rabbânî, ahlaki kötülüğün kaynağı olan nefsin ıslah edilmesinin reçetesini de sunmaktadır.²³⁷ O'na göre ahlaki kötülüğü cüz'i iradesiyle insan tercih etse de var edip ortaya çıkaran Allah'tır.²³⁸ Âlemde var olan tüm iyiliklerin de kötülüklerin de yaratıcısı Allah'tır. Hayır da şer de Allah'tan dır. Nefsin istediğini, arzuladığını Allah yaratır. O'na göre ahlaki kötülüğün en önemli nedeni nefse kul köle olmaktır. Nefis tüm marazların, manevi hastalıkların menşeidir. O'na göre nefsi emmâre, hayrın kaynağı olan vücudun, mazharı hükmünde olan ruhlarımızın düşmanı, bedenimizin kötü arkadaşı ve ölüm saçan bir zehirdir.²³⁹ Nefsin insana en büyük zararı ise Allah'ın rızasını hayatımızın gayesi olmaktan çıkararak kendi rızasını hayatımızın gayesi haline getirmeye çalışmasıdır. Bu nedenle nefsin davası manevi olarak işgal ettiği bünyeyi kendine köle etmektir. Bu yüzdendir ki O'nun istediğini Allah istemez. Allah'ın isteğine de razı olmaz, boyun eğmez. İnsan eğer nefsine boyun eğerse, nefsine kul olursa bununla beraber şeytana itaat eden birine dönüşür. Bu da ahlaki kötülüğün kaynağının oluş şeklidir. Düşünürümüz, kaynağı nefsi emmarede gördüğü her kötülüğün hariçten geldiğini belirtir. O'na göre insan Allah'ın istek ve arzularına göre yaşamaz ise kulluk bağından kopmuş olur. Eğer kişi, Allah yerine nefsine köle olursa şeytanın itaati altına girmiş olur. Bu yüzden en cahil varlık şeytana itaat edip de Allah'tan yüz çeviren nefis olmaktadır.²⁴⁰ Yine İmam Rabbânî, belanın kendisinin, nefsin kendisi olduğu açıkça ifade edilmiştir.²⁴¹ Ancak O, her nefsi tetikleyen bir şeytanında yaratılırken onunla beraber yaratıldığını ve kötülüğüne destek olduğunu belirtmektedir.²⁴² Nefsin eğitimsizliği karaktersizliğe, kişilik düşüşüne neden olmaktadır. İmam Rabbânî'nin tabiriyle rezil vasıflarla sıfatlanmasına neden olmaktadır.

²³⁵ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 52. Mektup, 1:179; 463. Mektup, 2:1425.

²³⁶ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 11. Mektup, 1:66.

²³⁷ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 355. Mektup, 2:1076.

²³⁸ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 289. Mektup, 1:790.

²³⁹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 439. Mektup, 2:1366.

²⁴⁰ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 439. Mektup, 2:1365-1366.

²⁴¹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 439. Mektup, 2:1366.

²⁴² Bkz İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 445. Mektup.

O'na göre kişi yapılması gereken eğitimden geçerek rezil vasıflarından kurtulup iyi huylarla süslenerek kendi nefsinin kötölüğünden kurtulabilir.

İmam Rabbânî'ye göre ahlaki kötölüğün kaynaklarından ikincisi, dünyaya olan yanlış bakış, tutum, düşünce ve bağlanmadır. O'na göre dünyanın var olması kötü değildir, dünya hayatının kulluğun mekânı olarak değil de, nefsin çirkin arzularına göre ve Allah'ın tasvip etmediği yanlış işlerde kullanılması kötülüktür. Bu sebeptendir ki Âlimimiz, 'halk-ı şer şer değildir; ancak kesb-i şer şerdir' demektedir.²⁴³ Kişinin dünya hayatına bakışı, hayatını doğrudan etkileyen en önemli etkidir. Konuşmalar, sorular ve cevaplar, sevinçler ve üzüntüler bu hisler doğrultusunda meydana gelmektedir. İmam Rabbânî'ye göre dünya amel yeri ahiret mükâfat yeridir.²⁴⁴ Ehlullah yolcu gibi yoluna bakar. Zahirî dünya ile alakalı olsa da batînen dünya ile alakası yoktur.²⁴⁵ O'na göre dünya hayatı yolculuğa benzer. Dünya, handır; uzun, zahmetli, yorucu ve hastalıklı bir yolculuktan sonra verilen kısa bir araya benzetilmektedir. O'na göre dünya, ahiret için gerekli bir mekândır, ebedi saadeti kazandıran bir meydandır. Ruh, bedenle dünyada kısa bir hayat yaşar. Ama bedenden ayrılınca yine varlığı devam eder. Dünya hayatı ya ebedi saadete veya ebedi hüsrana yol açan bir menzildir.²⁴⁶ Kişi dünya hayatını bir imtihan yeri görmelidir, sermayeyi biriktirme ve ekin yeri olarak telakki etmelidir. Dünya hayatında helal-haram demeden hiçbir ilahi kanun nizam dinlemeden körü körüne dünyaya meyledilmesi beraberinde onulmaz ahlaki kötölüklere zemin hazırlar. Körü körüne dünyaya bağlanmanın nedeni de dünyanın bir sermaye yeri olduğunun unutulmasıdır. Âlimimiz, Allah'ın, dünyayı, ahiretin ekim yeri olduğunu belirterek dünyanın fonksiyonunun ne olduğunu bize anlatmaktadır. Yine O, insanın dünyaya ahiret için geldiğini bu yüzden ahirete yönelik iş ve davranışları esas edinmesi gerektiğini ifade eder. Bu dünyanın meydana gelme amacı kulların yaptıklarının ahirete aktarılma yeri olmasındadır. İmam Rabbânî'ye göre dünya hayatı bir fırsattır ve fırsat da ganimettir. Yani dünya hayatını fırsat olarak görüp ahiret için ganimet yapmak

²⁴³ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 160. Mektup, 1:361.

²⁴⁴ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 333. Mektup, 2:994.

²⁴⁵ Bkz İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 351. ve 359. Mektuplar.

²⁴⁶ İmam-ı Gazâlî, *Kimya-yı Saadet*, çev. Ali Arslan (İstanbul: Merve Yayınları, 2004), 92.

gerekmektedir.²⁴⁷ Dolayısıyla dünya, mekan olarak, hayat fırsatını ahiret için ebedi sermayeye çevirme yeri olmaktadır.²⁴⁸

İmam Rabbânî'ye göre bu dünya imtihan yeridir dolayısıyla sıkıntı yeridir. Devamında Âlimimiz, dünyayı çirkin olan süslü bir kadına, parfüm sıkılmış leş, sineklerin ve kurtçukların yer aldığı çöplüğe, şeker görünümlü zehire benzeterek tamamen kötü tasvirlerle anlatmaktadır. Dünyaya bağlanan kişinin fitneye düşmüş, çıldırmış ve aldatılmış olduğunu ifade eden Düşünürümüz, dünyaya aldananın ebedi olarak kaybedeceğini belirtmektedir.²⁴⁹ Bu inanan bir insanı için başına gelebilecek en büyük kötülüktür.

İmam Rabbânî'ye göre şahsi çıkar yerine sırf Allah rızası için, Müslümanlığın yükselmesi ve yücelmesi adına yapılacak her iş; matematik, astronomi, coğrafya vs. alanlarında olsa bile o ahiretin işi olmaktadır.²⁵⁰ Ve bunlar insanlara hizmet etmek için kullanılmalıdır. Hem dünya hem ahiret saadeti böyle kazanılır. Evlenenin nikâh ilmini, hacca gidecek kişinin hac ilmini öğrenmesi nasıl gerekliyse ise mühendisin hendese ilmini, tıp öğrencisinin tıp ilmini, tacirin tüccarlığı ve sanatkârın sanat ilmini öğrenmesi de aynı şekilde gereklidir. Yaratılmışlara hizmet etmek faydalı ve sevaptır; zarar vermek ise günahtır. Bu durumlarda çalışmak faydalı olmak gereklidir. Bilimin adının fen, sanat veya ilahiyat olması fark etmez. Amaç ve niyet Allah rızası ve insanlığa fayda olması gerekmektedir. Eğer okutulan ilim insanlığa faydalı ve Allah'ın eseridir denirse ahiret ilmidir; aksi halde Allah'ın aradan çıkarıldığı bir ilim adı ilahiyat da olsa ahiret ilmi sayılmaz. Allah'ın emirlerine uyarak kullanılan İlim faydalı olur ve hem dünya hem de ahiretin kazanılmasına vesile olur. Medeniyet sadece ilim ve fen değil aynı zamanda ahlak ve faziletli olmaktır. Yoksa sadece bilim başka insanların başına patlayan atom bombasına dönüşür. Ahlaki kötülüğün en temel problemi ahlaksız, insafsız, vicdansız ve faziletten yoksun, başkasının katını kendine katık yapan bir bilim medeniyetinin vicdansız insanlarda silaha dönüşmesidir. Bu da dünyada bitmeyen açlık, fakirlik, zulüm ve işkencelerin temelinde bu anlayış yatmaktadır.

İmam Rabbânî açısından ahlaki kötülüğün kaynaklarından üçüncüsü de kişinin kalbine yerleştirdiği dünya sevgisi ve düşkünlüğü olduğu söylenebilir. İmam Rabbânî,

²⁴⁷ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 214. Mektup, 1:470-471.

²⁴⁸ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 333. Mektup, 2:994.

²⁴⁹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 73. Mektup, 1:219.

²⁵⁰ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 338. Mektup, 2:1011.

‘dünya sevgisinin her türlü hatanın başı’ olduğunu belirtmektedir.²⁵¹ O’na göre dünya sevgisi bütün belaların başı olduğu gibi dünyaya gönülden bağlanıp sevmeyi terk etmenin ise bütün ibadetlerin başı olduğunu ifade etmektedir.²⁵² Çünkü bu cihet, olaylara bakışı yüzde yüz etkilemekte; olumlu işleri olumsuz gösterirken, olumsuz işlerin de olumlu bir bakış açısına evrilmesine neden olabilmektedir. Kişi, dünya sevgisini kalbine yerleştirmek suretiyle Allah rızasını ve korkusunu kalbinden çıkarmaktır. Bundan dolayıdır ki Allah sevgisini ve korkusunu kalbinde yaşayan müminlere dünyadaki nimetler daha çok yakışmaktadır. Kâfirlere karşı caydırıcı olmak maksadıyla füzelerden atom bombalarına kadar her türlü en teknolojik silahlara sahip olması gerektiğini bizzat ayet söylemektedir. Buna göre Âlimimiz de, Allah için olmak şartıyla elbisenin en iyisinin, yemeğin en lezzetlisinin bineğin en kalitelisinin müminde olması gerektiğini belirtmektedir.²⁵³ Şeklen ve beden en sağlıklı müminin bir de ruhu ve kalbi sağlıklı olunca Allah’ın istediği kıvama gelmiş olmaktadır. Dünyadan beklenen her türlü ahlaki kötülükten kendini büyük ölçüde korur. İnsanları ruh ve beden bakımından rahat yaşatmak, şehirleri imar etmek, bütün bunları Allah’ın emir ve yasakları çerçevesinde yapmak hem dünyayı hem de ahreti mamur eder yani kişiyi dünyanın kötülüklerinden ve ahiretin azabından kurtarır. İnsanları birbirine kardeş ve tamamını Allah’a kul eden sistem ile insanların çoğunu bir avuç insana kul eden sistemin bu açıdan karşılaştırılması bilim açısından zarurettir. İmam Rabbânî, Allah’ın emrine uymakla sorumlu kullar olduğumuzu, canımızın istediği gibi yaşayamayacağımızı, sadece Allah’ın istediklerini yapmamız gerektiği ve bu hayatın başka bir hayatta sorgulanacağı bu yüzden aklımızı kullanmamız gerektiği belirtmektedir. O’na göre insanın bu dünyaya gelmesi gezmek, eğlenmek, keyif sürmek değildir. Ancak Allah’ı tanımak O’na kul olmaktır. Bunun içinde Allah’ın emirlerini ve yasaklarını bilmeli ve uygulamalıdır. Bu dünyada yapılacak işlerin en başta gelenidir. Bunlar yoksa başka yapılan hiçbir şeyin kıymeti olmaz. Bunları yapınca iş yeni başlar. Bunlar itikad ve fıkıh ilminin farz kısımlarını öğrenip uyguladıktan sonra tabip tıbbında, tüccar ticaretinde, mühendis kendi işinde iyi olmalı ve bu işlerini de Ümmet-i Muhammedin selameti için uygulamalı, alanında uzman ve en iyisi olmaya çalışmalıdır. Bu çalışmaları dine uygun mübahlar bazen de farz-ı kifaye hüviyetine bürünen işler

²⁵¹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 110. Mektup, 1:299; 171. Mektup, 1:388.

²⁵² İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 197. Mektup, 428.

²⁵³ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 429. Mektup, 1332.

olduğu ve insanlara faydalı olduğu için ayrıca sevaptır ve zikir hükmünü almaktadır.²⁵⁴ Hem dünyanın hem ahiretin imarı bu şekilde mümkündür. Makbul ve kâmil mümin böyle olur.

Düşünürümüz, Allah'ı unutturan veya Allah ile araya perde gibi giren her şeyi dünya olarak adlandırmaktadır.²⁵⁵ O'na göre, Allah'ın emirleri görev bilinmelidir. Gaflet uykusu ve ilahi emirlere hayâsızlık, yalancılık, ahmaklık, sırf para için dini anlatmak yani din hırsızlığı yapmak, dünya adamları ile yani helal-haram demeden dünyaya düşkünleri ile mesai harcamak, tüm bunlar ve benzerleri kötü ve rezil işlerdendir. Samimi tövbe ederek bu işleri terk gerekir. Bununla beraber Allah sevgisini ve iştियakını kalbe işlemek ve dünyanın köleliğinden kurtulmak gerekmektedir.

İmam Rabbânî'ye göre ahlaki kötülüğün kaynaklarından dördüncüsün de mal-mülk sevdası olduğu söylenebilir. O'na göre dünya sevgisi tüm hataların ve hastalıkların başı olduğu için dünyaya ait mala-mülke körü körüne bağlılık bunun sonucu olmaktadır. Bu hastalığın nedeni dünya sevgisinin kalbe yerleşmesi sonucu mal-mülk sevgisinin kişinin hakikat gözünü kör etmesine neden olmasıdır. Hatta bu durum, kişinin haram-helal demeden mal-mülk biriktirme peşine düşme tehlikesi içerisine girmesine sebep olabilmektedir. O yüzden İmam Rabbânî, dünya sevgisinin tüm hataların, kusurların, problemlerin, kötülüklerin başı olduğunu belirtmektedir.²⁵⁶ İmam Rabbânî'ye göre, dünya sevgisi insanı Allah'tan uzaklaştırıp mal sevgisine yaklaştıran bir olgudur. Mal sevgisi, dünya sevgisini kalbe düşürür. Dünya hayatına düşkün olanlar, mal peşinde koştukları için büyük bir belaya yakalanmıştır. İşte asıl kötülük budur.²⁵⁷ Zira kalbi Allah rızasından mal sevdasına çevirir. Mal ile arasına engel olabileceği her şeyi resmi veya gayri resmi yoldan aradan kaldırmak için elinden geleni yapar. Amacı mala ulaşmak olan ile amacı Allah'ın rızasına kavuşmak arasında doğu ile batı arasındaki gibi bir fark vardır. İki zıt durumdur. Düşünürümüz, bir mektubunda, mal sevgisinin çirkinlikleri süslü, güzel gösterdiğinden bahseder. Dolayısıyla insanın gözünde Allah'ın kerih gördüğü işler şeytani bir güzelliğe dönüşmeye başlar. Ahlaki kötülüklerden cana kıymak, haksız ve adaletsiz tutum ve davranışlar, saygısızlık,

²⁵⁴ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 338. Mektup, 2:1011.

²⁵⁵ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 73. Mektup, 1:219.

²⁵⁶ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 197. Mektup, 1:428.

²⁵⁷ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 215. Mektup, 1:472-473

sevgisizlik vb durumlara neden olması açısından dünyaya bağlanmak ve gönül vermek önem arz etmektedir. Bu durum ahlaki kötülüğün kaynağını oluşturmaktadır.²⁵⁸

Dünya hayatının bana bulaştırma ihtimali olan kötülüklerden korunmak için manastırane bir hayat kabul edilebilir bir hayat değildir. Çünkü İmam Rabbânî'ye göre dünya hayatından kendini soyutlamak, adeta manastır hayatını tercih edip halktan kopmak, akli başında olan müslüman için mümkün değildir. Halk içinde Hakk ile yaşamayı tavsiye eder. Dolayısıyla mantıksız olan bir hayatı Allah'ın emrettiğini söylemek Allah'a iftira etmek olur. Bu ayrı bir kötülüktür. Ancak burada kötülen dünya hayatını Allah'a O'nun rızasına ve muhabbetine tercih etme durumudur. Helal-haram demeden yaşanan bu hayata dünya denilmektedir. Marifetullahı vesile olan, ahirete taluk eden dünya hayatı kötü değildir. Besmeleyle başlayan elhamdulillah ile biten yemek de dünyalık olmaktan çıkıp ahiretliğe dönüşmektedir. Allah'tan uzaklaştıran dünya hayatı kötüdür Bu da Allah'ı bırakıp dünyayı putlaştırır gibi sevmek demektir. Dünya hükmen terk edilir yoksa bedenlen terk edilmesi İslam'ın kabul ettiği bir tercih değildir. İmam Rabbânî'nin anlayışında 'halk içinde Hakk ile beraber olma' anlayışı vardır. Ama Allah'ı unutturan nefsi ilahlaştıran dünya hayatına şiddetle karşı çıkmaktadır. Çünkü bu gerçekten büyük bir beladır. İmam Rabbânî'ye göre Allah'ı tanımayan fakir, hem dünyada fakirdir hem de ahirette fakir olmaktadır. Yine aynı şekilde Allah'ı tanımayan zengin, dünyada zengindir; ancak ahirette fakir ve zelildir. Allah'ı tanıyan ve O'na kul olan fakir, dünyada fakir olsa da ahirette zengindir. Allah'ı tanıyan zengin, dünyada zengindir ahirette de zengindir.²⁵⁹

Bir zararı gidermek ancak tersini yapmakla mümkündür. Dünya hayatını değil bu dünyaya gönderen Allah'ı sevmek ve O'nu arzulamak esastır.²⁶⁰ İmam Rabbânî'ye göre kötülükler dediğimiz belalar, musibetler, elemeler ve dertler, kalbe dünyanın sevgisini yerleştirmeye başlar. Düşünürümüz, kişinin dünyanın çalışma, gayret ve cehd yeri olduğunu unutup dünya hayatında cenneti aramaya ve yaşamaya çalışanların, dünyanın belalarından ve ahiretin cehennem azabından kurtulamayacağını

²⁵⁸ Bkz İmam Rabbânî, *Mektubât*, 232. Mektup; Bu mektupta, ahlaki kötülüğün kaynağı konusunda önemli bir mevkide olan dünyanın hakikatını, onun süslerinin çirkinliği ve dünyanın bu tuzağından kurtulmanın çaresi ile bu düşük dünya muhabbetinin izalesine çare olarak sunmaktadır.

²⁵⁹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 198. Mektup, 1:430.

²⁶⁰ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 64. Mektup, 1:203-204.

belirtmiştir.²⁶¹ Zira dünya sevgisi beklentiye, beklenti de hatalara kapı aralar.²⁶² İmam Rabbânî, beklentinin dünyaya değil de ahirete yönelik olması gerektiğinin önemine değinmektedir.²⁶³

İmam Rabbânî'nin, dünyanın lezzet veren bir mekâna dönüşmesi ancak şeriata uygun bir yaşamla mümkündür. Buradaki dünya nimetleri bu şekilde ahiret nimetleriyle birleşmektedir. Eğer dünya hayatı şariatla yaşanmazsa dünyevi zevkler şekere belenmiş öldürücü zehir olmaktadır. Âlimimiz, şeriattan uzak dünyevi nimetlerin kötü olduklarını ve dünyanın zevkine bu şekilde aldananların da ahmak olduğunu ifade etmektedir.²⁶⁴

Düşünürümüz, dünya hayatının nasıl kötülüğün kaynağına dönüştüğünü kulluktan uzaklaşarak dünya malını biriktirme sevdasına düşmekte görmektedir. İnsanın yaratılmasının gayesini kulluğun hakikati olarak sıraladığı 'tezellül, inkisar, acz, iftikar' sıfatlarında görmektedir. Eğer kişi dünyaya geliş gayesini unuttur ve anlatılan durumdan uzaklaşırsa dünya hayatı onun için kötülük olmaktadır.²⁶⁵

İmam Rabbânî'ye göre ahlaki kötülüğün kaynaklarından beşincisi ve en tehlikelisi kötü âlimlerdir. Çünkü diğer şahısların kötülükleri bireysel zeminle sınırlı kalırken; kötü âlimlerdeki bu kötülük, toplumun tamamını etkileyen içtimai tehdittir. İmam Rabbânî'ye göre bu ümmetin belaya uğramasında kötü âlimler, derin bir etkiye sahiptir. O'na göre itikadi tefrika âlemi belaya itmiştir. Bu yüzden İmam Rabbânî kötü âlimlerin fitnesinden Allah'a sığınır. Âlemin hüsrânı kötü âlimler yüzündendir. Onlar şeytanın yaverleri, dalalette vekilleridirler.²⁶⁶ Gazâlî'nin kötü âlimler için 'din hırsızı, dinini dünyaya alet edenler' şeklinde tanımını İmam Rabbânî de hatırlatmaktadır. İmam Rabbânî'ye göre kötü âlimler, dünyanın en alçak, rezil insanlarıdır.²⁶⁷ Düşünürümüz kötü âlimleri zehirli bir yılan olarak adlandırmış ve aynı şekilde kötü âlimlerin sohbetini öldürücü zehire benzetmiştir.²⁶⁸ İmam Rabbânî, aynı zamanda kötü âlimleri 'din hırsızı', 'dünyayı ahirete tercih edenler' olarak nitelendirmektedir. Bu kötü âlimlerin sebebiyle, İmam Rabbânî'nin kendisi başta olmak üzere O'nun gibi pek çok ehli-sünnet

²⁶¹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 116. Mektup, 1:307.

²⁶² İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 197. Mektup, 1:428-429.

²⁶³ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 23. Mektup, 1:101.

²⁶⁴ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 466. Mektup, 2:1432.

²⁶⁵ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 206. Mektup, 1:445.

²⁶⁶ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 53. Mektup, 1:181-182.

²⁶⁷ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 33. Mektup, 1:134-135.

²⁶⁸ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 213. Mektup, 1:469.

din âlimi zarar, acı ve işkence görmüş, kimileri şehit edilmiştir. İmam Rabbani'nin hapse atılmasına da sebep olan bu kötü âlimler devlet başkanlarını, özellikle Ekber Şah'ı, doğru yoldan çıkararak batıla yönelmesine neden olmuşlardır. Hatta bu kötü bilginler nedeniyle Ekber Şah 'dini ilahi' adlı yeni bir din ihdas etmesine neden olup, onun Hak yolundan ayrılmasına neden olmuşlardır. Bu durum yıkıcı bir ahlaki kötülüğe neden olmuştur. Yeni dine girmeyen birçok müslümana eziyetler ve işkenceler yapılmış, camiler kapatılmış, İslami eğitim bitirilmiş, Peygamberimizin hayatının öğretilmesi yasaklanmıştır. Bu yüzden İmam Rabbânî, ehl-i sünnet itikadından uzaklaşmayı 'öldürücü bir zehir' olarak ifade etmektedir. İmam Rabbânî'ye göre kötü âlimlerin neden olduğu bu ahlaki kötülük, bireysel bazda kalmamakta toplumu derinden sarsan büyük bir manevi afete dönüşmektedir.²⁶⁹ Bununla birlikte İmam Rabbânî'nin bazı mutasavvıflarda gördüğü itikadi ifadelerini eleştirmesini de ahlakî kötülük olarak değerlendirmek mümkündür.²⁷⁰

İmam Rabbânî'ye göre insanlara zarar veren bu kötü âlimler, toplumu perişan etmiş, iyi âlimlerin de türlü işkence ve eziyetlere maruz kalmalarına neden olmuşlardır. Bundan dolayı bunlardan kaçınmak gerektiği, sözlerinin zehir olduğu kendilerinin yılandan beter din hırsızları olduğunu açıkça ifade ederek bunlara olan tepkisini açık bir şekilde ortaya koymuştur. İmam Rabbânî'ye göre kötü âlimler musibet sebebi olurken iyi âlimlerde rahmet sebebi olmaktadır.²⁷¹ Düşünürümüz, bu yüzden kötülüğe sebep olan ve insanların sadece dünya değil aynı zamanda ahiret saadetlerini de tehlikeye atan bu kötü âlimlerin şerrinden sürekli Allah'a sığınmaktadır.²⁷²

İmam Rabbânî'ye göre ahlaki kötülüğün kaynaklarından altıncısı da Muhabbetullah'ın terkidir. İnsan hayatındaki tüm iyiliklerin başı ve tüm kötülüklerin defedicisi muhabbetullah'tır. Muhabbetullah'ı terk eden nefsin ilahlaştırmanın başından hem maddi hem de manevi kötülükler eksik olmaz. Eğer dünya hayatı insanı Allah'tan alıkoyuyorsa muhabbetullah'a engeldir. Bu da ruhun başına büyük bir beladır.²⁷³ Maddi kötülüklerden canına, malına, sağlığına zarar gelir Manevi kötülük ise vicdanının hiçbir

²⁶⁹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 213. Mektup, 1:469.

²⁷⁰ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 501. Mektup, 2:1529-1530; Yüksel Göztepe ve Hamit Demir, "İmam Rabbânî'nin Sûfilere Yönelttiği Bazı Tenkidler", *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6/2 (2018): 311.

²⁷¹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 33. Mektup, 1:135-136; 109. Mektup, 1:297.

²⁷² İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 53. Mektup, 2:181.

²⁷³ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 197. Mektup, 1:429.

şeyle tatmin olmamasıdır. Allah sevgisinin yeri kalptir. O'ndan başka sevgilerin bulunduğu kalp hasta bir kalptir. Hasta kalbin huzuru ve mutluluğu olamaz. Saraylarda da yaşasa manen zindandadır.²⁷⁴

İmam Rabbânî'ye göre kötülüğün kaynaklarından yedincisi de kötülüğü kulun cüz'i iradesiyle tercih etmesidir. Kötülüğü istemek kötüdür, ancak istenileni, tercih edileni yaratmak kötü değildir.²⁷⁵ Tercihi kötü olarak kullanmak kötüdür. Var olan her şey Tanrı'dan-dır ve Tanrı'ya bağlıdır ki O'nsuz var olamazlar, tasarlanamazlar, 'var olan her şey Tanrı'dan-dır, her şey Tanrı'da ve O'na bağlıdır, O'nsuz hiçbir şey olamaz.'²⁷⁶ Allah gerçek güce sahiptir. O'nun üstünde güç yoktur. O, yaptıklarından sorumlu değildir, yaptıkları çirkin olarak nitelendirilemez. Çirkin olan, yasak olanı yapmaktır. Ehlisünnette genel olarak görüştedir. İnsan, ister ve Allah yaratır.²⁷⁷ İmam Rabbani'ye göre kul yaptığı davranışlarda kesbi manada güce sahiptir. O'na göre kul kendisine verilen tüm işlerin üstünden gelme gücüne sahiptir. Zaten Allah, kuluna ağır teklifler sunmaz çünkü kulun iktidarı buna elverişli değildir.²⁷⁸

Hapis musibeti ahlaki kötülüklerdendir. Hapis musibeti, başta Hz. Yusuf olmak üzere İmam Azam, İmam Rabbânî, Bediüzzaman gibi birçok önemli insanları etkileyen bir durumdur. Hiç şüphesiz bu musibet, bir insanın başına gelebilecek büyük kötülüklerden birisidir. Ve mutlaka hapse düşen her insan derin bir boşluğa, ümitsizlik bataklığına saplanıp kalabilmektedir. Ancak Allah yolunda hapse düşen âlimler bunun dışındadır. Âlimler hapsi, hayatları boyunca sıkıntıların talim edildiği bir medrese olarak görmüşlerdir. Sırf inançlarından dolayı on binlerce âlim hapis yatmıştır desek mübalağa etmiş olmayız. Zira her dönemde dini kendisine mücadele alanı olarak gören her yönetim için o dinindeki samimi inancından dolayı haksız ve k-hukuksuz hapse atılan sadece inancı adına hapis yatan azımsanmayacak ölçüde din âlimi ve dindar mutlaka bulunmuştur. Ve bunlar hapsi ganimet görmüşlerdir. Mesela İmam Rabbânî, yaşadığı hapis sıkıntısını ganimet olarak görmektedir. Buradaki musibeti manevi olarak çok kazançlı bir kapı olarak görmüştür. İşin ahlaki kötülük boyutu ise, haksız-hukuksuz

²⁷⁴ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 95. Mektup, 1:262.

²⁷⁵ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 160. Mektup, 1:361

²⁷⁶ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 501. Mektup, 2:1535; M. Kazım Arıcan, "Spinoza'nın Tanrı-Alem İlişkisinde İçkinlik Aşkılık Problemi", *Cumhuriyet Üniversitesi. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10/ 127 -143(2006), 128.

²⁷⁷ Özdemir, "Kötülük Problemine Eleştirel Bir Yaklaşım", 244.

²⁷⁸ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 380. Mektup, 1:1170.

bir biçimde -kötü âlimlerin iftiraları nedeniyle- İmam Rabbânî gibi birçok masum âlimin başına getirilen kötülüktür.

Birçokları için acı ve kederlerin mekânı olarak görülen hapis İmam Rabbânî'ye göre talim yeri, saadet ve huzur yurdu olmaktadır. Bir sabır yeri ve musibet evi telakki edilen hapsi İmâm Rabbânî naz yeri, Rable latifeleşilen yer olarak görmesi aslında İmâm Rabbânî'nin kötülük problemine bakış açısının ne olduğu hakkında aşağı yukarı bir fikir vermektedir.²⁷⁹ Kısacası İmâm Rabbânî, hapis musibetine, kişinin Rabbiyle nazlanıp latifeleştiği, kendisine Allah'tan feyizlerin ulaştığı mekân ve Allah'ın rızasına götüren bir pencere nazariyle bakmaktadır.

2.2. İmam Rabbânî'de Ahlaki Kötülüğün Kader ve Cüz'i İradeyle İlişkisi

Kötülüğün kaynağının Allah ile ilişkilendirilmesi ve kader-cüz'i irade ilişkisi meselesine gelirsek bu konu hakkında şu bilgilere yer verebiliriz:

Felsefe ve kelam tarihinde çokça tartışılan bu konudaki düşünceler, üç başlık altında toplanabilir:

Birincisi, Bütün varlık ve olayları iradesi dâhilinde meydana getiren Allah'tır, dolayısıyla kötülüğün varlığını dileyen ve var eden Allah'tır. Buna göre iyilik gibi kötülük de kader ve kaza çerçevesine dâhil olmaktadır. Kur'an'da bu konu, yani her şeyin Allah'ın yaratmış olduğu açıkça belirtilmektedir.²⁸⁰ Allah'ın kötülüğü var etmesi kendi iradesiyledir. Allah kuluna ister iyilik isterse kötülük takdir eder; hatta itaatkâr mümini cehenneme atar, isyankâr kulunu da cennet koyar.

İkincisi, Allah adalet ve hikmet sahibidir. Bu sebeple Allah, kötülüğü yaratmaktan uzaktır. Buna göre Allah kötülüğü istemez, istemediğini de yaratmaz. Kaderde ve kazada kötülüğe yer yoktur. Mutezile ve Şia âlimleri bu görüştedirler.

Üçüncüsü, Allah'ın zatı, sıfatları ve fiilleri kötülükten münezzehtir. Bu nedenle Allah, mutlak manada kötülüğü arzu etmez. Allah'ın belirlediği kader ve kazada sadece hayır vardır. Kötülük sadece O'nun yarattıkları kullarında mevcuttur. Buna kötülük Allah'ın doğrudan fiili değil takdir, kaza ve tahlik/yaratma gibi fiillerinin bir sonucudur. Bu nedenle Allah kötülüğü doğrudan, sırf kötülük ortaya çıksın ve varlık kazansın diye değil ancak mahlûkatın isteğiyle yani dolaylı biçimde yaratmaktadır. Kötülüğün ilahi

²⁷⁹ Bkz İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 490. Mektup.

²⁸⁰ Kur'an-ı Kerim, Âl-i İmran, 3/26; Nisan: 4/78-79.

irade kapsamına girmesi bu açıdandır. Dolayısıyla çeşitli özellikte yaratılan maddeyi, kötülüğü işleme özelliğine sahip olan insanı ve kötülüğün davetçisi konumundaki şeytanı var etmesi ve bunu dilemesi kötülüğün kader ve cüz'i irade ile ilişkili bir biçimde ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir.²⁸¹

Ahlaki kötülük, insana verilen özgür iradenin kullanılması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Öyleyse Allah, âlemi, yarattığına göre neden kötülüğe yer vermiş, sadece iyiliğin hüküm sürdüğü bir âlem yaratmamıştır ve bu kötülüklerin kaynağı teşkil eden şeytanı neden yaratmıştır? Allah, neden sadece asilere değil de mükellef olmayan çocuklara ve masum insanlara da acı çektirmektedir? İmam Rabbânî'ye göre, ahlaki kötülük açısından insan, ortaya çıkan tüm kötü fiillerinin sorumlusudur.²⁸² Çünkü Tanrı, insana özgür bir irade vermiştir ve insan bu iradeyi kötüye kullanmıştır. Eğer Tanrı insana verdiği bu iradeye müdahale ederek kötüyü yaratmamış olsaydı bu durumda insanın özgürlüğünden ve sorumluluğundan bahsedilemezdi.²⁸³ Ahlaki kötülük açısından, insan cüz'i iradeyle istemekte olduğu isteklerinin olması durumunda sorumluluk tamamen insana ait olmaktadır.²⁸⁴ İmam Rabbânî'ye göre âlem, harici olarak gölgesel bir biçimde mevcuttur.²⁸⁵ Ancak aslı yokluktur. Aslı yokluk olan tüm mahlukat, şerrin kaynağı olmaktadır. Allah ise bütün hayırların kaynağıdır. Tüm kötülükler ise yaratılan varlıklara aittir. Yine İmam Rabbânî'ye göre kötülükleri Allah ile ilişkilendirmek doğru değildir. Mülkünde imtihana tabi tutmak için cüz'i irade yeri açan ve oraya kendi koyduğu kurallar sebebiyle müdahale etmeyen Allah, kulun fiillerinden sorumlu değildir.²⁸⁶

İmam Rabbânî'ye göre fiil failin kudretine bağlanır. Kötü fiil kader ve cüz'i irade bağlamında kulun isteği doğrultusunda Allah'ın kulda yarattığı hadis kudretle meydana gelmektedir.²⁸⁷ Fiillerin kaza ve kader planına dâhil olması bakımından konunun ilahi sıfat ve fiillerle ilgisi bulunmaktadır. İmam Rabbânî de aralarında olmak üzere âlimlerin çoğunluğuna göre insan şerre kaynak teşkil etmektedir. Her ne kadar iradesi dışında düzenlenen bir çevrede yaşıyorsa da fiillerini hür iradesiyle meydana

²⁸¹ Yavuz, “Şer”, 540-541.

²⁸² İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 289. Mektup, 1:791, 794.

²⁸³ Ak, “Gazâlî’de Kötülük Problemi”, 5.

²⁸⁴ Ak, “Gazâlî’de Kötülük Problemi”, 125-126;

²⁸⁵ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 411. Mektup, 2:1262.

²⁸⁶ Bkz İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 314. Mektup

²⁸⁷ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 289. Mektup, 1:790.

getirdiği için kişinin yaptığı bütün kötülükler kendi eseridir ve gerçek anlamda fail olması sebebiyle onlardan bizzat sorumludur. Çünkü kötülüklerin meydana gelmesi Allah'ın hayra yönelik düzenlediği kaza ve kadere muhalefetten başka bir şey değildir.²⁸⁸

İmam Rabbânî, ahlaki kötülüğün kaynağı olarak Şeytan'ı da gördüğü için²⁸⁹ Şeytanın kader ve cüz'i irade ile ilişkisi konusunda şöyle bir soru sorulabilir: Acaba Hz. Âdem'in işlediği günah O'nun kaderi miydi? Allah'ın külli irade içinde takdir ettiği bir kader miydi veya Hz. Âdem'in cüz'i iradesi neticesinde olan bir kader miydi? Birincisi olması akıl ve irade sahibi olarak var ettiği Âdem için pek uygun bir cevap görünmemektedir. Hz. Âdem'den yaratılmazdan evvel Şeytan'ın adı İblis'ti. Gunahta yoktu. Ancak Şeytan kendisine verilen özgür iradeyi kötü yönde kullanarak ilk günahı başlatmış oldu. Allah İblis'e, olayların arasını ayırabileceği, iyilikleri ve kötülükleri bilebileceği, iyi ve kötü olanı anlayabileceği bir akıl ve anlayış vermiştir. Şeytan kendisine verilen özgürlüğü ve iradeyi kötü yönde kullanarak ilk günahı başlatmış oldu. Özgürlük, irade ve anlayış noktasında onunla aynı özellikleri paylaşan insan da, daha sonra aynı hatanın kurbanı oldu. Ancak ilk hatayı işleyen insan olan Hz. Âdem, Şeytan gibi hatasında direktmeyip, Rabbinden aldığı birtakım kelimelerle bağışlanma dileyince, tekrar iyilik niteliğini kazanmıştır.²⁹⁰ Sonuç itibarıyla iyi olan kendi iradesiyle iyi, kötü olan da kendi iradesiyle kötü olmaktadır.²⁹¹ İmam Rabbânî'ye göre mülkün sahibi Allah olduğu halde yine de Allah, kuluna kader planında kötülük de dâhil olmak üzere zorla bir şey yaptırmamaktadır.²⁹²

Kötülük problemi konusunda Allah ile âlem arasında ontolojik manada meydana gelen olaylarda külli irade ile cüz'i irade ilişkisi açısından Yaratan-yaratılan şeklinde bir ilgi ve alaka söz konusu olduğu görülmektedir. İmam Rabbânî, Allah'ın insan için hem menfi hem de müspet yolu aynı anda var etme ihtimalinin eşit seviyede olduğunu belirtmektedir. Buna göre kul iyiliği veya kötülüğü bunlardan hangisini tercih ederse onu yaratacağını ifade etmektedir.²⁹³

²⁸⁸ Yavuz, “Şer”, 541.

²⁸⁹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 411. Mektup, 2:1263.

²⁹⁰ Kur'an-ı Kerim, Bakara, 2/37.

²⁹¹ Özdemir, “Kötülük Problemine Eleştirel Bir Yaklaşım”, 228.

²⁹² Bkz İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 8.Mektup.

²⁹³ Bkz İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 314. Mektup.

İmam Rabbânî'ye, en ağır bela ve musibetlerin, elem ve kederlerin peygamberlere sonra sırayla Allah'a en yakın kişilere neden geldiği sorulduğunda şöyle cevap vermektedir: Dünya lezzet almak için, bela çekmemek için kurulmamıştır. Lezzetin olduğu belanın hiç olmadığı yer sadece ahirettir. Dünya ile ahiret birbirine zıt olduğundan birinin memnuniyeti diğerinin memnuniyetsizliğidir. Tercih ahiretten yana olmalıdır. Demek ki dünya memnun olmayacaktır. Lezzet yeri ahiretse elem yeri de dünyadır. Dünyada lezzete ve nimete dalmak nedamete sebep olmaktadır. Cehennemde olmaması hasebiyle dünya, kâfire cennettir. Buradan 'inanan bir insanın elem çekmesi zorunludur' anlamı çıkmamalıdır. Gerçekleşen kötülüğün açıklaması babından durum izah edilmektedir. Allah evliyasına dünya ile ahiret lezzetini beraber de verebilir. Öyleyse neden evliyaya bela gelmektedir? Bu sorulara birkaç açıklama yapılması gerekmektedir. Bunlardan birincisi, daimi olacak sıhhat ve afiyetin değerini dünyanın kısa vaktinde gelen belalar, dertler anlam kazandırmaktadır. Zira acıkmayan bir kişi yemeğin lezzetini tam manasıyla algılayamaz. İkincisi, kurtulmanın, feraha ermenin kıymetini derdi çeken bilir. Bazı büyüklere celal suretinde cemal zuhura gelir. Avam ise bu belaları celal suretindeki cemali doğrudan celal görerek durumunu şekva eder. Daimi tezellülün kemalinin tahsili için muvakkat elem gerekmektedir. Üçüncüsü, büyük insanlar için bela ve musibetler, eziyetler, çekilen acılar kısacası başa gelen her türlü kötülük avam için elem olsa da Mutlak Cemil Zat'tan geldiği için büyük zatlar katında lezzet ve nimettir.²⁹⁴ Kötülüklerin en ağırılarının büyük zatlara gelme sebeplerinden dördüncüsü de Peygamberler, evliyaların büyükleri belalardan aldıkları lezzeti nimetlerden alamaz. Onlar, belalardan aldıkları haz manevi olarak daha çoktur. Onların açlıkları tokluklarından evladır. Onlar için hastalık sağlıktan evladır. İşin manevi boyutundan bihaber olanlar bu ifadeleri görünce hemen bir yaftalamada bulunabilir ancak bu ruhani ve nurani bir durumdur. İmam Rabbânî, bu durumu avamın anlamasının mümkün olamayacağını belirtir. Hatta bu belalar Mahbub Zat'ın murad ettiği işler olması ile elemi lezzete dönüştürmektedir.²⁹⁵ Nefsin gelen bu kötülüklerden nefret etmesi, kaçması, korkması, nedeniyle belayı nimetten fazla sevmişler. O büyüklerin dünyevi lezzetleri, belalar ve musibetlerdir. Bu konu üç noktada toplanabilir:

²⁹⁴ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 412. Mektup, 2:1270-1271.

²⁹⁵ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 412. Mektup, 2:1272.

Birincisi: Tüm varlıkları iradesi dâhilinde gerçekleştiren Allah'tır. Buna göre hayır ve şer, kader ve kaza dairesine girmektedir. Kur'an hayrın da şerrin de Allah'tan geldiğine inanılması gerektiğini belirtir. Bu noktada Allah dilediğini aziz, dilediğini zelil kılmaktadır.²⁹⁶ Allah'ın kötülüğü var etmesi bir hikmet veya amaç için olduğu gibi sonuç itibarıyla kendi iradesine bağlı bir durumdur. O kuluna dilerse hayır, dilerse şer – kulun iradesine bağlı olarak- takdir eder. Dilerse hayatını ibadetle geçiren mümin kulunu cehenneme atar, dilerse de hayatını isyan ve inkâr üzere yaşayanı cennetle mükafatlandırır. Ancak bu ifadelerin nedensellik teorisi sebebiyle Allah'ın kudret ve iradesini ketmetmeyi tenzih etmeye yönelik ifadeler olduğunu belirtmekte fayda vardır. Bu ifadeler sadece teorik bir anlam ifade etmektedirler. Gerçekte ise Allah'ın müminle kâfiri ahirette bir tutmayacağı birçok ayetlerde belirtilen gerçeklerdendir.

İkincisi: Allah, adalet ve hikmet sahibi olup kötülük işlemekten münezzehtir. Buna göre O kötülüğü istemez, yaratmaz, kaderde de kazada da kötülüğe yer vermez. Hem akli hem nakli deliller Allah'ın kötülüğü işlemeyeceğini delillendirir. Allah, kötülüğün çirkin bir eylem olduğunu, kötülüğü yapanın da kötü nitelikler taşıdığını bilir. Kötülük o fiili yapmaktan duyduğu bir ihtiyaçtan kaynaklandığını bilir. Allah ise hiçbir şeye ihtiyacı yoktur. Kullarına acı çektirmesi sonunda onların faydasıdır.²⁹⁷ Ahirette alacakları ödülün büyüklüğü sebebiyle çektikleri sıkıntıları kötü olarak da niteleyemeyiz. Zira ahretteki mükâfatları büyüktür. Alacakları faydanın büyüklüğü sebebiyle Allah, onlara kötülük yaptı denmez. Bu 'hayırdır' denir.

Üçüncüsü: İmam Rabbânî'ye göre Allah'ın zatı, sıfatları ve fiilleri şerden münezzehtir. Bunda dolayısıdır ki Allah, mutlak manada kötülüğü dilemez ve işlemez. Allah'ın belirlediği kaderde ve kazada şer değil hayır vardır. Şer sadece O'nun yarattıklarında vardır. Buna göre Allah'ın doğrudan değil dolaylı fiillerinin sonucudur. İmam Rabbânî'ye göre kader-kaza, insan tarafından tercih edilen, kazanılan, Allah'ın yaratması sonucu ortaya çıkan şeylerdir. Allah sırf şer olsun diye değil ama sonuç itibarıyla şerri yaratır. Taşıdıkları özellikleriyle birlikte canlı ve cansız varlıkların yaşamasına elverişli bir düzenlemeye tabi tutulan âlemin yaratılması kaçınılmaz şekilde kötülüğe imkân verir. Allah'ın bazı isim ve sıfatları O'nun âlemde var olan kötülüğü

²⁹⁶ Kur'an-ı Kerim, Âl-i İmran, 3/26; Nisa: 4/78-79.

²⁹⁷ Manafov, "John Hick'in Din Felsefesinde Kötülük Problemi ve Günümüz Açısından Teodise", 176-177.

işlemediğini, aksine eylemlerinin tamamının iyilik olduğunu kanıtlar. Allah'ın selam, kuddus, hâkim, hamid gibi isimleri O'nun ayıp hata ve kusurdan uzak olduğu, kötülüğü işlemekten de uzak olduğu anlamına gelir. Mülkünde yaptığı tasarruflar bazı mahlûkat açısından kötülük olarak algılansa da genel çerçevede lütuf, hikmet ve fayda içermesi bakımından hep iyiliğe yöneliktir. Kötülük yersiz iş yapmak olduğundan Allah için böyle bir durum söz konusu değildir. Nitekim ayetlerde Allah iyilikleri zatına has kılarken kötülükleri zatından nefyeder. Allah iyiliği emredip kötülüğün yapılmasını yasaklarken ve kötülüğü yapanları cezalandıracağını bildirirken, kendisinin kötülük yapması çelişki oluşturur. Böyle bir durum ise zaten söz konusu bile değildir. Kötülüğü yapanları cezalandırma vaadi de O'nun kötülüğü işlemediğini kanıtlar.²⁹⁸ Sonuç itibariyle, ehemmiyetine binaen daha öncede belirtildiği gibi, Allah'ın kötülüğü yaratması kötülük değildir ancak kişinin kötülüğü kendi arzu ve istekleriyle tercih etmesi kötülüktür.²⁹⁹ İmam Rabbânî'ye göre, Allah kendi mülkünde dilediği gibi tasarrufta bulunabilir. Varlık âlemi başkasının mülkü değil Allah'ın mülküdür. Kendi mülkündeki tasarruf kötülük sayılmaz. Başkasının mülküne yapılan tasallut kötülük sayılır, zulümdür.³⁰⁰ Dünyadaki elemeler, mihnetler onun için günahlara kefarete olur.³⁰¹

İmam Rabbânî'ye göre 'var olan her şey Tanrı'da'dır, Tanrı sayesinde tasarlanabilir, Tanrı'ya bağlıdır ki onsuz ne var olabilirler ne de tasarlanabilirler, her şey Tanrı'da ve O'na bağlıdır. O'nsuz hiçbir şey var olamamakta, tasarlanamamaktadır.³⁰²

Ahlaki kötülük açısından Allah'ın insanda şehveti yaratması, fiilin doğal yönünü, buna karşılık kulun zina etmesi ise, işin tehlikeli bir olgu olma yönünü içermektedir. Bu bakımdan, cinsel arzunun yaratılmasıyla kulun onunla zina yapmasına izin verilmesi farklı şeylerdir. Burada birinci alan Allah'a, ikincisi ise kula aittir. Eğer kastedilen 'şehveti yaratmanın Allah'a göre çirkin olmadığı' ise, bunda zaten bir problem yoktur. Çünkü şehvetin zina için kullanılması da meşru bir ilişki için kullanılması da mümkün olmaktadır. Nitekim o, potansiyel durumdayken, ahlaki açıdan olumlu ya da olumsuz bir değer taşımaz. Bu aşamada, o sadece ontolojik bir değere sahiptir. Ancak cinsel arzu potansiyellikten eyleme geçtiği anda durum değişir. Çünkü artık o, ahlaki bir değer

²⁹⁸ Yavuz, "Şer", 541.

²⁹⁹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 380. Mektup, 2:1170

³⁰⁰ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 266. Mektup, 1:658.

³⁰¹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 266. Mektup, 1:659.

³⁰² M. Kazım Arıcan, "Spinoza'nın Tanrı-Alem İlişkisinde İçkinlik Aşkılık Problemi", 128

kazanmıştır. Allah'ın yasakladığı bir ilişki için kullanıldığında kötü, meşru bir ilişki için kullanıldığında ise iyidir.³⁰³

2.3. İmam Rabbânî'de Ahlaki Kötülüğün Varoluş Hikmeti

Kötü kavramı sübjektif olarak görülmektedir. Bu sebeple iyi ve kötüyü tanımlamaları Allah'ın fiilleri yarattığı amaca hizmet edip etmemesiyle anlaşılmaktadır. Allah'ın yarattıklarına hikmet açısından bakılması gerektiğini İmam Rabbânî bize anlatmaktadır. Öncelikle önemli bazı düşünürlerle İmam Rabbânî'nin görüşlerini karşılaştırmakta fayda görmekteyiz.

Augustine'ye göre insanların kendi iradelerinden kaynaklanan çeşitli günahlar bağlamında kötülüğün ortaya çıkmasını açıklamaktadır. Augustine, şeytanın ve insandaki hür iradenin sonradan kötülüğe meyledeceğini Tanrı bildiği halde, bunları yaratması kişisel potansiyeli ortaya çıkarmaya ve menfaatlerin teminine yönelik olduğunu belirtmektedir. O'na göre iyi insanların acı çekmesinin hikmetini, insana asıl mükâfatın ahirette verileceğini hatırlatma, insanı bu dünyayı ve bu dünyadaki geçici faydaları sevmemeye ve karakterindeki eksiklik ve bozuklukları gidermeye teşvik etme gibi hikmetlere bağlamıştır.³⁰⁴ İmam Rabbânî de, Mektubâtında belirttiği gibi evliyalar ve peygamberler gibi iyi insanların yaşadıkları acı ve kederleri ahiretteki üstün mükâfatına bağlayarak açıklamaktadır. Bu tür insanların üstün düzey insanlar olduğunu ifade eden İmam Rabbânî, bunlara göre acılar ve elemeler, Allah'tan gelecek nimetlere nazaran -vasat seviyedeki insanların anlayamayacağı şekilde- daha sevimli gelmektedir.³⁰⁵

İbn Sina, yaratmanın başlı başına iyi olduğunu ve az bir kötülük için varlığın yaratılmamasının daha büyük bir kötülük olduğu düşüncesindedir.³⁰⁶ Gazâlî, Allah'ın ilim, irade, kudret vs sıfatlarına dayanarak bu dünyanın olabilecek imkân dâhilindeki en mümkün dünya olduğunu ifade ederek bir açıdan bize kötülüğün olmadığı bir dünyanın³⁰⁷ olamayacağını belirtmektedir.³⁰⁸ Aynı durumu İmam Rabbânî'de de

³⁰³ Özdemir, "Kötülük Problemine Eleştirel Bir Yaklaşım", 245.

³⁰⁴ Gürkan, "Şer", 546.

³⁰⁵ İmam-ı Rabbânî, *Mektubat*, 412. Mektup, 2:1270-1276

³⁰⁶ Ak, "Gazali'de Kötülük Problemi", 58-59.

³⁰⁷ İmam-ı Gazâlî, *İhyâ*, 4:541-542.

³⁰⁸ İmam-ı Gazâlî, *el- Maksadu'l Esna Şerhi Esmâü'l Hüsnâ*, çev. M. Feriât Hacıferiâtoglu (İstanbul: Feriât Yayınları, 2005), 47-48, 115; İmam-ı Gazâlî, *Kimya-yı Saadet*, 91; Aydın, *Din Felsefesi*, 153.

görülmektedir. Zira İmam Rabbânî, Vücut'un yani var olmanın, yokluktan daha hayırlı olduğunu hatta yokluğun tüm kötülüklerin kaynağı iken varlığın tüm iyiliklerin kaynağı olduğunu belirtmektedir.

Ahlaki kötülüğün hikmetlerinden birincisi iyiliği seçme hürriyetinin kötülüğü de seçme hürriyetini içeriyor olmasıdır. İmam Rabbânî, insanın hürriyet sahibi olmasının imtihan için gerekli olduğunu belirtir. İrade sahibi olmayan insanın hürriyetinden bahsedilemez. Bundan dolayıdır ki fiili dileyen insan, fiili yaratan ise Allah'tır.³⁰⁹ Allah kulun isteği doğrultusunda istediğini yaratmaktadır. Bu hürriyet, iyilik veya kötülük için ilk şarttır. Çünkü iyiliği seçme özgürlüğü kötülüğü de seçebilme imkânı oluşturur. İmam Rabbânî'ye göre kuldaki istidat hangi taraftaysa karşısına çıkan o olmaktadır. Bu istidatını da özgür iradesi belirlemektedir.³¹⁰ İnsanın iyiliği seçebilecekken kötülüğü de seçebilecek olma imkânının oluşabilmesi Allah'ın kullarına olan güvenini de göstermektedir. Allah'ın insana olan güvenini ortaya çıkarma sorumluluğu da insana düşmektedir. Bir taraftan en iyi olma imkânı diğer taraftan en kötü olma ihtimalini de beraberinde getirmektedir. 'Sizi bir imtihan olarak hayır ile de şer ile de deniyoruz' ilahi buyruğu bunu ortaya koymaktadır.³¹¹

İkinci hikmet olarak, İmam Rabbânî, dünyada insanın başına gelen ahlaki kötülüklerin hayatın anlamını sorgulatması açısından önem arz ettiğini belirtmektedir. Düşünürümüz, dünyada insanın başına gelen elem, musibet, bela gelmeseydi dünyanın Allah katında bir arpa kadar bile kıymetinin olmadığını ifade ederek kötülüklerin aslında kişiyi Allah'a rücu ettiren eylemler olduğunu belirtmiş olmaktadır.³¹² Dünyanın ruha verdiği manevi huzursuzluk bela ve musibetler sebebiyle bir parça izale olur. Zira bela ve musibette ruha acı ilaç gibi şifa vardır. Hastalığı acı da olsa bu ilaç iyileştirir. Kötülükler ruha şifa olduğu gibi akli da başına getirterek hatalarından dolayı aklının başına almasına sebep olarak insanın düşmüş olduğu derin karanlıktan çıkarmaya vesile olabilir. İmam Rabbânî, nefsin hastalığına ilaç olarak bela ve musibetlerin geldiğini ifade eder.³¹³ Nefsin karanlıkları belalar sebebiyle aydınlanmaya başlar. Bunu manevi

³⁰⁹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 18. Mektup, 1:92.

³¹⁰ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 164. Mektup, 1:374.

³¹¹ Kur'an-ı Kerim, Enbiya: 21/35.

³¹² İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 64. Mektup, 1:203.

³¹³ Bkz İmam-ı Rabbânî, *Mektubat*, 343. ve 346. Mektuplar.

terakki olarak adlandırır.³¹⁴ Bunun için seyru süluk yoluyla nefsin ıslahına çalışarak nefsin rezil vasıflardan kurtulup güzel vasıflarla bezenmesine vesile olur.³¹⁵

Düşünürümüz, ahlaki kötülüğün üçüncü hikmeti, dünyanın insanın gözünde düşürmeye sebep olması ve kişinin yönünü ahirete çevirerek ahiret için hazırlanmasına vesile olmasına bağlamasıdır. Başka insanlardan zarar gören birisi hiç şüphesiz insanlardan uzaklaşır. Ruhunda derin yaralar güvensizlikler huzursuzluklar peyda olur. Bunun izalesi ölümü hatırlamak ve ahireti düşünerek Allah’a yönelmektir. İmam Rabbânî, amacın matlub ve maksud olan Allah’a ulaşmak olduğundan başa gelebilecek her türlü kötülüğe razı gelinmesi gerektiğini belirtir.³¹⁶ İmam Rabbânî, kendisinin de celal sıfatının tecellisi olarak türlü belalara ve musibetlere maruz kalarak terbiye edildiğini ifade eder.³¹⁷

İmam Rabbânî’ye göre ahlaki kötülüğün dördüncü hikmeti, kişinin günahlarına da kefarete olması açısından önemlidir. Zira müminin ayağına diken batsa mutlaka bir günaha kefarete olur. Bu açıdan bakıldığında kötülükler sabır ve şükür içerisinde olmak şartıyla ahirete yönelik iyiliklerdir. Zira İmam Rabbânî, kendi tabiriyle ‘şariat-ı garraya göre’ gerçekleştirilen her eylemin zikir olduğunu ifade eder. Bu alış-veriş bile olsa öyledir.³¹⁸ Sünnete göre yaşayan bir Müslümanın basit bir alış-verişi bile ibadet hükmünü alıyorsa elbette başa gelen belalar da günahlara kefarete olmak suretiyle ibadet hükmünü alır. İmam Rabbânî, bir mektubunda kötülüğün hikmetine örnek olarak elemelerden ve musibetlerden gelen eziyetlerin içerisine gizlendirilmiş manevi ikramdan bahseder. İnanan bir insan için Allah’ı anmak en üst düzey lezzet kaynağıdır. Bu lezzeti hiçbir maddi varlık sağlayamaz. Bunun acı ve elem için olması da söz konusudur. İşte burada İmam Rabbânî, acı ve elem suretinde gelen dertlerin ve üzüntülerin, her ne kadar ağır da olsa, insanı, içinde nefse ait zerre miktarı beklentinin bulunmadığı ve gösterişten uzak, tamamen saf ve katıksız bir nurani zevkle mütelezziz olunmasından bahsetmektedir.³¹⁹ Tabi buradaki anlatılan manadaki üst düzey manevi lezzeti, saadet ehli olarak ifadelendirdiği zümrenin anlayabileceğini, avam tabakasının bu duyguları

³¹⁴ Bkz İmam-ı Rabbânî, *Mektubat*, 330. Mektup.

³¹⁵ Bkz İmam-ı Rabbânî, *Mektubat*, 355. Mektup.

³¹⁶ Bkz İmam-ı Rabbânî, *Mektubat*, 439. Mektup.

³¹⁷ Bkz İmam-ı Rabbânî, *Mektubat*, 6. Mektup.

³¹⁸ İmam-ı Rabbânî, *Mektubat*, 338. Mektup, 2:1011.

³¹⁹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubat*, 342. Mektup, 2:1018-1019.

anlayamayacağını belirtmektedir.³²⁰ Bununla beraber bu mektupta da görüldüğü üzere kötülüğün başka bir hikmeti de, nimeti veren asıl mal sahibinin kim olduğunun bizlere hatırlatılmasıdır.

Mektubatın genelinden anladığımız mana doğrultusunda, İmam Rabbânî'ye göre, alınması gereken tüm tedbirler alındığı halde hastalık oluyorsa veya hastalık devam ediyorsa artık Mahbub Zat'tan yani sevgiliden gelen kötülük dediğimiz bu belalara tahammül ve rıza gerekir. Zira bu gibi kötülükler günahlara kefarettir olduğu gibi ruhi tekâmül, manevi terbiye ve terakkiye sebeptir. Belaların, musibetlerin, elemelerin gelişi dua vaktini oluşturmaktadır. İmam Rabbânî'ye göre belalar ve musibetler inanan insan için günahlara kefarettir. Bu sebeple başa gelen kötülükler, insanın Allah'a tövbe ederek yalvarmalarına, O'na yakınlaşmasına vesile olur. Musibetler gidene kadar O'ndan af ve afiyet talep ettirir. Fiili dua olarak tedaviyi uygularken kavli dua olarak acz ve fakr halinde, Allah'a inkisar ve ilticada bulunmaya sebep olur. Sonuçta ilaç sebep o ilaçta şifayı yaratmakta yine Allah'ın kararı doğrultusunda olmaktadır. Çünkü az imkânla çokları şifa bulabiliyorken çok fazla imkân kullanılarak bazen kişiler şifayı bulamayabiliyor. Zaten o ilacın ilaç olma tesirini de Allah halk etmektedir. İmam Rabbânî bu doğrultuda Mahbub Zat olan Allah'tan ne gelirse gönül hoşluğu ile kabul ederek karşılamak gerektiğinden bahsetmektedir. Çünkü Allah'ın arzu ettiği nefsimizin arzu ettiğinden üstündür. Yine O'na göre Allah'ı sevdiğini söylediği halde durumundan şikâyetçiye, O kişinin yalancı olduğunu da ayrıca belirtmektedir. Bundan dolayı İmam Rabbânî, kişinin, nefsinin korku ve endişeleriyle istek ve arzularını, Allah uğruna feda etmesi ve her halükarda Allah'tan mutlaka razı olması gerektiğini ifade etmektedir. O'na göre hakiki erdem olarak, musibetlerin isabeti anında, kalbin Allah'a mutmain olması gerektiğini belirtmektedir.³²¹

İmam Rabbânî'ye göre ahlaki kötülüğün varoluş hikmetlerinden beşincisi de tevekkül inancının güçlenmesi, kadere ve kazaya rızayı, sıkıntılı durumda çekilecek zikirlere yönelmeyi öğretiyor olmasıdır. Taziye için gönderdiği mektupta kazaya rıza nasihatıyla beraber duayı da tavsiye etmektedir.³²² 'Sübhan Hakk'ın eleme dahi nimeti kadar güzeldir' sözüyle İmam Rabbânî başa gelen kötülüğe karşı tevekkül anlayışını

³²⁰ İmam-ı Rabbânî, *Mektubat*, 356. Mektup, 2:1081; 418. Mektup, 2:1298.

³²¹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 388. Mektup, 2:1205.

³²² Bkz İmam-ı Rabbânî, *Mektubat*, 345. Mektup.

ifade etmekte, ‘Seven kimseyi, gerek onun nimet verdiği zaman gerekse elem verdiği zaman övmeli ve sena edilmelidir.’ sözüyle de teslimi ve tevekkülü tavsiye etmektedir.’³²³

İmam Rabbânî’ye göre ahlaki kötülüğün hikmetlerinden altıncısı Allah’ın celal ve cemal sıfatlarının ortaya çıkması açısından önem arz etmesidir. Zira celal veya cemal sıfatlarının tecellisi olursa olsun ayrı bir değer ifade etmektedir. Çünkü İmam Rabbânî’ye göre şeyler, iki ele benzetilen bu cemal ve celal sıfatlarının bir terkididir.³²⁴ İyilikler ve kötülükler, lezzetler ve elemeler mutlak olan vücuda nispetle mutlak değildirler; izafidirler, nispidirler. İzafî ve ya nispi olması aynı fiil, biri için iyi olmaktadır diğeri için kötü olabilmektedir.³²⁵ Ama varlık olarak kötülük, bizatihi varlıktır ve mutlaklıdır. Mesela yağmuru bekleyen çiftçiye yağmur rahmetken, inşaatın betonunu dökmek üzere olan mütait için yağmurun yağması kötüdür. Barajların doluluk oranlarına ulaşabilmeleri için kar yağışı iyi iken, yeni çiçek açan meyve ağaçları için kötüdür. İmam Rabbani’ye göre kötülük, bela musibet suretinde gelen ve Allah’ın celal sıfatından kaynaklandığını bunlarında tıpkı nimetlerin geldiği cemal sıfatı gibi telakki edilip öyle sabır içinde şükretmesi gerektiğini böyle yaparsa manevi olarak yükseleceğini ısrarla belirtir. İmam Rabbânî, celal ve cemal sıfatlarını manevi yükselişe götüren iki önemli vasıta görmektedir. Günlük hayatta yaşadığımız kabz ve bast halini yani bunalım ve sevinç halini İmam Rabbânî, celal ve cemal sıfatlarının gölge görüntülerinden birer görüntü olarak görmektedir. Gerek psikolojik bunalım anında kendini kaybetmeyen gerekse de sevinç ve mutluluk anında şırmarmayan ve halini her halde koruyan kişinin manevi olarak yükseleceğini haber vermektedir. Ahlaki problemlere Allah’ın celal ve cemal sıfatları açısından bakarak sabır ve şükür içerisinde işin hikmetine vakıf olmaya çalışmalıdır. Yükselmenin imkânını kullanarak halini bozup düşmemesi konusunda uyarıda bulunmaktadır. İmam Rabbânî bu durumu, manevi olgunlaşma için bunu gerekli bir hikmet olarak görmektedir.³²⁶

³²³ Bkz İmam-ı Rabbânî, *Mektubat*, 346. Mektup.

³²⁴ Bkz İmam-ı Rabbânî, *Mektubat*, 6. Mektup; Cavit Sunar, “İmam Rabbânî’nin Tevhit Görüşüne Genel Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/1 (1956): 139. Hatırlatma: Mektuplarda celal ve cemal lafızları, bazen sıfat bazen isim geçmektedir. Bu sebeple yaptığımız çalışmamızda, mektuplarda sıfat olarak geçtiği yerlerde sıfat, isim olarak geçtiği yerlerde isim olarak yer verdik.

³²⁵ Sunar, “İmam Rabbânî’nin Tevhit Görüşüne Genel Bir Bakış”, 143.

³²⁶ Bkz İmam-ı Rabbânî, *Mektubat*, 337. Mektup.

Burada şu ifadeler de eklenebilir ki Allah'ın rızasını isteyenlerin maksatları eğer Allah sevgisi ve Allah'a kavuşmak ise bunu sadece cemel penceresinden kaynaklanan nimetlerle olabilmesini istemesi doğru değildir. Celal penceresinden gelen sıkıntıları ve kederleri de kabullenmeli, gönderenin Allah olduğunu anlamalı ve razı olmalıdır. Bu önemli bir hikmettir. Çünkü İmam Rabbânî, manevi yükselişi sağlayacak iki kanatlı kuş olmanın önem arz ettiğini ve iki kanatlı olmanın yani nimetin ve kederin gerekli olduğunu belirtmektedir.

Ahlaki kötülüğün hikmetinin bilinmesi için celal ve cemel sıfatın gerekliliğini İmam Rabbânî, bir başka mektubunda yine izah etmektedir. O bir mektubunda, celal sıfatlarını tıpkı cemel sıfatı gibi gördüğü, yaratıcıdan kendisine gelen belalarla musibetlerle gelen eğitimi tıpkı cemel sıfatından gelen güzelliğe eş tutup, şikâyet etmediği hatta gönül rahatlığıyla bu belalara ve musibetlere katlanıp bu belalardan ruhani zevk aldığı belirtmektedir.³²⁷ Sadece cemel sıfatında değil celal sıfatında Allah'ın kulunu sevmesi sonucu olduğunu ifade eden İmam Rabbânî, celal sıfatından neşet eden zorluğun iyi bir terbiye için vazgeçilmez olduğunu belirtmektedir. Önemli ahlaki kötülüklerden birisi olan psikolojik bunalıma İmam Rabbânî'nin bu bakışı ve bundan bu denli hikmetler çıkararak bakış açılarımızı bu yöne çevirmesi günümüzün stres ve bunalım çağında, kavrayışı derin inanan insanlar için oldukça önemli bir durum olduğu görülmektedir. Yani İmam Rabbânî'ye göre celal sıfatı, kişiyi manevi üst makamlardan birisi olan fena makamına kavuşturan önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Normal zamanlarda çoğu kişi kötülükler yani belalar ve musibetler başa geldiğinde, O kötülüğün defedilmesini, hemen başından gitmesini ister. Ancak Âlimimiz, aşk ve istiğrak halindeyken kalmasını isteyebilmektedir. Hatta başına gelen kötülüğün celalden kaynaklanması ve Rabbin kendisiyle iletişim halinde olduğunu farz ederek bu iletişimin daha da yoğunlaşarak gelmesi bakımından daha da artmasını arzu edebilmektedir.³²⁸

Düşünürümüz, aslında yaşadığı kötülüğün Allah'ın celal sıfatından zuhur eden muhabbeti keşfederek razı olmakta, başına gelen bu kötülükler Allah hakkındaki şüphelere sevk etmesi bir yana Allah'ın varlığının kendindeki şiddetli vukuuna dayanak görmektedir. Burada şu noktayı belirtmekte fayda görmekteyiz: Dinimize göre bela

³²⁷ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 6. Mektup, 1:51.

³²⁸ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 6. Mektup, 1:52-53-54.

temenni edilmez. Ancak Allah, kuluna bunu uygun görür de verirse sabır içinde şükrederek muamele edilmesi gerekmektedir. İmam Rabbânî ise aşk ve istiğrak halindeyken belanın olmamasına üzülmekeyken belanın gelmesine sevinmektedir.³²⁹ Elbette bu durum İmam Rabbânî, manevi dünyasında yükseliş diye tabir ettiğimiz bu ruhani yapısıyla alakalı bir durumdur. O, kötülüklerden gelen elemlere *aczin ve fakrın* içerisindeyken bir miktar üzülse de bu sekir halinde geçerli değildir. Ancak beladan dolayı değil de bela nedeniyle duanın geliş vakti olması sebebiyle duaya yönelmektedir.³³⁰

418. Mektup'ta Düşünürümüz, Mahbub Zatın elemi ve celali, nimetinden ve cemalinden daha Sevimli olduğunu beyan ederek asıl lezzetin nimette değil nimeti verende olduğunu belirtmektedir. Bu mektupta dikkat edilecek olursa başa gelen kötülüğün sırf kuru bir kötülük olarak görülmemesi gerektiği, bu bela ve musibetlerle kişinin kendisiyle Yaratıcı arasındaki bağı güçlendirecek bir fırsat olarak görülmesi gerektiği şeklindeki açıklaması, İmam Rabbânî'nin kötülüğe bakışı açısından dikkat edilmesi gereken bir durumdur. Daha önce belirtildiği üzere İmam Rabbânî, kötülük problemini kişinin Allah ile bağını güçlendirebileceği bir avantaj olarak görmesi önemlidir. Kötülüğü açıklarken hiçbir filozof, kötülük problemine getirdikleri açıklamaların hiçbirinde bu mektupta belirtilen bakış açısıyla olayı değerlendirmemişlerdir. Kötülüğün kabul edilebilirliği açısından iyiliklerden bile daha makbul olduğu düşüncesidir. Kimisi iyiliğin yokluğu derken kimisi insanın günahları açısından olayı değerlendirmiştir. İmam Rabbânî, -kendi tabiriyle- gönüldaşlarına başa gelen kötülükleri değerlendirirken, olayların avam gibi değil de eğitimli bir gönül eri gibi düşünerek kötülüklere lezzet ve zevk içinde sabırlar dileyerek tavsiye etmektedir. Bununla beraber yine O, sevilenden (Allah'tan) gelen kötülüklerin iyiliklerden daha makbul görülmesi ve değerlendirilmesi gerektiği uyarısında da bulunmaktadır.

Ahlaki kötülüklerin hikmetlerinden yedincisi de hiç şüphesiz insanların olumsuz eleştirisi ve kınamasından gelen ilahi ikramlardır ki İmam Rabbânî, bir mektubunda insanların kötülemesinin, incitmesinin, ehli aşk erbabının ganimetlerinden olduğunu belirtmektedir.³³¹ Düşünürümüz, insanların kendisine yaptığı eza ve cefa için yani

³²⁹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 6. Mektup, 1:52.

³³⁰ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 6. Mektup, 1:53.

³³¹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubat*, 139. Mektup, 1:336.

insanların belasının ve cefasının güzel lezzetini bizzat alamamış olduğunu belirtmiş olsa da yine de belanın içinde afiyet ve kerem bulunduğunu ifade etmektedir. Bu sebeple hem darlıkta hem de genişlikte mutlaka Allah'a hamd edilmesi gerektiğini ve bu belalardaki ikramların düşünülmesi gerektiğini açıklamaktadır.³³² İmam Rabbânî, başka insanlardan gelen sıkıntıların kişinin aslında güzelliğini arttırıp pasını cilaladığını belirterek bunun celalden gelen terbiye olarak değerlendirmekte ve bunun cemalden gelecek nimetten kat kat üstün olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Düşünürümüz, elemin nimetten daha önemli olduğunu ve halktan gelen kötü muamelenin ve halkın kendisine verdiği eziyetin hikmetini de anlatmaktadır.³³³ Başkalarının ayıplamasını nurani bir buluta benzeten İmam Rabbânî, bunu kronik bir sorun haline getirmediği gibi sürekli perdenin arkasına bakarak işin hikmetini aramıştır.³³⁴ Bu tavrın hikmeti hem kişilere takılıp kalma ve kişiler arası soruna yol açmamış, hem de kişiyi inancını sorgulatacak derekeye düşmesini engellemiş olduğu söylenebilir. Bu şekvada bulunana dahi bu çileyi en azından cemalden gelen güzellik gibi görmesini de tavsiye eder. Elemin nimetten daha faziletli tasavvur edilmesi gerektiğini belirtir. Nefis nimeti ister ancak celalden gelen elemeler nefsin hoşuna gitmeyen ama kişiyi ihlâsla yükselten birer manevi merdivenlerdir.

İmam Rabbânî, kulun Allah'tan gelen her şeye nasıl razı olması gerektiğini, kul ile Allah arasında yani seven ile sevilen arasında olması gereken durumu bununla beraber celal ve cemal isimlerinin tecellilerinin zıllını şeklinde izah etmektedir. İmam Rabbânî, ısrarla sevilen Zat'tan gelen iyi-kötü her şeyin nimet olduğu, bunlardan kiminin dünyaya, kiminin de ahirete bakan cihetiyle nimet olduğu bu yüzden iyilik veya kötülük babından insanın başına her ne gelir ise nimet olarak görmesi gerektiğini ve sadakat için bunun gerekli olduğunu belirtmektedir.³³⁵ İmam Rabbânî'ye göre dikkat edilmesi gereken önemli husus Allah'ın cemil isminden dolayı gelen haber, acı ve üzüntü veren kötü bir haber olsa da o gelen Allah'tan gelmiştir; bu yüzden korkutucu habere feryat edilmesine karşı çıkmakta, kötülük gibi görünse de bunun mutlaka iyi olarak algılanması gerektiğine vurgu yapmaktadır.³³⁶

³³² İmam-ı Rabbânî, *Mektubat*, 417. Mektup, 2:1297.

³³³ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 418. Mektup, 2:1298.

³³⁴ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 418. Mektup, 2:1298

³³⁵ İmam-ı Rabbânî, *Mektubat*, 346. Mektup, 2:1023-1024.

³³⁶ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 449. Mektup, 2:1390.

İmam Rabbânî, Allah'ın Zat'ının mutlak güzel ve iyi olduğunu, kötülüğü kesinlikle barındırmadığını beyan ederken bizim algıladığımız manada iyi ve güzel olmadığını da belirtmektedir. Dolayısıyla bizim güzel ve iyi tanımlarımız Allah için olması gereken bir durum olmayabilir. Zira insanın bakışı kısıtlı, nazarı kısırdır, yaratılışa acizdir, gözünün nuru zayıftır. İmam Rabbânî, mektubunda: “Kemal-i iktidar bulunmasına rağmen; âlemin nizamı hikmete bağlı olduğundan; mahbupların terbiyesinde sebeplerin varlığı gerekli görülmektedir. İsterse sebeplerin varlığı illetsiz ve kudret nikabı dışında bir şey olmasın.”³³⁷ demektedir.

Âlemde mükemmel bir uyum, intizam ve düzen vardır. Yaratılan her şey en mükemmel haliyle var edilmiştir. Ve bu nizam ve intizam hikmete bağlı olarak vukua gelmektedir. Âlemde var olan gerek fiziki gerek ahlaki her türlü kötülük de ilahi inayete dönüşerek çekilen hiçbir acı ve eziyet inananlar için boşuna değildir. Allah rahmeti gereği bu kötü durumları ‘ayağa batan bir diken dahi olsa da affa vesile kılarak kullarına olan rahmetini tekrar göstermektedir. Allah, âleme kanunlar, kurallar koymuştur. Bu kanunları ve kuralları her olay için müdahalede bulunması söz konusu olamaz. Çünkü Allah koyduğu kuralları bozmaz. ‘Allah’ın sünnetinde bir değişiklik göremezsin’ ayeti de bunu ifade eder. Aksi takdirde hayat tamamıyla mucizeden ibaret olması gerekir. Allah’ın, her ortaya çıkan kötülüğe müdahalede bulunmasını istemek kulluk şuuruyla alakalı bir tavır değildir; imtihanın sabır veya şükür vaktidir.

İmam Rabbânî, vücudun sırf hayır olduğunu ve vücudun da Allah’a mahsus olduğundan onda asla kötülüğün tasavvur edilemeyeceği, kötülüğün ancak insanın yaşadığı âleme mahsus olarak var olduğunu belirtmektedir. Hatta bu yüksek nuraniyete dayanma tahammülünün olamayacağını bu sebeple kötülüğün insanın tabiatına münhasır olduğunu, ‘güzel kokunun şiddetinden bayılan az bir kötü kokuyla kendine gelen kişiyi’ örnek göstererek anlatmaktadır.³³⁸

Taşıdıkları özelliklerle birlikte canlı ve cansız varlıkların yaşamasına elverişli bir düzenlemeye tabi tutulan âlemin yaratılması kaçınılmaz şekilde kötülüğe imkân vermektedir. Allah'ın bazı isim ve sıfatları O'nun kötülüğü işlemediğini, fiillerinin bütünüyle iyilik olduğunu kanıtlar. Mesela selam, kuddus, hâkim ve hamid gibi isimleri O'nun ayıp, hata ve kusurlardan bununla birlikte kötülüğü işlemekten münezzehtir.

³³⁷ Bkz İmam-ı Rabbânî, *Mektubat*, 506. Mektup

³³⁸ İmam-ı Rabbânî, *Mektubat*, 510. Mektup, 2:1563-1564.

olduğunu ifade eder. Mülkünde yaptığı tasarruflar sonuçta bazı yaratıklar açısından kötü olsa da genel çerçevede lütuf, hikmet ve fayda içermesi bakımından hep iyiliğe yöneliktir. Kötülük ise bir düzenlemeyi yerli yerinde yapmamak, yapılması gerekenin dışında gerçekleştirmektir. Allah'ın yaptığı düzenlemeler için bu durum söz konusu değildir. Allah'ın iyiliği kendisine nispet edip kötülüğü zatından nefyetmesi, ayrıca iyiliği emredip kötülüğü yasaklaması ve emirlerine uyanlardan razı olup yasaklarını çiğneyenlere gazap etmesi de O'nun kötülüğü yapanın olmadığını kanıtlar.³³⁹

İmam Rabbânî'ye göre ahlaki kötülüklerin hikmetlerinden sekizincisi de kötülüklerin insanın bizzat kendi nefsinden, iyilikler de tamamıyla Allah'tan olduğunun kabul edilmesidir. Kötülükler Allah'ın mutlak güzelliğini ortaya çıkarır. Allah, tüm güzelliklerin kaynağı, tüm iyiliklerin menşeidir. Tüm kötülüklerin kaynağı insanın nefsidir.³⁴⁰ İnsan, başına gelen felaketler nedeniyle yaptıklarını sorgulamaya başlar. Böylece nefsini araştırmaya ve tanımaya çalışır. Nefsini tanımaya başladıkça ondaki çirkinlikler artık zuhur etmeye başlar. İmam Rabbânî'ye göre insan, kötülükleri kendi nefsinden, iyilikleri ve güzellikleri de Allah'tan bilmelidir. O'na göre hem iyilik hem de kötülük olarak adlandırılan şeyler aslında Allah katında değerlendirmeye tabi tutulamaz. Çünkü Allah katında kötü ve çirkin diye bir durumdan bahsetmek mümkün değildir. İyi ve kötü ayrımı belirli bir sınırdan sonra kaybolur. Öyle bir nokta olur ki, orada her şey birdir. Allah'a bu iyi şu kötü şeklinde sınıflandırma yapılamaz. Çünkü bunu insan aklı kavrayamaz. Sadece orada Allah'ın azameti kibriyası vardır. O'nu dışında hiçbir şey yoktur.³⁴¹ İnsanın yaşadığı ruhi sıkıntılar ve bunalımlar, celal penceresinden bakılması gereken durumlardandır. Düşünürümüz insanın zaman zaman yaşadığı ve günümüzün önemli problemlerinden olan streslerin, bunalımların, daralma ve gönül sıkışmalarının Allah'ın cemal sıfatından akseden celal suretine bürünmüş işleri olarak görmektedir. O'na göre kişi kul olduğunu unutmadan ve kula düşen vazifesinin bilinciyle hareket etmesi, bununla beraber kendi ruhunu sarmalayan kabz ve bast durumunu kullanarak Allah'ın cemal isminin güzelliğinin zıllarından bir zılli görüp, bu duygularla Allah'ın cemal sıfatını müşahade etmeleri gerektiğini belirtmektedir. O'na göre manevi büyüklerin muamelesi yüksektir, kendini bu gibi durumlarda küçük düşüren insanlardan

³³⁹ Yavuz, “Şer”, 541.

³⁴⁰ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 9. Mektup, 1:60.

³⁴¹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 506. Mektup, 2:1550-1551.

olmaktan uzak durmalı, yaşadığı manevi sıkışmaları manevi yükselişine merdiven yapmalıdır.³⁴²

İmam Rabbânî'ye göre ahlaki kötülüklerin dokuzuncu hikmeti de sevenin nazarında, sevilenin elem lezzeti, nimet lezzetinden daha leziz ve daha güzel olmasının görünmesidir. İmam Rabbânî 427. mektubunda açıkça belirttiği gibi Mahbub Zat'tan yani Allah'tan gelen belalar, musibetler, çekilen elemeler ve kederler sevinme nedenidir. Üzülmeye ve perişan olma nedenleri değildir. Çünkü muhatap alınma söz konusudur. Mahbub Zât'ın munasebeti, ünsiyeti celal suretiyle söz konusudur. İmam Rabbânî'ye göre gelen dertlere ve acılara ikramiye gibi sevinmelidir. O'na göre irfan sahibi kişiler, bu belaları Allah'tan doğrudan geldiğini görmüşlerdir. Bu gibi kişiler, Allah'ı çok sevdiklerinden Allah'tan gelen belayı da sevmişlerdir. Hatta nefsin bu belalardan hoşlanmaması hasebiyle belayı nimetlerden daha çok sevmişlerdir. Bir şahıstan gelecek belayı da bu pencereden düşünmüşler ve o şahsın aracı olduğunu düşünerek ve aradan kaldırarak doğrudan Allah'a teveccüh etmişlerdir. Bu haller ve teveccühler, belanın ve musibetin kişiye vuracağı darbeyi yumuşatmakta ve yapacağı psikolojik yıkımında önüne geçmiş olmaktadır.³⁴³

İmam Rabbânî'ye göre ahlaki kötülüklerin hikmetlerinden onuncusu da asıl kötülüğün dine gelen kötülük olduğunun anlaşılması içindir. Çünkü asıl hayat ahiret hayatıdır. Dolayısıyla İmam Rabbânî'ye göre nefsi emmareye tabi olmak da asıl kötülük olmaktadır. Nefis tezkiye ve tasfiye ile karanlıklardan kurtulur.³⁴⁴ Dünya aldanma ve Allah'tan uzaklaşma yeri değildir. O'na göre dünya, Allah'ın esma ve sıfatlarının zıllarının tecelli yeridir.³⁴⁵ İnsanların yaşadığı her şey ilahi bir kaynağa dayanmaktadır.³⁴⁶ Yaşadığı güzellikler, nimetler cemal sıfatıyla ilişkilendirilirken başına gelen bela ve musibetler acı ve elemeler celal sıfatının tecellisi olmaktadır. Allah'ın isim ve sıfatları varlığa varlığın var olma nedenidir. Düşünürümüz, âlemin Allah'ın isimlerinin ve sıfatlarının tecelligahı olduğunu belirtir. İlim, irade, kudret, tekvin gibi özelliklerinin zuhurat yeri âlemdir. Allah'ı âlemde var olan kötülüklerle

³⁴² İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 337. Mektup, 2:1010.

³⁴³ İmam-ı Rabbânî, *Mektubat*, 427. Mektup, 2:1309-1310

³⁴⁴ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 355. Mektup, 2:1076-1077.

³⁴⁵ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 512. Mektup, 2:1567.

³⁴⁶ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 314. Mektuplar, 2:944.

ilişkilendirmek mümkün değildir.³⁴⁷ O'na göre Allah, insana, iyi ile kötü arasında tercih etme kudreti ve iradesi vermiştir. Allah'ın külli iradesi içerisinde insana verdiği cüz'i iradesiyle insan ya iyi olanı seçer veya kötü olanı tercih eder. Allah da bu tercihinin yaratır. Dünya sevgisi ahiret sevgisini yok eder. Dünya sevgisi tüm hataların başıdır. Dünya sevgisi yüzünden kişi ahiretinden olmaktadır.³⁴⁸ İmam Rabbânî dünya nedeniyle ahirete sırtını dönenlere tepkisini 'Allah'tan başkasına düşkün olan bir gönülden hiç hayır umulur mu?' sözüyle dile getirmektedir. Devamında: "Biz kısa görüşlüler ise hiç durmadan ruhumuzu ve kalbimizi bu dünyaya bağlayacak sebepleri elde etmeği düşünmekteyiz. Yazıklar olsun! Yazıklar olsun!"³⁴⁹ demektedir. O'na göre asıl kötülük dünyayı ahirete tercih ederek gönlündeki sevgiyi yaratıcısı yerine dünyaya vermek suretiyle, ahiretten de yüz çevirmektir. Kişi dünyaya bel bağlayarak ahirete olan bağlılığına darbe vurmaktadır. Kişi eğer dünyayı kullanırken ona sevgisini katarsa kaybetmektedir. Ancak kabul edilen dünyayı kullanmak ancak gönlün sadece Allah'a yönelik olmasıdır. Kötülüklerin var olma hikmetlerinden birisi olarak saydığımız dünya sevgisine en büyük engel musibetlerin, belaların geliyor olmasıdır. Belalar, nefsin dünya ile ilişkisini keserek insanı ahirete yönlendirmesidir. İmam Rabbânî, kalbe yerleşme ihtimali olan manevi hastalıklara da zikir ile engel olması gerektiğini tavsiye eder. Dolayısıyla kötülükler zikir çekmek suretiyle Allah'ı anmamıza vesile olmaktadır. Çünkü İmam Rabbânî'ye göre kalpleri ancak zikir tatmin etmektedir.³⁵⁰

Düşünürümüz, Müslüman kişinin kâfirin adetlerine özenmesini de dine gelen kötülük olarak adlandırmaktadır; bu maddi kötülüklerden daha tehlikelidir. Zira iman varsa maddi kötülük ahirete sermaye iken manevi kötülük ahireti tehlikeye atan, ebedi hayatını mahveden bir vaziyete dönüşebilir. Günümüzde Müslümanlar arasında önem ve kıymet kazanan noel veya yılbaşı tebrikleri ve kutlamaları benzeri örneklerdendir. Çünkü İmam Rabbânî, Hindu geleneklerine ve adetlerine özenen Müslümanları şiddetli bir şekilde uyarmaktadır.³⁵¹ O'na göre kâfirlerin adetlerine uymak, kişiyi küfre götüren büyük bir ahlaki kötülüktür. Bunun için Hindular'ın veya Yahudilerin adetlerini tatbik etmeyi, onların dini günlerine hürmet göstermeyi şirk olarak nitelendirmektedir.³⁵²

³⁴⁷ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 125. Mektup, 1:316.

³⁴⁸ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 232. Mektup, 1:522.

³⁴⁹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 166. Mektup, 1:378.

³⁵⁰ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 92. Mektup, 1:259.

³⁵¹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 453. Mektup, 2:1395-1396.

³⁵² İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 453. Mektup, 2:1396.

Bunun, imani probleme neden olan büyük bir kötülük olduğunu da bildirmektedir. Yine İmam Rabbânî'ye göre, hastalıkların izalesi için kâhinlere uğramak da kötülüktür. Küffara benzemek ve onların hediyeleşmesi gibi hediyeleşmeyi de küfür görür. Onların oruçlarına benzer oruç tutmak da bu kabildendir. İmam Rabbânî, asıl kötülüğün, kişinin yaratıcısını tanımaması, O'na kul olamaması, İslam dururken başka dinlerden medet ummasında görmektedir. O'na göre bu tarz kişilerin dünyası başına kendi başlarına beladır ve bunlar ahirette de nasipsizdir. Yoksa dünyada insanın başına gelen bela ve musibetler, Allah dostlarına gelmiş olsa da bunlar kötülük değil ilahi hediyelerdir. İmam Rabbânî, kendi döneminde Hindistan'daki İslam düşmanlarını görmüş Müslümanların ezilmeme ve inançlarını yaşayabilmeleri için tedbir alması ve güçlü olması gerektiğini ifade etmiştir. Buradan da anlaşıldığı üzere Hindulardan başlarına gelebilecek kötülüklere karşı Müslümanların tetikte olmaları için uyarılarda bulunmuştur. Onlara uymamalarını ve onların adetlerini terk etmeleri gerektiğini ısrarla telkin ederek bu yüzden Müslümanların kendi inançlarından olmalarını da engellemiş olmaktadır. Çünkü İmam Rabbânî'ye göre en büyük kötülük dine gelen kötülüktür. Asıl çirkin şey Müslüman olduğu halde İslam'ın dışındaki dinlerin adetlerini ve ayinlerini uygulamaktır. Çünkü bu davranış İmam Rabbânî'ye göre itikada da zarar vermektedir. Hâlbuki O'na göre, kâfirler İslam'a ve Müslümanlara zarar vermek için yarış etmektedirler. Yine İmam Rabbânî dine gelen kötülüğün asıl kötülük olduğunu ifade etmesi açısından dini kendi çıkarlarına alet eden din âlimlerini din hırsızları olarak vasıflamaktadır. Hatta bu din adamlarının kâfirlerden de zararlı olanı yine din tacirleri olarak belirtmektedir.³⁵³

Düşünürümüz, bir mektubunda ahlaki kötülük olarak gördüğü bazı maddeleri sıralamaktadır. O'na göre bunlardan Allah'a ortak koşulmasını birinci kötülük olarak ifadelendirdiği mektubunda ikinci sıraya hırsızlığı, üçüncü olarak zinayı dördüncü olarak çocukların öldürülmesini, beşincisi iftirayı, altıncısı Peygamberlerine asi olmayı sıralayarak ahlaki kötülüklerin neler olabileceği konusunda bize bilgi vermekte, bu kötülüklerin rezil huyların en rezilleri olduğunu ifade etmektedir.³⁵⁴ İmam Rabbânî'nin bunlar hakkındaki düşüncesine ahlaki kötülükle alakasının önemi bakımından kısaca yer vermekte fayda görmekteyiz. Sıralamada birinci olarak Allah'a ortak koşmaya yer

³⁵³ Bkz İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 163. Mektup.

³⁵⁴ Bkz İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 453. Mektup.

vermektedir. O, Allah’a ortak koşmayı ele alırken diğer dinlerde olanın taklit edilmesini kötülük olarak değerlendirmekte ve bunun kişinin inancına zarar verecek boyutta büyük bir kötülük olduğunu anlatmaktadır. Zinayı ele alırken bunun hem dünyada hem de ahirette insanı belaya sokan bir kötülük olduğunu beyan ederken zinaya sebep olan şeylerin de fiske olduğunu belirtip kötü olduğunu ifade etmektedir.³⁵⁵ Allah’ın kötü olarak nitelendirerek yasakladığı davranışlardan diğeri iftira atmamaktır. İmam Rabbânî, iftira atan kişinin bu huyunu rezil işlerin en rezili en kötüsü olarak değerlendirir. Hatta bu kötü huyun tüm dinlerde yasaklanan kötülüklerden biri olduğunu da belirtir. Bunu Kur’an’ın kesin olarak yasakladığı kötülük olarak belirtir.³⁵⁶ Şarabı da kötü olarak görmelidir, çünkü haramdır. Velhasıl iyilik, iman etmek ve takvaya uygun yaşamak, Allah’ın rızasını aramak; kötülük ise şeytana uyarak haramlara yönelmektir. Ve bunlar gibi birçok emir ve yasakları sıralayan İmam Rabbânî, asıl kötülüğün insanı Allah’tan uzaklaştıran haramlar olduğunu, dinimizce yasaklanan şeylerin olduğunu, detaylı bir şekilde yukarıda dipnotunu verdiğimiz mektubunda belirtmektedir. Bir başka mektubunda her hayrın, iyiliklerin kaynağı olarak Allah’ı ru’yet makamı olduğunu ifade eder.³⁵⁷ İmam Rabbânî’ye göre insanın kalbini kırmak velev ki asi bile olsa büyük bir kötülüktür. Çünkü kalbin direk Allah’a bağlı olduğunu belirtmektedir.³⁵⁸ Hatta bu manada mümin kulun kalbinin Allah’ın evi olduğu beyan edilir.³⁵⁹

Ahlaki kötülüklerin meydana gelmesinin on birinci hikmeti olarak dünya nimetlerinin Allah’ın belirlediği ölçüye göre kullanılmasının önemini anlaşılmıştır. İmam Rabbânî’ye göre dünya nimetleri Allah’ın belirlediği çizgide kullanılırsa iyidir ama nefis hesabına kullanılırsa öldürücü zehre bulanmış şeker gibi kötüdür.³⁶⁰ Malumdur ki kötülük olgusu nefse ağır gelen ve nefsi üzen durumlarda vaki olmaktadır. Dünya menfaati veya sevdiklerinin hastalıkları veya acı kaybı, başka insanlardan gelen eziyetler nefse yönelik durumlardır. İnsan, haliyle bu gibi gerek fiziksel gerek ahlaki kötülüklerden mutlaka etkilenmektedir. Ancak bunu İmam Rabbânî, orijinal çözümlemeler getirerek kişiyi belki perişan edecek durumları yapıcı bir şekilde olumlu ve kazançlı hale getirmeye çalıştığı görülmektedir. İmam Rabbânî, bir mektubunda

³⁵⁵ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 453. Mektup, 2:1399-1400.

³⁵⁶ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 453. Mektup, 2:1401.

³⁵⁷ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 456. Mektup, 2:1409.

³⁵⁸ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 457. Mektup, 2:1412-1413.

³⁵⁹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 460. Mektup, 2:1419.

³⁶⁰ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 466. Mektup, 2:1432

nefse gelen kötülükten, acıdan dolayı gam çekilmemesi gerektiğini tavsiye etmektedir. İmam Rabbânî bu mektubunda Resulullah'ın sünnetine bağlı olmayı bin zulmete değişmediği belanın asıl bu irtibattan kopmak olduğu Peygamberimizden uzaklaşmak olduğu bundan dolayı Resulullah Efendimize sınıksız sarılmanın önemini beyan etmekte, kurtuluşun ancak böyle olabileceğini de eklemektedir.³⁶¹ İmam Rabbânî, bir başka mektubunda sünnete uymanın zulmete mani olacağına, sünnete tabi olmanın hayır ve bereket getireceğine sünnetin gayrına uymanın ise tehlike üstüne tehlike olduğunu bildirerek asıl hayrın, iyiliğin dine gelen iyilik olduğu asıl kötülüğün de dine gelen kötülük olduğunu bir anlamda ifade etmiş olmaktadır.³⁶²

Ahlaki kötülüklerin meydana gelmesinin on ikinci hikmeti olarak iyiliğin değerinin anlaşılmasıdır. İmam Rabbânî'ye göre kötülük, iyiliğin karşıtıdır. İyiye ulaşmada kötülük önemli bir araç ve içinde biraz kötülük barındıran bir dünya hiç kötülüğün olmadığı bir dünyadan daha iyidir, çünkü yükselmek için bu şarttır. Cemal-Celal isminin zıllı/gölgesi bunu gerektirir. O'na göre eşya zıttıyla bilinmektedir. Zıtlar birbirini görünür kılar. Kötülüğün olması iyiliğe karakter ve kıymet kazandırır.³⁶³ Salt iyiliğin olduğu kötülüğün hiç olmadığı bir ortam statik, durağan, ham bir etki yaratırken kötülüğün varlığı iyiliğe hikmet, işlevsellik, estetik, hüviyet, pratiklik kazandırmaktadır. Kötülük, varlıkla ilgili değil yoklukla alakalı bir durumdur. Doğal felaket ve musibet türünden bazı kötülükler varsa da bunların kötülüğü göreceli olup belli amaç ve hikmetlere bağlı olarak değerlendirilmiş olup, mutlak kötülük tarzında değerlendirilmemiştir. Asıl kötülük ilahi emirlere aykırı olan ve günah diye nitelendirilen davranışlardır.³⁶⁴

Tüm bunlardan dolayı, mutlu insanların, gelen kötülüklerin aslında nimetin habercisi olduklarını bildikleri için ahlaki kötülüğün bu hikmetlerinden aldıkları dersin, birincisi, ahlaki kötülükler, insanların sabretmeleri karşılığında sevaba ulaşmaları ve manevi yükselmelerine merdiven olmaları söz konusudur. İkincisi, mutlu insanların ruhen olgunlaşmaları bu gelen belalarla mümkün olmaktadır. Üçüncüsü, belalar ve musibetler nefsin kötü istek ve arzusuna engel olmakta böylece bu kişiler günahlardan kendini korumuş olmaktadır. Dördüncüsü, bazı nimetler nefsi şımartıp Allah'tan

³⁶¹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 343. Mektup, 2:1020.

³⁶² İmam-ı Rabbânî, *Mektubat*, 336. Mektup, 2:1005.

³⁶³ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 9. Mektup, 1:61.

³⁶⁴ Bkz İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 380. Mektup; Yavuz, “Şer”, 540.

uzaklaştırma ihtimali varken; elemelerde Allah’a ruhen ve bedenlen teveccüh etme, yönelme söz konusu olmaktadır. Beşincisi, İmam Rabbânî’nin saadet ehli dediğı mutlu insanlar, mahbubun elemünde lezzetinden daha fazla lezzet hissederler. Bu beş maddede İmam Rabbânî, bize ahlaki kötölük olgusuna orijinal bir açıdan bakma olanağı tanımaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İMAM RABBÂNÎ'YE GÖRE KÖTÜLÜKLE MÜCADELE YOLLARI

Karşılaştığımız olaylar karşısındaki tavırlarımız ve tepkilerimiz, bilgilerimiz ölçüsünde gerçekleşmektedir. Bilgilerimiz, düşüncelerimizi yani bakış açımızı, düşüncelerimiz duygularımızı, duygularımız da eylemlerimizi şekillendirmektedir. Olaylara İmam Rabbânî açısından bakmak için olayları O'nun gördüğü gibi görmek ve bilmek gerekmektedir. Kötülük problemine karşı tavrımızın O'nun gibi olmasını istemek, O'nun bakış açısını kazanmakla mümkündür. Gelebilmesi kuvvetle muhtemel kötülüklerden korunmak veya şu an içinde yaşadığımız kötülüklerden kurtulmak için, İmam Rabbânî'nin bakış açısına sahip olmak, O'nun sunduğu reçeteyi öğrenmekle mümkün görünmektedir. Bu sebeple, İmam Rabbânî'ye göre önemli olan bazı kavramları yine O'na göre değerlendirerek aktarmaya çalışacağız:

3.1. İmam Rabbânî'ye Göre Kötülüklerden Kurtulma Yolları

İmam Rabbânî'ye göre insanlar dünyaya, yemek, içmek, giyinip süslenmek, başıboş gezmek, zevk ve eğlence yaşamak için gönderilmemiştir.³⁶⁵ İnsanlar, mal-mülk toplamak, sevdiği şeylerle keyiflenmek ve oynayıp zevklenmek için yaratılmamıştır. İmam Rabbânî'ye göre insanın yaratılma nedeni, Allah'ın karşısında hor ve hakir, gönlü kırık, güçsüz, çok muhtaç bir şekilde, Allah'a samimi bağlı hakiki bir kul olmaktır.³⁶⁶

Allah'a kulluk için yaratılan insan, yaşadığı hayatta beklemediği, istemediği kötü olaylarla karşılaşabilmektedir. İnsanın başına gelen bu kötülüklere karşı kendini korumaya çalışması veya bu kötü olaylardan bir nebze de olsa kurtulması mümkündür. Bu kötü olaylardan kurtulabilme ihtimalini, daha fazla birçok maddeyle ifade edebilmek mümkün olsa da, biz bu durumu, üç başlık altından oluşan; dua etmek, tövbe-istiğfar

³⁶⁵ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 382. Mektup, 2:1192.

³⁶⁶ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 206. Mektup, 1:445.

etmek, sabretmek şeklinde olmak üzere İmam Rabbânî açısından değerlendirmeye çalışacağız:

3.1.1. Dua Etmek

İmam Rabbânî'ye göre kulluk amacıyla yaratılmış olan insanın önemli işlevi duadır. O'na göre dua, kulluk göstergesidir. Amaç Allah'tan, ihtiyacını arz etme ve karşılığını talep edip beklemektir. 'Eğer duanız olmazsa ne ehemmiyetiniz var?' ayeti buna delildir.³⁶⁷ İnsan, daima Allah'a karşı düşüklüğünü, gücü yetmezliğini, muhtaç ve zavallı olduğunu göstermelidir. Bunu göstermenin bir yolu da duadır. Dua, Allah'a yapılan çağrıdır, hem fiili hem de kavli şeklinde yapılması gereken hâli arz durumudur. Allah'tan medet ummaktır. Dua, başlı başına yapılan bir ibadet olduğu gibi birçok ibadetle de yapılabilen önemli ibadetlerdendir. Birçok ibadetle de iç içedir ve ibadetlerin özüdür.³⁶⁸ Örneğin hastalığa giriftar olan bir kişinin yaptığı ilk iş hemen Allah'a iltica etmesi, sığınması, Allah'tan şifa istemesidir. Dua ederek bu beladan kurtulmak ister. Elbette belanın defedilmesi için Allah'tan şifa istemek, dua etmek gerekir.³⁶⁹ Zira hastalıklar, kişinin acizliğini ve zavallılığını ortaya koyan ve bununla beraber duanın yapılacağı vakitler olarak bilinen durumlardır. Şifayı gerekirse Allah verir. Şifayı, Allah eğer dilerse lütfundan verir. Bu da Allah'ın kuluna vereceği ikramdır. Tam dua olması için de hem fiili hem de kavli dua şarttır. Hastalık vakti kişinin dualarının kabul edilmesine önemli bir araçtır. Bununla beraber sağlığına kavuşan kişinin, bu sağlık nimeti için de duaya devam etmesi gerekmektedir. Bununla birlikte başa gelen bela ve musibetler nedeniyle yapılan dualara, bela ve musibetlerden gittikten sonra da devam etmek gerekmektedir. Buradaki amaç İmam Rabbânî'ye göre dünyalık bir menfaat elde etmek ya da kesinlikle şifa bulmak değildir. Zira o Allah'ın bileceği bir iştir. İmam Rabbânî'ye göre bizler dua etmekle memur olan, bela için af ve afiyet talep eden, gelen belaya üzülmemesi gereken kişileriz. İmam Rabbânî, gelen bela ölümle sonuçlansa bu kötü değildir, rahmettir.³⁷⁰ Bununla beraber İmam Rabbânî'nin irfan sahibi olarak adlandırdığı ve belanın kendisine değil de belayı gönderene bakarak fazla etkilenmeyen hatta Allah'tan geldiği için lezzet alan bu kimselerin dua etmelerinin sebebini de, belanın kendisi için değil de Allah'ın 'dua edin' emrine imtisal için dua ettiklerini

³⁶⁷ Kur'an-ı Kerim, Furkan, 25/77.

³⁶⁸ Tirmizi, Dua:1

³⁶⁹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 427. Mektup, 2:1310.

³⁷⁰ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 329. Mektup, 2:988.

belirtmektedir.³⁷¹ Bu nedenle, hastalıktan sağlığa kavuşulduğunda da dua etmeye devam etmek gerekir. Dolayısıyla, insanın başına gelen kötülükler, dua etmek, sabretmek vb. bazı ibadetlere vesile olması açısından hakiki inananlara hayır ve iyilik kazandırabilir. Çünkü çeşitli kötülükler, kimi insana isyan ettiren ağır bir imtihan aracı olabilirken; kimi insanın da, acizliğini ortaya koyan, kulluğunu hatırlatan ve duaya yönlendiren sebepler olmaktadır. Bu mealde İmam Rabbânî, günlük okunacak duaların neler olduğunu belirterek o günün şükrünün eda edilmesi ve bu sebeple Allah ile irtibatın kuvvetli tutulması için bazı dua tavsiyelerinde de bulunmaktadır.³⁷²

İmam Rabbânî, -duanın- belanın ve musibetin geldiği zaman yapılması gereken önemli ibadetlerden biri olduğunu belirtir. O, belanın kendisine geldiği zamanda duayı sırf dua vakti geldiği için yaptığını söylese de sonraları başına gelen kötülüklerin def edilmesi için dua ettiğini ve Peygamberlerinde bu şekilde davrandığını ifade eder. Çünkü dua, belayı defeder.³⁷³ Allah kullarının duası hürmetine onların başlarına gelen sıkıntıyı giderebilir.³⁷⁴ Ancak eklenmesi gereken bir durum daha vardır ki o da duanın kulun istediği doğrultuda olamayabileceğidir. Bu konuda İmam Rabbânî, Peygamberimizden bereket duası alan ve hastalık nedeniyle evlatlarının çoğunu kaybeden Hz. Enes örneğini vermektedir. Anlaşıldığı üzere dua etmekle sırf iyilik beklentisine girmek ve hiç kötülük ummamak mümkün görünmemektedir.³⁷⁵ İmam Rabbânî, kişinin başına gelen beladan kurtulup afiyete girmesi için duayı tavsiye ettiği gibi Allah'ın gazabına uğramamak için de dua etmesi gerektiğini belirtmektedir. Çünkü O'na göre Allah'ın rızası kulun duasında ve dileğindedir.³⁷⁶

İmam Rabbânî, savaş belasıyla uğraşan askerleri, savaşan askerleriyle, onlara manevi destek sunan dua askerleri olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Orduya manevi güç veren cephe gerisindeki dua askerlerini, insanın ruhuna, gaza askerlerini de insanın bedenine benzeterek duanın ehemmiyetine işaret etmektedir.³⁷⁷

İmam Rabbânî'ye göre dua'nın kabulü için sünnete ittiba, hayatı Hz. Muhammed (s.a.v.)'in şeriatının esasına göre yaşamak, Kur'an'ı hayatımızın içine dâhil

³⁷¹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 427. Mektup, 2:1310.

³⁷² İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 429. Mektup, 2:1329-1330.

³⁷³ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 429. Mektup, 2:1313.

³⁷⁴ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 6. Mektup, 1:53.

³⁷⁵ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 330. Mektup, 2:989.

³⁷⁶ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 401. Mektup, 2:1227; 431. Mektup, 2:1336.

³⁷⁷ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 459. Mektup, 2:1416.

ederek Allah’a şükür vazifesini ifa etmek, istiğfara ve zikre gece gündüz devam etmek gibi vb. vazifeler hayatımızın vazgeçilmezi olmalıdır. O’na göre bunlar, kötülüğe maruz kalanın kurtulması için yapması gereken duanın vücutbiyyetinin sıhhati ve makbulü için ehemmiyet arz eder. Çünkü İmam Rabbânî’ye göre belayı ancak dua defedebilir.³⁷⁸ Dolayısıyla bir kişinin duasının kabul olmadığını iddia etmesine karşı ona ‘kalbin yakınlığı nispetinde duada makbuliyet vardır’ denilebilir. Çünkü Allah, duaya farklı şekilde icabet etmektedir. Allah, kendisinden istenilen şeyin ya aynısını, ya benzerini verir veya duayı sevaba çevirip ahirette ecir olarak vermektedir.

İmam Rabbânî’ye göre bir Müslümandan bize gelen kötülüğe tahammül etmek, saldırmamak, nefsi kontrol altında tutmak için dua ile beslenerek, kötülüğü bize gönderen Zât’ı görmekle mümkündür. Allah’a içten yalvararak dua etmemiz gerektiğini belirten İmam Rabbânî, başkasına kırılmamak, başkalarına düşmanlık beslememek için bunun gerekli olduğundan bahsetmektedir. Nefsin kontrolünü sahibinin yani Allah’ın eline bırakarak kalbi masivadan kurtarmak gerekir. Yine O, herhangi bir kişiden bir kötülük geldiğinde yapılacak şey kötülüğü getirene değil gönderene bakılması gerektiğinin üzerinde ısrarla durmaktadır.³⁷⁹

İmam Rabbânî, birçok mektubun başından veya içerisinde arkadaşlarından dua beklediğini ve onların da kendisine dua etmelerini istemektedir.³⁸⁰ Çünkü dua son nefesin selameti için çok önemlidir.³⁸¹

3.1.2. Tövbe ve İstiğfar Etmek

İmam Rabbânî Allah’ın istemediği her şeyden tövbe eden, Allah’tan sürekli bağışlanma dileyen ve bunu hayatının merkezine koyan bir âlimdir. İmam Rabbânî, ‘Ne mutlu amel defterinde çokça istiğfar bulunanlara’ müjdesini vererek, istiğfarın bir Müslüman için ne denli öneme sahip olduğunu belirtmektedir.³⁸²

İmam Rabbânî’ye göre bu tövbe gençlik çağında olursa çok daha önemlidir.³⁸³ O’na göre gençlik çağı, cahillik ve nefse hizmet çağı olarak görülmekte, yaşlılık zamanı da olgunluk aklı ve aklı başında zaman dilimi olarak görmektedir. Kötülüğün fark edilip

³⁷⁸ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 459. Mektup, 2:1416.

³⁷⁹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 427. Mektup, 2:1310.

³⁸⁰ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 330. Mektup, 2:990; 341. Mektup, 2:1016; 345. Mektup, 1022.

³⁸¹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 515. Mektup, 2:1594.

³⁸² İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 429. Mektup, 2:1329.

³⁸³ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 73. Mektup, 1:220.

bir an önce pişmanlık duymak gerekmektedir. Samimi tövbe bunun birinci basamağıdır. İmam Rabbânî, kötülük olarak addettiği Allah'ın rızası olmayan işlerden kişinin sağlam bir tövbe ile tövbe etmesi gerektiğini devamında da farzlara sarılıp haramlardan kaçınması gerektiğini belirtir. Nefsin kötülüklerinden ve kötülüklere bulaştırma ihtimalinden de tövbe etmeli, tövbesini asla geciktirmemeli ve kendini belalardan kurtarmaya çalışmalıdır. Kişinin içinde bulunduğu fırsatı değerlendirmesi gerektiğini, aksi takdirde başka bir vakitte tövbe etme fırsatı bulamayabileceğini belirtmektedir.³⁸⁴ Yine İmam Rabbânî'ye göre, bazı insanların nefsi, kötülüğün ve şerrin öyle bir menşei haline dönüşür ki tuttuğu orucu ve kıldığı namazı kendisine lanet eder duruma gelir. Hatta İmam Rabbânî, bu kimselerin istiğfarının dahi günah olduğunu belirtmektedir.³⁸⁵

Kötülüklerden kurtulmak için manevi dünyamızın güçlendirilmesi elzemdir. Tövbe ve istiğfar bunun yollarından birisidir.³⁸⁶ Özellikle kendini yetiştirmek ve buna gençlik çağından itibaren başlamak önem arz etmektedir. İmam Rabbânî, tövbenin ve zikrin gençlik çağına denk gelmesi dünyevi ve uhrevi nimetlerin en büyüğü olduğunu çünkü Allah rızasına sebebiyet verdiğini belirtir.³⁸⁷

İmam Rabbânî'ye göre dünya sevgisinin girdiği kalp harap olmuştur. Harap olan kalp de tövbeden uzaktır. Dolayısıyla tüm kötülüklerin nedeni olan nefsin esaretinden kurtulmak ve bunun sonucu olarak dünya sevgisini kalpten çıkarmak, tövbe ve istiğfarı dilden düşürmemekle mümkündür. O'na göre günahlar az dahi olsa, onları çok görmek, iyilikleri çok olsa dahi az görmek, günahların istilasını nedeniyle Allah'tan çokça korkmak, içi temizleyip dışı İslam'ın emirlerine uydurmak, sünnete tam tabi olup şeriatın sınırlarını muhafaza etmek, bunun için de Allah'a tazarru ve ilticada bulunmak ile mümkündür.³⁸⁸ O'na göre tövbe, kişide kötülüğe mani olduğu gibi manevi terakkiye de sebep olmaktadır. Açıkta günaha açıktan tövbe etmenin faziletiyle beraber Allah'a kendini alçaltarak yalvaran kişinin ehli-sünnet itikadından kıl kadar dahi ayrılmamak koşuluyla tövbe etmesinin manevi keşiflere de kapı açacağını belirtmektedir. Ayrıca bu tövbesini alışkanlık haline getirmesi sonucu tehlikeli belalardan da kurtulacağını ayrıca

³⁸⁴ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 78. Mektup, 237.

³⁸⁵ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 9. Mektup, 1:60; 382. Mektup, 2:1190.

³⁸⁶ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 429. Mektup, 1328.

³⁸⁷ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 146. Mektup, 343.

³⁸⁸ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 171. Mektup, 387-388.

belirtir.³⁸⁹ Kişi dünyada büyük kötülükler çekse de bu kötülüklerin günahlarına kefareti olması da tövbe etmesine bağlıdır.³⁹⁰ Tespih de tövbe için gereklidir; çünkü tespih, tövbenin hem özü hem de anahtarıdır.³⁹¹ Sabaha ulaşan kişinin veya akşama ulaşan kişinin tövbe etmediği vakit zalim olacağını bildiren hadislerden bahsederek bu konudaki önemi hadislerle temellendirmiştir.³⁹² Tövbe, Allah'ın Zat'ını tenzih ve takdistir.³⁹³ Başa gelen kötülüklerden en az etkiyle kurtulmak içsel huzurun temini ve inşasına bağlıdır. Bu da tövbe ve istiğfar ile başlar. Tövbe ve istiğfar, dış dağınıklığı ve onunla sebebi olan içsel sıkıntıyı toparlar.³⁹⁴ İmam Rabbânî, günahlardan tövbe etmek her şahsa vacip, hatta farz olduğunu, kişinin büyük günahlardan tövbe etmesi, bütün haramlardan ve şüphelilerden uzak durursa büyük bir devlete nail olacağını ve bunun büyük bir ganimet olduğunu belirtir.³⁹⁵ Ayrıca tövbe, gıybetten korunmak, kötü zandan kaçınmak, gözü harama bakmaktan alıkoymak, doğru konuşmak, namazı sürekli kılmak, sünnete tam bağlılık vb. vera sahibi olmak gibi önemli vasıfların oluşmasına sebep olmaktadır.³⁹⁶ İmam Rabbânî'ye göre tövbe etmek, sadece günahlar işlendiğinde değil, gece ibadeti niyetiyle yapılması gerekli bir ganimet olarak değerlendirilmektedir.³⁹⁷ Yine İmam Rabbânî, kötülükte bulunan kişilerin, haklarına tecavüz edilmesi halinde tövbenin helallik alındıktan ve onlar adına iyilik yapıp dua edildikten sonra yapılması mutlaka gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca İmam Rabbânî, İslam'ın kötü olarak ifadelendirdiği ve bunları tövbeyi geciktirmeden hemen terk edilmesi gerektiğini, aksi takdirde gerçek kötülük olan ebedi felakete uğrayacağımızı belirtmektedir.³⁹⁸

İmam Rabbânî tövbe konusuna verdiği ehemmiyet nedeniyle hiç kimseye herhangi bir şekilde kötü itham edilmemesi gerektiğini ifade eder. Örneğin Yezid'in kötü vasıflarla vasıflanmış ve nefret edilen bir zat olmuş olsa da tövbe etme ihtimalinden olabilir düşüncesiyle İmam Rabbânî, Yezid'i dahi lanet etmekten uzak

³⁸⁹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 220. Mektup, 1:490 ve Bkz İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 380. Mektup.

³⁹⁰ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 266. Mektup, 1:659.

³⁹¹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 308. Mektup, 1:878.

³⁹² Bkz İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 379. Mektup.

³⁹³ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 309. Mektup, 1:879-880.

³⁹⁴ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 345. Mektup, 2:1022.

³⁹⁵ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 379. Mektup, 2:1165.

³⁹⁶ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 380. Mektup, 2:1179-1180.

³⁹⁷ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 429. Mektup, 2:1328.

³⁹⁸ Bkz İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 379. Mektup.

durmuştur.³⁹⁹ Hatta kâfirlerin bile kâfir olduklarını tövbe edip İslam’a rücu etmiş olmaları ihtimalinden dolayı onlara kâfir denmesini de caiz görmemiştir.⁴⁰⁰ Düşünürümüze göre insan, her ne şekilde olursa olsun mutlaka başına gelen kötülüğe karşı istiğfar ederek Allah’tan af dilemeli, kendinin bağışlanması için Allah’a yalvarmalıdır.⁴⁰¹

3.1.3. Sabretmek

İnsanın başına gelen kötülüklerden kurtulmak için öncelikle bu bela ve musibetlere karşı dayanıklı olmak ve sabretmek çok ehemmiyet arz eden mühim bir reçetedir. Sabır, İslam dininde çok önemli konuma sahiptir. Sabır, dünya hayatının bir gün sona ereceğine ve ahiret yurduna ulaşp Allah’a kavuşacağına inanan bir insan için mutlak manada önem ifade eden bir olgudur. Sabır ibadette, günaha girmemede, gelen şükürün devamında, belanın geldiği ilk anda sabır şeklinde sıralanabilir. İmam Rabbânî’nin ‘belaya, celalden gelenin cemal suretten hediyesi’ anlayışını da sabır çeşitlerine eklemek mümkündür. Gelen belaya sabretmek ile gelen belaya ‘Sevilen Zât’tan gelen hediye’ şeklinde hoşnut olarak sabretmek aynı değildir. Kötülükler, insanın başına umulmadık sıkıntılara yol açar. Kulluğa devam etmede sabır, sabrın önemli işlevlerindendir. Kulluk, sahibini tanımak, nefsin hoşuna gitse de gitmese de O’na boyun eğmek, kendi küçüklüğünü anlamak ve sahibinin büyüklüğünü idrak etmektir. Bollukta şükür yoklukta sabır ve her zaman zikir gerekir. Tabi bunlar teslimi, tefekkürü ve tevekkülü netice verir. Kötülükler mümin kulun kulluğunun Allah tarafından sınandığı bir imtihan aracı da olabilir, kâfire haddini bildiren bir azap da olabilir. Burada söz konusu olan, inanan kişinin başına gelen kötülüklerle karşı takındığı tavrı ve sabrıdır. İmam Rabbânî, kulun sabırlı olup kazaya rıza göstermesinden, hatta kulluk dairesinde kalmak için gönlünde darlığın bile meydana gelmemesinin öneminden bahsetmektedir.⁴⁰²

İmam Rabbânî’ye göre belanın ve musibetin geldiği ilk andaki sabır geçerli olan sabırdır. İmam Rabbânî, başına gelen belalara son derece sabırlı ve mütevekkilane davranarak örnek olmuştur. Taun salgınında üç çocuğunu toprağa veren İmam Rabbânî, sabrı ve sabır içinde şükürü kâmil bir şekilde eda etmiş mektubunda da insanlara bunu

³⁹⁹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 54. Mektup, 1:184.

⁴⁰⁰ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 349. Mektup, 2:1038.

⁴⁰¹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 427. Mektup, 2:1310.

⁴⁰² İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 401. Mektup, 2:1227.

tavsiye etmiştir. Özellikle insanın başına gelen hale, gerek bollukta gerekse de darlıkta, mutlaka rıza göstermesi gerektiğini belirtmek, insanın başına gelen kötü şeylerin yine insanın kendi yapıp ettikleri olduğunu da ayrıca hatırlatmaktadır.⁴⁰³ İmam Rabbânî'ye göre kişi, fizyolojik veya psikolojik hastalık belasına karşı sabırlı olunmasını tavsiye ederek, nasıl metanetli davranması gerektiğini belirtmektedir. Cismin sıhhat ve selameti için sabırla ruhun tedavisine ehemmiyet gösterilmesi gerektirmektedir. İmam Rabbânî verilen mektupta da açıkça görüldüğü üzere ısrarla, Aynı şekilde bela ve musibetlere karşı dayanılması ve bunlara alışmanın gerekliliği üzerinde durmaktadır. İmam Rabbânî, sabretmeyi kolaylaştırma hususunda 'dünyanın mümine zindan olduğunun' bilinmesi gerektiği hususu üzerinde durarak yine bu durumun sabır konusunda bize yardımcı olabileceğini belirtmektedir.⁴⁰⁴ İmam Rabbânî'ye göre, Allah'ı dost olarak gören kişinin O'ndan gelecek sıkıntılara o oranda sabretmesi, işi daha da kolaylaştırmaktadır. Gelen bela ve musibetlerin Allah'ın kulundan nefret ettiği için değil sadece O'nunla ilgili başka planları olduğu veya öyle olması gerektiği için öyle olduğunu anlaması ve buna inanması belaya maruz kalan kişinin bu kötülüklerle karşı sabretmesine dayanak sağlayacağı ortadadır. Buradaki sabrın, erdemlilik ölçütü olduğunu İmam Rabbânî'de görmekteyiz.⁴⁰⁵ O'na göre, ahiretin kötülüklerinden emin olmak -inanan bir kişi için- dünyanın kötülüklerinden emin olmaktan daha önemlidir. Sabrın mükâfatının büyüklüğünü anlama açısından, hastalığa sabrederek ve tevekkül üzere ölen kişinin şehit olduğu, kalırsa gazi olduğu ifade edilmektedir. Salgın hastalıklarda yer değiştirmek dinen caiz değildir. O'na göre zaten, ölen eceli geldiğinde ölmektedir. Ama salgın hastalığın bulunduğu bölgede sabırla beklemesi gerekirken kaçan kişi ölüm vakti gelmediği için yaşamaya devam etmektedir.⁴⁰⁶ Nitekim bu ağır imtihanlardan İmam Rabbânî de geçmiştir. İmam Rabbânî, üç oğlunu ve bir kızını da bu veba salgınında kaybetmiştir. İmam Rabbânî'nin, tam tevekkül ve teslimiyet içerisinde başına gelen kötülüklerle karşı sabır göstererek insanlara, başına gelen bu kötülükleri yaşamak suretiyle örnek olduğu görülmektedir.⁴⁰⁷ Evlatlarının ölümü gibi ağır bir imtihan karşısında İmam Rabbânî'nin bir babanın göstermesi gereken tepkiyi, sabır ve

⁴⁰³ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 431. Mektup, 2:1335-1336.

⁴⁰⁴ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 64. Mektup, 1:203-204.

⁴⁰⁵ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 299. Mektup, 1:852-853.

⁴⁰⁶ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 329. Mektup, 2:987-988.

⁴⁰⁷ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 306. Mektup, 1:873-874.

şükür içerisinde göstermektedir.⁴⁰⁸ İmam Rabbânî, insanın başına gelen belaların hatalara kefarete olacağı, ancak böyle olması için gelen belalara sevgiliden gelen işler düşüncesiyle bela ve musibetler karşısında insanın dayanma gücünün sağlamlaşacağını ifade etmektedir. İmam Rabbânî belaların deneme amacıyla geldiğinin farkında olan bir kişiyle belalara niçin maruz kaldığının problemi altında ezilen kişinin bir olmayacağını belirterek bu şekilde sabretmeyen kişinin yalancı olduğunu söylemektedir.⁴⁰⁹

İmam Rabbânî'ye göre insanların cefasından kurtulmak ruhsat kabul edilse de azimet olan insanların eziyetlerine dayanmak ve bu eziyetlere karşı sabırlı olmak gerekmektedir. Buna göre, başkasından gelen tepkiye karşı tepki -kişisel haklardan olsa da- toplumda başka problemlere, sıkıntılara neden olabilir. Bir kötülük başka bir kötülükle engellenemediği gibi haklı bile olursa, kötülüğe sabır göstererek sevabını Allah'tan umarak insanların tahammül sınırlarını zorlayan eziyetlerine, kötülüklerine katlanmak, sabretmek toplumun sakinleşmesini sağlayan önemli bir toplumsal eylem olarak görülebilir. Âlimimizin bu tavsiyesi hem bireysel hem de toplumsal olarak etkili bir tavsiye olarak görülmelidir. Zira sabırdan dolayı ahirete yatırım yapılırken tepkisizlik nedeniyle doğabilecek kişiler arası huzursuzluklarda engellenmiş olmaktadır.⁴¹⁰

3.2. İmam Rabbânî'ye Göre Kötülüklerden Korunma Yolları

İmam Rabbânî'den öğrendiğimiz kadarıyla kötülükten kurtulabilmek kadar bu kötülüklerden korunmak da mümkündür, hatta daha önemlidir. Bunun için öncelikle dünya muhabbetinden kurtulmak sadece Allah'a muhabbet beslemek gerekir. İkinci olarak Hz Muhammed (s.a.v.)'in sünnetine tam bağlılık gerekmektedir. Üçüncü ve son olarak nefsin ıslahı ve iç duyguların hayır üzere inşası şarttır. Şimdi bunları İmam Rabbânî açısından incelemeye çalışalım:

3.2.1. Dünyayı Kalben Kötülemek ve Dünyaya Rağbet Etmemek

İmam Rabbânî'ye göre dünya, yapıldığı takdirde insanı Allah'tan uzaklaştıran her türlü şeydir.⁴¹¹ O'na göre sevginin yeri kalptir. Yoksa dünya kelimesinde, hayattan kendini soyutlamak anlamı yoktur. Bunu halk içinde Hakk ile beraber olma

⁴⁰⁸ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 330. Mektup, 2:989-990.

⁴⁰⁹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 388. Mektup, 2:1205.

⁴¹⁰ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 419. Mektup, 2:1299.

⁴¹¹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 73. Mektup, 1:219.

tavsiyesinden de anlamaktayız. İmam Rabbânî, oğluna dünyaya bağlanmamayı ve dünyayı sevmemeyi öğütlemektedir. Zira bu ahirete bağlılığa engel olmaktadır⁴¹² İmam Rabbânî başka mektuplarında da oğluna kalben dünyaya bağlanmamasını tavsiye etmektedir.⁴¹³ Dünyayı sevmemek demek kalben bağlanmamak, kalben terk etmek demektir. Yoksa miskince bir hayatı kabul etmek değildir. Dünya mal olarak kullanılınca güzel bir yerdir. Ama gönül verilen, kalben sevilen bir yer olunca da terk edilmesi ve uzak durulması gereken bir yerdir.⁴¹⁴

İmam Rabbânî dünya sevgisinin yerinin kalp olduğunu, öncelikle kalben Allah’a teslim olmanın gerekliliğini ifade eder.⁴¹⁵ O’na göre inancın yeri kalptir. Dünyaya görünüşte bir bağlılık olsa da kalpte dünya sevgisi kesinlikle olmamalıdır. Çünkü İmam Rabbânî’ye göre asıl kötülük dünya düşkünlüğüdür.⁴¹⁶ Dünya sevgisini açık bir şekilde şeker görüntülü necasete benzeten İmam Rabbânî, mektubun sonunda ‘gaflet pamuklarının artık kulaktan çıkarılması’ gerektiğini de belirtmektedir. Kötülüğün dünya sevgisinde olduğu, dünyaya gönül vermenin ne kadar acı ve alçaltıcı bir durum olduğunu ifade etmektedir. Düşünürümüz bu konuyu başka birçok mektubunda değinerek kötülüğün korunma yolları için önce dünyaya aldanmamak gerektiğini belirtir. İmam Rabbânî, insanın nefesine annenin evladına karşı davrandığı psikolojik yakınlıkla yaklaşmaması gerektiğini vurgulamakta, dünyanın bu konuda aldaticılığının boyutundan bahsederek zikir, ölümü hatırdan çıkarmama gibi eylemlerle kalp hastalığının giderilmesi gerektiğini tavsiye etmektedir.⁴¹⁷ Yine O, kısa dünya hayatını ganimet bilip zikre çokça devam etmeyi sürekli tavsiye etmektedir.⁴¹⁸

Dünyaya rağbet etmemek, dünya sevgisini gönlümüze yerleştirmemek ve dünyevi bela ve musibetlerden kurtulmak için zikrin ehemmiyetine değinen, İmam Rabbânî, bunun için ‘La İlahe İllallah’ zikrini sürekli çekerek, dünya sevgisi yerine Allah sevgisini gönle yerleştirmeyi şiddetle tavsiye etmektedir. Allah’ı zikir ile sürekli akılda tutmak, kalpten dünya bağlılığını söküp atmak gerektiğini, böyle yapmayanların kendilerine yazık ettiğini ifade etmektedir. ‘Mahbup Allah’tır dünya değildir’ diyen

⁴¹² İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 138. Mektup, 1:333-334.

⁴¹³ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 189. Mektup, 1:413.

⁴¹⁴ Bkz İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 197. Mektup.

⁴¹⁵ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 395. Mektup, 2:1221.

⁴¹⁶ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 215. Mektup, 1:472-473.

⁴¹⁷ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 166. Mektup, 1:378.

⁴¹⁸ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 146. Mektup, 1:343.

İmam Rabbânî, mektubatında Allah için ‘Mahbub Zat’ kavramını vurgulamaktadır. Mahbup eğer Allah ise, muhabbette O’na olmalıdır. Eğer muhabbet dünyaya ise demekki mahbup dünyadır. Yani İmam Rabbânî’ye göre muhabbet mahbuba bağlanmayı ve itaati gerektirir. Çünkü kişi sevdiğiyle beraberdir. O’na göre seven sevdiğini hatırdı tutar ve sevdiğini anar, zikreder.⁴¹⁹ İmam-ı Rabbânî, zikirin ehemmiyetinden birisi ‘La havle Vela Kuvvete İlla Billahil Aliyyil Azim’ zikrini devamlı surette söylemenin belaları ve musibetleri def edebileceğini de belirtmektedir.⁴²⁰

İmam Rabbânî tüm kötülüğün adresi gösterdiği dünya sevgisinin nefis tarafından kalbe yerleştirilmesi sebebiyle cezasının henüz ahirete gitmeden kabirde başladığını belirtir.⁴²¹ Düşünürümüz, dünyaya gönül verme ile Allah’a gönül verip dünyadan istifade etme farklı şeyler olduğunu bildirmektedir. Bu ikinci durum, tercih edilen ve övülen davranıştır. Dolayısıyla İmam Rabbânî, dünyanın bizzat kendisinin değil kazandırdıklarıyla değerlendirilmesi gerektiğini belirtir. Kötü tabir edilen dünya hayatı, gaflet ve azgınlık hayatının ortaya çıktığı hayatı ifade eden dünyadır. Dünya hayatında örneğin ilim öğrenmek, insanlara faydalı işlerde bulunmak, Allah rızası için yaşamak vs. durumlar sevilen Allah’ın hoşnut olduğu takdire şayan dünyadır.⁴²² İmam Rabbânî’ye göre dünyanın üç yüzü vardır. Birincisi; ilahi isim ve sıfatlara ayna olması, tecellisine mazhar olması bakımından, marifet vesilesi olması hasebiyle övülmüştür. İkincisi; ahiretin tarlası olup sevap kandırma cihetiyle de övülmüştür. Üçüncü yüzü; nefsi emmareye bakan heva ve hevesine bakan yönüyle dünya zemmedilmiştir, lanetlenmiştir. O’na göre kötülükten korunmanın en önemli basamağını dünya sevgisini gönülden çıkarmak oluşturmaktadır. Zira dünya sevgisi tüm hataların başıdır ve hatalardan kurtulmak için evvela dünya sevgisini gönülden çıkarmak gerekmektedir.⁴²³ Çünkü İmam Rabbânî, kalbi, dünya muhabbetinden Allah’a muhabbete taşıyan ve dünya muhabbetini gönlünden çıkarmanın sürekli ibadet halinde olacağını belirtmektedir.⁴²⁴ Bunun için tövbe ve inabe devreye girer. Hatta bela bile beklenir.⁴²⁵

⁴¹⁹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 355. Mektup, 2:1075.

⁴²⁰ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 345. Mektup, 2:1022.

⁴²¹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 429. Mektup, 2:1323.

⁴²² İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 70. Mektup, 1:214.

⁴²³ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 171. Mektup, 1:388.

⁴²⁴ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 197. Mektup, 1:428.

⁴²⁵ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 6. Mektup, 1:53.

İmam Rabbânî, nefsin dünyadan yüz çevirmesi açısından belaların dünya hayatında kula verilen en faziletli meta olduğunu belirtmektedir.⁴²⁶ Bu durumda nefis, hevasından ve arzularından uzaklaşır. Dünya muhabbetine sert bir şekilde set çeker, kötü vasıfları iyi vasıflarla değiştirir. Bundan sonra dünya sevgisi yavaş yavaş gönlünden çıkmaya başlar. Tövbeden sonra tevekkül ve rıza da devreye girince nefsin derecesi düşerken manevi derecesi yükselerek nefsin rezil sıfatlardan ve beşeri sıkıntılardan saf ve temiz görünce amacına ulaşmış olur. Dünya onun gözünde kıymetsiz olur.⁴²⁷ Dünyanın zemmi neticesinde kötülüklerin kaynağı olan nefsin ıslahıyla kötülüklerden hem korunmuş hem de kurtulmuş olur. İmam Rabbânî'ye göre dünya, imtihan ve iptila yeridir. Düşünürümüz, dünyayı nefsin gözünde çirkin ama süslerle zoraki güzelleştirilen bir kadına, parfüm serpişi içi kurtçuklarla ve sineklerle dolu leşe benzetir. Şeker şeklinde zehir olduğunu söylemektedir. İşte dünya muhabbeti, nefse bakan cihetiyle asıl kötülüktür.⁴²⁸ Dünyanın nimetleri nefis yemekler, güzel kıyafetler nefsi hazza düşürmediği ve Allah'a sağlıklı ibadet edebilme gayesiyle, güçlü, sağlıklı Müslüman olma gayesi olduğu sürece iyidir. Nefse bakan cihetiyle günaha ve isyana sebebiyet vermesi yönüyle kötüdür.⁴²⁹ İmam Rabbânî, nefse Allah'ın düşmanı olduğu için düşman olunması; bununla beraber nefsin ve onunla beraber kazanılan kötü amellerin şerrinden Allah'a sığınılması gerektiğini söylemektedir.⁴³⁰ Mal kazanma, zekât, sadaka verme amacını taşıyorsa, dünya menfaati ve hırsı taşımıyorsa iyidir, zıttı kötüdür. Mülk edinme kalbe koymamak ve içinde Allah'ı anmak amacı güdüyorsa güzeldir, övülmüştür, zıttı kötüdür. O halde dünya hayatı kullanma niyeti ve gayesine göre iyi veya kötü sıfatı kazanmaktadır. Kısacası İmam Rabbânî'ye göre Allah'ın rızasına yaklaştıran her şey iyidir, Allah'ın rızasından uzaklaştıran her şey de kötüdür. Hakiki manada manevi yanı güçlü olana hiçbir maddi kötülük zarar vermez. Çünkü maddi kötülüğün altında manevi eksiklik yer almaktadır. İmanın gücüne göre başına gelen maddi kötülüklere karşı dayanılabilir. Bu görünmez güç dünyanın kalpten arınmış olmasıyla ters orantılıdır. Gerçek kötülük imana gelen zarardır. Nefsini düşükleştiren, dünyanın bağlılığını gönlünden söken ve yerine sadece Allah rızasını, muhabbetini yerleştirebilen güçlü imanlı kişiler, gelen kötülüklerin dehşetinden kurtulabilir. İmam

⁴²⁶ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 342. Mektup, 2:1018.

⁴²⁷ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 355. Mektup, 2:1063-1065.

⁴²⁸ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 73. Mektup, 1:219.

⁴²⁹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 70. Mektup, 1:213-215.

⁴³⁰ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 503. Mektup, 2:1542.

Rabbânî'ye göre, imanlı kişiler, dünyadan uzak durup ahirete dönük olmalıdır; dünya ile ancak zaruret miktarı meşgul olmalıdır. Sair vakitlerde dahi, ahiret işlerini yapmakla meşgul olmalıdır.⁴³¹ Bu dünya amel yeri, ahiret dahi mükâfat yeri olduğundan; yararlı amelleri yapmak yerinde olur.⁴³²

Düşünürümüze göre sadece dünyaya olan tavrımıza değil dünyaya bağlı olan ve dünyaya düşkün insanlara karşı olan tavır ve davranışlarımıza da dikkat çekerek bu tür kişilerle beraber olmanın öldürücü zehir olduğu, inanan insanda onulmaz hastalığa yol açacağı ve bu kişiler nedeniyle büyük bir belaya bulaştığını ayrıca bizlere tavsiye etmektedir.⁴³³

Sonuç olarak dünya sevgisi hayata bakışı etkilemekte, hayata bakış ise başa gelen olayları bakılan çerçevede yorumlatmaktadır. Bu tür durumlar olaylara bakış açımızı oluşturmaktadır. Bu da kötülüğe bakışımızı doğrudan etkileyen önemli etkenler olmaktadır.

3.2.2. Hz. Peygamber'in Sünnetine Tam Bağlılık

İnanan insanı, dünyevi sıkıntılara karşı koruyacak önemli işlerin başında, hiç şüphesiz yaşadığımız hayatın hangi ölçütte yaşanıldığı durumu yer almaktadır. Bunun için doğru bir rehber gerekmektedir. İnanan insan için bu rehber kayıtsız şartsız Hz. Peygamber'dir. Bu doğrultuda İmam Rabbânî, Mektubat'ında, başa gelen kötülüklerden, bela ve musibetlerden korunmak için, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sünnetine ittiba etmek yani O'nun sünnetine tam bağlı olmak ve bid'atlardan sakınmayı ısrarla tavsiye etmektedir. O'na göre peygamber sevgisi ve sünnete tam bağlılık, insanı ruhen olgunlaştıran, her türlü belaya ve musibete karşı güç kazandıran en önemli işlerden birisi olduğunu belirtmektedir. Peygamberimizin sünnetine yapışmak iyi insan olmanın en önemli koşullarındandır. Yine O'na göre, Allah'ı sevmenin ve hem ruhen hem de bedenlen kirlilerden kurtulmanın reçetesi yine sünnete ittiba ile olmaktadır.⁴³⁴

Başta gelen kötülüklerden korunmak veya zararının yıkıcılığından kurtulmak için sünnet-i seniyyeye ittiba etmek ve bid'atları terk ederek dinin aslî vazifelerine ehemmiyet vermek İmam Rabbânî'nin önemle üzerinde durduğu hususiyetlerdendir.

⁴³¹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 344. Mektup, 2:1021.

⁴³² İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 333. Mektup, 2:994.

⁴³³ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 171. Mektup, 1:388.

⁴³⁴ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 41. Mektup, 1:151-154.

O'na göre dertlerin devası ve gönüllerin şifası tam tevekkül sünnet-i seniyyeye bağlı olmakla mümkündür. Elbette insanın başına gelen kötülükler yani belalar ve musibetler, acılar ve kederler yine uzaktan aynı görünebilir. Ancak tam sünnete yapışan ve gönlünü veren kişideki psikolojik yapı ile sünnete ittiba ile alakası olmayan kişinin psikolojik yapısı ve yaşadığı acı tecrübe bir değildir. Birincisindeki kötülüklerin yaşattığı acının tesiri daha az yıkıcı iken diğerinin yaşadığı acı tahammül edilemez boyutlarda olabilir. Dolayısıyla sünnete bağlılık, inanan insanlardaki manevi direklerin inşasında, kişinin manevi yapısına sağlamlık katması açısından ehemmiyet arz etmektedir. İmam Rabbânî'ye göre manevi hastaların şifasında, Peygamberimizin sünnetine bağlı yaşamının sağlık durumuna pozitif etkisi söz konusu olmaktadır.⁴³⁵ Ayrıca sünnete ittiba manevi illetlerin ve batınî arızaların izalesinde, kötü huyları güzelleştirilmesinde önemli bir görev icra etmektedir.⁴³⁶ Hatta dini yaşama konusunda tercihlerin de bu doğrultuda olması gerektiğini ifade eden İmam Rabbânî, örneğin bir tarikatın diğer tarikatlara üstün oluşunu da sünnete tam bağlı olmasına bağlar. Yine O, sünnete uymayan dini liderlere/şeyhlere uyulmaması gerektiğini belirterek hayattaki doğruluğun ne olduğuna dair referansın “sünneti dahi, dalalet karanlığında kendisi ile yol bulunan aydınlık bir yıldız gibi bulmaktayım” belirterek sünnete uygunluk olduğunu ifade etmektedir.⁴³⁷

İmam Rabbânî'ye göre, kötülüklerden dolayı kederlenmemek için Resulullah'a tabi olmak gerekmektedir. O'na göre önemli olan Peygamberimize tam tabi olmaktır. Yeryüzü tamamen kötülüklerle dolsa da sünnete ittiba kurtuluşu sağlar. Sünnetten uzak bir yaşam ise ne kadar maddi ferahlık sağlarsa sağlasın gerçek felaket, kötülük işte bu durumdur.⁴³⁸ İmam Rabbânî'ye göre kötülüğün etkisini azaltan en önemli tedavi Hz. Peygamber'e tabi olmaktır. Çünkü O'nu sevmek hasta gönüllerin şifasıdır. İmam Rabbânî'ye göre, dünyevi kötülüklerden kurtulmak için sünnete bağlı âlimleri takip etmenin gerekliliğinden bahsetmektedir.⁴³⁹ Hatta O'na göre kötülüklerle mücadelede hakiki din âlimlerinin katkısı hafife alınmayacak ölçüdedir.⁴⁴⁰ Düşünürümüz, dünyevi eziyetlerden kurtulmanın yolunu şöyle sıralamaktadır: Tevhit akidesinden şaşmamalı, ehli-sünnet akidesine sımsıkı sarılmalı, bid'atların öldürücü zehirinden kendini korumalı,

⁴³⁵ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 332. Mektup, 2:992-993.

⁴³⁶ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 367. Mektup, 2:1121-1222.

⁴³⁷ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 336. Mektup, 2:1004-1010.

⁴³⁸ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 343. Mektup, 2:1020.

⁴³⁹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 70. Mektup, 1:214.

⁴⁴⁰ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 63. Mektup, 1:199.

sünnete herhalde ittiba ederek şeraitten kıl kadar şaşmamalı, sürekli zikir halinde yaşamalı, Allah için yaşamalı ve Allah için ölmelidir.⁴⁴¹ Tüm bunların oluşması için İmam Rabbânî, Resulullah'ın sünnetine tam bağlılığı şart koşturmaktadır. O'na göre asıl iyilik, güzellik ve mutluluk işte bu olmakadır.⁴⁴²

İmam Rabbânî'ye göre sünnete uygun bir hayat tarzını benimsemek, kötülüklerin etkisiyle oluşan kalpteki paslanmayı giderebilir.⁴⁴³ İslam'dan kıl kadar bile ayrılan kimsede haller ve durumlar hâsıl olursa, bunlara istidrâc denir ki, onu dünyada ve ahirette rezil olmaya sürükler. Allahu Teâlâ'nın Sevgili Peygamberine (s.a.v.), ayak uydurmayan bir kimse, felâketlerden kurtulamaz.⁴⁴⁴ Resulullah (s.a.v.)'in sünnetine bir şey katmamalı ve O'nun ashabına uymalıdır. Çünkü sahabenin her biri, gökteki yıldızlar gibidir. Herhangi birine uyan huzura kavuşur.⁴⁴⁵ Âlimimiz, tasavvuf kültüründe de sünnete uygun tarikatların kabul, sünnete uygun olmayanların terk edilmesi gerektiği, aksi halde bunların, ruhu öldüren zehir hükmünde olduğunu belirtmiştir.⁴⁴⁶ İmam Rabbânî huzurun iyiliğin esasının sünnete yapışmak kötülüğün en büyüğünün sünnete aykırı yaşamak olduğunu söylemektedir. Ayrıca O, tüm mutlulukların, saadetlerin başının ve aslının, sünnete tabi olmak olduğunu ve tüm fesatların aslının ise şeriata muhalif olduğunu belirtmektedir.⁴⁴⁷ Kötülüklerden korunmanın manevi yönüne birçok mektupta dikkat çeken İmam Rabbânî, farzlara ve sünnetlere ehemmiyet verilmesi gerektiğini belirtir. Mesela namazdaki bir farzın bin senelik sünnetten, bir sünneti eda etmenin bin senelik nafil ibadetten daha faziletli olduğunu ifade eder, bununla birlikte niyetteki samimiyetin de bu yönde olmasının önemini ifade etmektedir.⁴⁴⁸

İmam Rabbânî, bid'atların sünnetlerin yerini alması olduğunu bu sebeple bunun büyük bir kötülük olduğunu ifade etmektedir. Zira bu manevi hastalıklara hatta itikadi bozukluklara neden olmaktadır. Hatta iyi bir niyetle yapılsa bile bunu sünnete muhalefet, sapıklık olarak görmektedir; kaldı ki bu bid'atların hasene ve seyyie olarak

⁴⁴¹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 380. Mektup, 2:1166, 1170, 1180, 1183.

⁴⁴² İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 23. Mektup, 1:102.

⁴⁴³ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 42. Mektup, 1:155.

⁴⁴⁴ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 78. Mektup, 1:236.

⁴⁴⁵ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 186. Mektup, 1:408-411.

⁴⁴⁶ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 37. Mektup, 1:144; 453. Mektup, 2:1403.

⁴⁴⁷ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 114. Mektup, 1:305.

⁴⁴⁸ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 29. Mektup, 1:113-114.

ikiye ayrılmasına dahi karşı çıkarak bid'atların hepsini sünnetleri kaldıran üzüntü ve acı veren kötülük olarak addeder.⁴⁴⁹

Peygamberimizin açlık ve yokluk çeken bir hayat yaşamış ve ahirete bu hal ile irtihal etmiş olduğu bilinen bir gerçektir. Dünyanın ve ahiretin efendisi olan Peygamberimizin hayatında bunca acının, üzüntünün, derdin, kederin kısacası dünyevi manada olabilmesi muhtemel her türlü kötülüğün bizzat başına gelmiş olması kötülüğe hangi açıdan bakmamız gerektiğini sorgulatmaktadır. Evlatlarının ölümünden, ebeveyn mahrumiyetli bir yaşama kadar oradan hastalık ve fakirlikten günlerce çektiği yokluk ve açlık belasına kadar yaşadığı kötülükler buna örnek verilebilir. Mekke müşriklerin en alçak ve adi hakaretlerine maruz kalmış, çeşitli suikastlara uğramıştır. Yeryüzünde en büyük kötülöklere Peygamberlerin, Peygamberler içerisinde de bizim Peygamberimizin muhatap kılındığı bir gerçektir. Buna rağmen Peygamberimiz, bir gün bile ellerini göğ'e kaldırıp 'Ya Rabbi ben senin peygamberinim nedir bu halim!' gibi bir sitem etmemiş, her haline şükretmiştir.⁴⁵⁰ Sünnete tabi, dürüst ve güvenilir hayatını Allah'ın emrine göre yaşaması gereken bir Müslüman olmak, beladan ve musibetten azade kılınmak anlamına gelmemektedir. Ancak belalara ve musibetlere dayanma gücü vermesi açısından sünnete ittiba önem arz etmektedir. Peki, kötülük problemini değerlendirirken ölçüt ne olmalıdır? Yine İmam Rabbânî bu soruya sünneti seniyyeye göre bakılması gerektiğini belirterek cevap vermektedir. Zira Peygamberimize, sadece zahirde yani şeklen değil; bâtında yani düşünce dünyası olarak da peygamberimize uyulması gerektiğini ifade eder.⁴⁵¹

Tüm bu anlatılanlardan yola çıkarak şöyle bir kanaat ortaya çıkmaktadır ki o da, sünnete uygunluk açısından İmam Rabbânî'nin kötülöklere bakışının, Peygamberimizin sünnetine uygun ve uyumlu bir bakış olduğunun açıkça görülüyor olmasıdır.

3.2.3. Nefsi Islah ve İç Duyguları İnşa Etmek

İmam Rabbânî'nin belirttiğine göre, Peygamberimiz, nefsin ıslahının zorluğunu ifade etmek için savaştan dönüşte 'küçük cihattan büyük cihada döndük' ifadesini kullanmıştır. Eğer nefsin ıslahıyla ilgili çabalar terk edilirse sonradan büyük pişmanlıklara sebep olur. Çünkü manevi terakkiyat nefsin ıslahıyla mümkündür. Bu

⁴⁴⁹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 168. Mektup, 1:383-384; 186. Mektup, 1:408-411.

⁴⁵⁰ Tüm siyer kitaplarında, Peygamberimizin çektiği dünyevi sıkıntılar yer almaktadır.

⁴⁵¹ Bkz İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 67. Mektup.

bize nefsin var olma nedenini açıklamaktadır.⁴⁵² İmam Rabbânî'ye göre bir işin görünen ve görünmeyen yani hem zahir hem de batın yönü vardır. Gelen bela ve musibetler evvela nefse isabet etmektedir. Bundan dolayı insan başına gelen bu zarara kötü demiştir. Ama gerçekten nefse gelen her zarar kötülük müdür? O'na göre nefsi emmare herkesin kendisine hizmetkâr olmasını istemektedir. Hiç kimseye muhtaç olmak istemediği gibi hiç kimsenin de hükmü altına girmek istemez. Bu arzular ilahlık sevdasıdır. Bu nefsi ıslah Allah'ın emirlerini yapmak ve O'nu sürekli anmak ile mümkündür.⁴⁵³ Âlimimize göre nefsin ıslahı için önemli uygulamalardan birisi de zikirdir. Gafletten uyanmaya vesiledir.⁴⁵⁴ Dua kulluğun zahiri yönünün ifadesi olduğu gibi zikir de batını yönünü ifade etmektedir. Hem dünya hem de ahiret için zikir gereklidir.⁴⁵⁵ Zikrin, dil ile gönül arasında doğrudan bağlantısı vardır. Nefsin şifası için ilaç hükmündedir. Dil, zikre devam etmekle gönlü terbiye eder ve eğitir. Gönülde olmayan güzel duygular yavaş yavaş gönüle girer; kötü duygular da gönülden çıkar. Bu açıdan zikir, nefsin ıslahı için önemli bir uygulamadır. Nefsin ıslahı ve ruhun kâmil manada inşası için en elzem olanı zikirdir. İnsana gerçek huzur ve mutluluğu 'kalpler ancak Allah'ın zikriyle tatmin olur' ayetinde de ifade edildiği gibi zikir ile olmaktadır.⁴⁵⁶ Kalbin gıdası zikirdir. Kalbin kemale ulaşması zikirledir. Toprağı ve insanı yaratan Allah ile insan arasındaki bağ zikirdir. Kasvetli kalbi İmam Rabbânî zikrin ehemmiyetini, gerçek lezzetin bu olduğunu zikirsiz kalmanın ise musibet olduğunu Mektûbât'ın birçok yerinde belirtmiştir. Örneğin 350. mektubunda 'La İlahe İllallah' zikrinin lezzetinin ve hazzının hiçbir şeyde bulunmadığını belirtmektedir 'Dünyada hiçbir temenni bilinmiyor ki, şu temenniyle denk olsun: İnsan bir köşede oturup bu mübarek cümlelerin tekrarı ile haz ve lezzet alıp kala.' şeklinde belirtmiştir.⁴⁵⁷ Aynı mektupta bu kelime-i tevhidin cehennem azabını durdurduğu, ahretteki rahmet hazinesinin anahtarı olduğu, küfrün kötülüğünden şirkin sıkıntısından kurtardığı ehemmiyetli ve kuvvetli bir zikir olduğunu beyan eder.⁴⁵⁸ İmam Rabbânî'ye göre nefsi emmarenin umumi ilacı sünnete ittiba, hususi ilacı ise 'La İlahe İllallah' zikridir. Böylece nefsin hakiki kötülük denilen azgınlık, inat, ahdi bozmak ve fesat makamından

⁴⁵² İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 41. Mektup, 1:153-154.

⁴⁵³ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 52. Mektup, 1:179.

⁴⁵⁴ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 73. Mektup, 1:223-224.

⁴⁵⁵ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 206. mektup, 1:445-446.

⁴⁵⁶ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 92. Mektup, 1:259.

⁴⁵⁷ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 350. Mektup, 2:1058.

⁴⁵⁸ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 350. Mektup, 2:1055.

yani Allah'tan uzaklaşmaya karşı korumuş olur. Kelime-i tevhid nefsin afaki/dışsal ve enfüsi/içsel putları nefyeder, nefsi tezkiye eder, Allah'a sadakati yeniler.⁴⁵⁹ İmam Rabbânî, 'Nefsine düşman ol, çünkü o bana düşmanlığa saplandı' kutsi hadisini örnek vererek nefsin Allah'a karşı ulûhiyet iddia ettiğini bundan dolayı da inanan insanın nefsine düşman olması gerektiğini belirtir. Hatta nefis, Allah ile ortaklığa girişmesi bir yana, her şeyin bizzat kendi kontrolüne girmesini, sadece kendine tapmasını arzulamaktadır.⁴⁶⁰ Firavun ve Nemrut, nefislerine arka çıkmaları neticesinde helak olmaları örnekleri bu durumun zirvesini ifade etmektedir. Yine İmam Rabbânî, Brahmanlarla Hinduların da nefse düşman olduğunu ve riyazet ederek nefislerini eğitmeye çalıştıklarını ifade eder; ancak bunların şeriata uymamalarından ötürü bu riyazetlerinden onlara hiçbir fayda sağlamayacağını belirtir. Allahın emri doğrultusunda bir farzı yapan kişinin aldığı nefsanî terbiyenin binlerce nafileyi işleyen alacağı nefsanî terbiyeden üstün olduğunu da ayrıca belirtmektedir. Bunun içindir ki, İslam'ın bir emrini yapmak, nefsin isteklerini yok etmekte, kendi düşüncesi ile yapılan binlerce senelik terbiye ve uğraştan daha kuvvetli etkiye neden olmaktadır.⁴⁶¹ Başka bir mektubunda İmam Rabbânî, önceki Peygamberlerin getirdiklerine ittiba edilmemesi sebebiyle Hindu Brahmanların ve Yunan Filozoflarının yaptıkları riyazetin/perhizin ve mücahedenin/nefsanî uğraşın ahirette hiçbir karşılığının olmayacağını belirtmektedir.⁴⁶² O'na göre nefsin ıslah edilmesiyle Yüce Hakk'ın sevgisinin gönle girmesi ile nefse bağlılığın kendinden çıkması muhtemel kötülöklere engel olmaktadır.⁴⁶³

Bundan dolayıdır ki nefsin ıslahı ve iç duyguların terbiye edilmesi her başa gelen bela ve musibetlerin aslında kötü olmadığını nefis cihetiyle kötü olsa da hakiki manada ruhu olgunlaştıran eylemler olduğunu anlatmaktadır. İmam Rabbânî'nin, nefse kötü gelen ruhu olgunlaştırıyorsa buna kötölük denemeyeceği bilakis iyilik denmesi gerektiğini 'bela şeklinde gelen nimetler' biçiminde ifadelendirdiğini görmekteyiz.⁴⁶⁴

⁴⁵⁹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 52. Mektup, 1:180.

⁴⁶⁰ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 52. Mektup, 1:179.

⁴⁶¹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 52. Mektup, 1:180.

⁴⁶² İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 71. Mektup, 1:216.

⁴⁶³ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 355. Mektup, 2:1076-1078

⁴⁶⁴ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 430. Mektup, 2:1334

İmam Rabbânî'ye göre nefis önce kötülükleri emreder, ama şeriatla eğitilirse, İslami terbiyeden geçerse itminana varır. Şeytanın azdırmasıyla şerhilerin en şerlisiyken ıslah olup da itminana erince hayırlıların hayırlısına dönüşür.⁴⁶⁵

Düşünürümüz, tüm hallerde ve her vakitte kendisini kusurlu ve noksan saymanın ve daima kemaline talip olmanın önemine vurgu yapmaktadır. O'na göre kötülük etmekte, nefis ve şeytan iki kuvvetli düşman, insana yolunu şaşırtan ve hüsrana uğratan düşmanlardır.⁴⁶⁶ Allah, Âdemi kendi suretinde yarattı. İnsan kendine zulmeder. Zaten nefisine olan zulmü olmasaydı bu emanet ona verilmezdi. İnsanın cehaleti çok, idraken de acizdir.⁴⁶⁷ İmam Rabbânî'ye göre şeytanın ilkasına kanan nefis kötülerin en kötüsüken hayır işlerine aracı olması bakımından da en hayırlı mahlûk olmaktadır.⁴⁶⁸

İmam Rabbânî'ye göre hakiki kötülük nefsin şerhleri ve amellerin kötülüğüdür.⁴⁶⁹ O'na göre bir kul, nefsanî, hazzını atmadıkça, onun hazzını yere vurmamak, Yüce Mevlâsının kemalinden kendisine nasip gelmez.⁴⁷⁰ Düşünürümüze göre nefse acımamak gerekmektedir.⁴⁷¹ Yine O, kaynağı nefsi emmare olan her fesadın zati bir maraz olup öldürücü zehir durumunda olduğunu beyan eder. Devamında nefsi emmarenin kulluk makamına dahi karşı olduğunu, belanın kaynağı ruhların düşmanı ve kötü arkadaş olduğunu ifade eder.⁴⁷² İmam Rabbânî'ye göre necat yani kurtuluş nefsin tezkiyesine ve kalbin tasfiyesine bağlar.⁴⁷³

Kötülüğün esma ve sıfatlarla alakasına gelince burada Düşünürümüz, mümkün âlemde oluşan her zuhuratın Allah'ın zatının tecellisinin olmadığını ifade eder. Hatta isim ve sıfatlarının tecellisi bile değildir.⁴⁷⁴ O'na göre tecelliler esma ve sıfatların zılalının/gölgesinin bir kalıp ve misalidir.⁴⁷⁵ Zira Allah'ın isim ve sıfatları da zatı gibi olup keyfiyetten benzeri olmaktan misalden münezzehtir. Hem nurani hem de zulmânî hicap perdeleri vardır. İmam Rabbânî, Celal sıfatının tecellisi sonucu gelen bela ve musibetler bu zulmet perdeleriyle bağlantılı olarak gelmekte olduğunu ve bunun kişi

⁴⁶⁵ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 464. Mektup, 2:1430.

⁴⁶⁶ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 374. Mektup, 2:1155.

⁴⁶⁷ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 387. Mektup, 2:1203.

⁴⁶⁸ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 465. Mektup, 2:1430.

⁴⁶⁹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 443. Mektup, 2:1376.

⁴⁷⁰ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 9. Mektup, 1:62.

⁴⁷¹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 166. Mektup, 1:378.

⁴⁷² İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 439. Mektup, 2:1366.

⁴⁷³ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 91. Mektup, 1:258.

⁴⁷⁴ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 358. Mektup, 2:1093-1094.

⁴⁷⁵ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 355. Mektup, 2:1068.

için manevi bir terakki olduğunu belirtir. İşte burada muhabbetullah devreye girmektedir. Ve bu muhabbet tüm varlığını kuşatır. Bu muhabbetullah İmam Rabbânî'ye göre kötü huylarını, nefsin rezil vasıflarını kötü ahlakı bütün bütün kaldırmaktadır. Burada İmam Rabbânî ahlaki kötülüğün ortadan kaldırma yolunu ve yöntemini, hakiki manada Allah sevgisini-Allah aşkını kalbe yerleştirmek suretiyle mümkün olabileceğini ortaya koymaktadır. Kötülüğün kaynağı nefis olduğuna göre bu nefsin -şeriata bağlı kalmak şartıyla-muhabbetullah ve zikir ile ıslah edilmesi gerektiği bunun sonucunda nefsin ıslah olabileceğini, nefsin düşük huylarda ve rezil vasıflardan temizlenip kurtulabileceğini belirtir.⁴⁷⁶ Kişi bazında gerçekleşen bu icraat toplumsallaşarak toplumun ahlaki kötülüğünün önüne geçilmiş olmaktadır. Toplumun, ebedi hayatı kazandıracak, aydınlatıcı ve uyarıcı hakiki âlimlerine ihtiyacı, dünya hayatında kaliteli hayat bir yana, açlıktan ve susuzluktan kurtulmak için uğraştıkları maddi kaynaklardan daha değerlidir. Nefsin eğitiminde önemli faktörlerden birisi de zikirden sonra hakiki âlimlerin nasihatlerine kulak vermektir. Bunun için toplumu yönlendiren ve insanlara sohbetleriyle Hak yolunu ve hidayeti anlatan ehlişünnet âlimlerine ihtiyaç vardır. Hakiki âlimler, nefsin her türlü kötülüklerinde ıslah olması için vazgeçilmezdir. Tam tersi de söz konusudur. Çünkü kötü âlimler, toplumun fitne ve fesadın çıkmasına sebeptirler. Düşünürümüz, kötülüğün baş aktörlerinden gördüğü kötü âlimleri bu ümmetin başına gelebilecek büyük bir bela ve musibet olarak görmektedir. Onlardan kaçınılması gerektiğini ve ehlişünnet itikadındaki mürşidi kâmil ile beraber bulunmanın kötülüklerden uzaklaştıran ve iyiliklere kapı açan önemli bir kurum olduğunu ifade eder. Kötü ehli dalalet âlimlerin sohbetlerini zehirli şeker benzettirirken, ehlişünnetin kıymetli âlimlerinin sohbetlerini de gerçek şeker olduğunu belirtmektedir. İmam Rabbânî, dâhili ve en tehlikeli düşmanın nefis olduğunu harici düşmanın şeytan ve dünyaya meftun kötü arkadaşlar olduğunu belirtmektedir. Bununla beraber nefsin, şeytanın, kötü insanların kötülüğünden kurtulmak için İslamî emirlere sınıksız sarılmak gerekmektedir. Yine O'na göre, hastalıktan dolayı ispat etmek lâzım olması, şekerin tatlılığına bir kusur vermez. Şaşı olan, bir şeyi iki görür ve iki kişi var sanır. Şaşıdaki göz hastalığı, karşısındaki bir şeyin, iki olmasını icap ettirmez. Çünkü şaşı iki görse de aslında görünen birdir. Ancak bunun bir olduğunu şaşıya ispat etmek çok zordur. Müslüman olmak için, yalnız kalbin iman etmesi, inanması lâzımdır. Fakat her

⁴⁷⁶ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 355. Mektup, 2:1075.

Müslümanın kalbine, dâhili düşmanı olan nefsinden ve harici düşmanları olan şeytanlardan ve kötü arkadaşlardan hastalık gelmektedir. İmam Rabbânî'ye göre, nefis, yaratılıştâ İslam'ın emirlerine düşmandır. Kalbin hasta olması, nefse uyması demektir, yani İslamiyet'e uymak istememesidir. Bir kimse, nefislerinin esiri olan gafil insanların sohbetlerinden, sözlerinden, yazılarından, kitaplarından, radyolarından, televizyonlarından uzaklaşırsa ve nefsi tezkiye olursa, dâhilî ve harici şeklinde belirttiğimiz düşmanlardan kişinin kalbine hastalık gelmez. Mevcut hastalık ta, İslamiyet'e uyarak, istiğfar okuyarak tasfiye edilince kalp, hakiki imana kavuşur. İmam Rabbânî, nefsin karakteristik yani fitrî hastalığından tezkiyesi ve kalbin dıştan gelen hastalıktan tasfiyesi, hakiki ehlişünnet âlimlerinin sohbetinde bulunmakla, onların kitaplarını okumakla ve elbette İslam'ın emir ve yasaklarına uymakla nasip olacağını ifade etmektedir.⁴⁷⁷ Yine İmam Rabbânî'ye göre yüksek makamlara çıkmak için nefsin kusurunu görmenin ve her durumda kendini sevapsız ve günahkâr düşünerek nefsi itham altında tutmanın önemine değinmektedir.⁴⁷⁸

İmam Rabbânî'ye göre, gerek bireysel gerekse de toplumsal manada zulmün ve kötülüğün kalkmasının en temel icraatı, herkesin kendi nefsinin eğiterek sadece Allah merkezli bir hayat yaşamasıyla mümkündür. Nefis tüm belaların kötülüklerin kaynağı iken Allah da tüm hayrın, iyiliklerin kaynağıdır. Bu yüzden ortak kelime dediğimiz Allah'ın varlığı ve birliğinin gönülden tasdik Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamberliğini gönülden ve dil ile kabul ederek hayatını yaşamadan ne bireysel ne de toplumsal psikoloji, ıslah edilemez, düzelemez. Dolayısıyla nizam ve intizam da oluşturulamaz.

İmam Rabbânî'ye göre, nefsin inşası ve ıslahı konusunda önemli bir nokta da gençliğin kıymetini bilmek meselesidir. Bu dönem O'na göre şeytanın ve nefsin istilası zamanıdır.⁴⁷⁹ Bundan dolayı gençlik çağında kötülükler, daha çabuk ve daha çok işlenmektedir. İmam Rabbânî, gençlik zamanındaki tövbenin tüm dünya nimetlerinden en üstünü olduğunu belirtmektedir.⁴⁸⁰ Çünkü sağlam bir ruhani yükseliş gençlikte daha zordur. Gençlik zamanını iyi değerlendirebilmek, hayırlarda kullanmak gerekmektedir.

⁴⁷⁷ Bkz İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 42, 52 ve 46. Mektuplar.

⁴⁷⁸ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 11. Mektup, 1:65-66.

⁴⁷⁹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 73. Mektup, 1:222.

⁴⁸⁰ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 146. Mektup, 1:343.

Düşünürümüz, faydalı ve gerekli işlere vakit ayırarak itikada zarar veren haramlardan kaçınarak gençlik çağını hayırlı bir şekilde geçirmek gerektiğini belirtmektedir.⁴⁸¹

İmam Rabbânî'ye göre bela ve musibetlere karşı kurtulma ve korunma yolları, pratikte önemli görülmesi gereken tavsiyelerdendir. İmam Rabbânî'nin düşünce çerçevesinde elde edilen bu yol ve yöntemlerin özgünlüğü ve uygulanabilirliği, kötülük probleminde karşı epistemik ve varoluşsal olarak insana katkı sağlayacağı inkâr edilemez bir gerçekliktir.

⁴⁸¹ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 143. Mektup, 1:339.

SONUÇ

İslam düşüncesinde, kötülük meselesi Tanrı'ya isnat edilecek bir mesele olmaktan uzaktır. İmam Rabbânî, ruhu hayrın ve iyiliğin kaynağı görmekte, buna karşın bedeni ise kötülüğün mekânı, şerrin ve kusurun sebebi görmektedir. O'na göre ruh, varlığı sembolize ederken beden yokluğun cisimlenmiş halini sembolize etmektedir. Çünkü O'na göre varlık yani vücut, bizatihi hayır ve tüm iyiliklerin kaynağı iken yokluk yani ademiyet ise bizatihi şer olup tüm kötülüklerin kaynağı olmaktadır. İşte bu sebeple İmam Rabbânî, fiziki kötülüklerin kaynağını Allah'ın isimlerinin ve sıfatlarının gölgelerine ayna vazifesi gören yokluğun bu vazifesindeki eksikliğinden kaynaklandığını belirtmekle birlikte insandan sadır olan ahlaki kötülüklerin kaynağının da ruha tesir eden ve yokluğun varlık âlemindeki tecessümü olan bedenden ve bu bedeni yönlendiren nefisten kaynaklandığını belirtmektedir. Ayrıca nefis bu konuda şeytan ile beraberdir. Çünkü Şeytan da yokluğun olumsuz mazharlığını iradesiyle tercih etmiştir.

İmam Rabbânî, fiziki kötülüğün etkisinden kutulmanın yolunu, dünya sevgisinin kalpten tamamiyle çıkarılarak yerini sadece Allah sevgisiyle doldurarak mümkün olabileceğini belirtmiş bunu da “mahbub-muhib/sevilen-seven” bağının kurulmasıyla çözülebileceğini belirterek formüle etmiştir. O'na göre “mahbub-muhib” bağı kurulduktan sonra Allah'tan gelen tüm kötülükler iyi olarak karşılanabilecektir. Yine O, ahlaki kötülük problemine çözüm olarak da nefsin tam olarak şeriata ve Hz. Peygamber'in sünnetine ittiba ettirilerek kurtulabileceğini belirtmiştir. Hatta İmam Rabbânî, insanın sürekli zikir ve seyr-u süluka devam ederek daha üst konumlara ruhen ulaşabileceğini de ifade etmiştir.

İmam Rabbânî'ye göre kötülük probleminin, inancı etkileyecek kadar önemli bir probleme dönüşmesinin nedeni, bakış açısının yanlışlığıyla alakalı ve başa gelen bela ve musibetleri yanlış yorumlamaktan kaynaklanıyor olmasıdır. Zira İmam Rabbânî'ye göre seven, ‘Sevilen Zat’tan iyi-kötü ne gelirse gelsin her halükarda razıdır ve razı olmalıdır.

O'na göre kötülük, dünyevi olarak gelen bela ve musibetler değildir. O'na göre asıl kötülük dine gelen kötülüktür. Bunun için öncelikle sünnete tam itiba yani tüm iş ve davranışların sünnete uygun olması gerektiğini belirtmektedir. İmam Rabbânî'ye göre sünnete uymayan bir hayatın doğru bakış açısını yakalaması mümkün değildir. Allah'ın insana gönderdiği bela ve musibetleri yanlış yorumlama riski, kişinin psikolojisini derinden yaralamakta ahiret mutluluğunu tehlikeye atmaktadır. Çünkü O'na göre asıl kötülük dünya hayatını perişan eden kötülükler değildir, asıl kötülük ebedi hayat olan ahireti mahveden kötülüktür. Dolayısıyla asıl kötülük dine gelen kötülük olmaktadır. Çünkü İmam Rabbânî'ye göre inanan bir kişinin başına gelen her türlü dünyevi bela ve musibetler ahiret sermayesine dönüştürürken, dine gelen kötülükler ebedi hayatın mutluluğunu tehlikeli hale getirmektedir. Âlemde var olan kötülük, iyiliğin varlığına, iyilik de bizi varlığının kaynağı olan Mutlak İyiye yönlendirmektedir. Dolayısıyla kötülük Tanrı'nın yokluğuna değil varlığına delil olarak ortaya konabilir.

İmam Rabbânî'ye göre kötülük asıl olarak vardır, ancak bu inanan bir kişi için problem olarak görülmemelidir. O'na göre bunlar inanan insanı manen terakkiye sevk eden, karakteri olgunlaştıran, gerçekten Allah'a bağlı olan kulun kim olduğunu ortaya çıkaran işlerdir. Burada kula düşen vazife başına gelen musibetleri iyiliğin kaynağına dönüştürmektir

Bu çalışmamızdan çıkarılabilecek sonuçlar üç başlık altında sıralanabilir: Birincisi, İmam Rabbânî'ye göre kötülüğü genel olarak ikiye ayırabiliriz. Birincisi fiziki kötülük olan kısım. Burada insanın dışında gerçekleşen kötülüklerin tekâmül ve manevi terakki esasına dayandığı ve bu kötülükleri yaratanın Allah olması hasebiyle nefret edilmemesi gerektiği hatta insanı Rabbine yaklaştırdığı için sevilmesi gerektiğini belirtmektedir. Fiziki kötülükler, yani insana Allah'tan gelen hastalıklar, sel felaketleri, depremler, ölümler vb. bela ve musibetler, Allah'ın celal sıfatının tecellisinin zıllıdır. Bunlar, Allah'a inanan ve O'nu seven bir insan için Allah'ın kendilerine gönderdiği ilahi armağanlardır. Bu yüzden nefret edilmesi biryana hoşnutlukla kabul edilmesi gerekmektedir. İkincisi, ahlaki kötülük olan kısım ki bu tamamen insanın nefsiyle alakalı durumdur. Burada kötülüklerin üstesinden gelinmesi gerektiği, bunun yolunun da tefekkür, seyr-u sülûk, zikir, dua, şeriatın kıl kadar dahi olsa sapmamak, ehli sünnet akaidinden kesinlikle ayrılmamak, bid'atların her türlüşünden kaçınmak, kötü

âlimlerden uzak durmak gibi vb. kurallar çerçevesinde nefsi terbiye ve ıslah çalışmalarının yapılması gerektiğini bildirmektedir.

İkincisi, İmam Rabbânî'ye göre kötülük olarak addedilen bazı şeyler hakikatte kötülük değil bir iyilik talimidir. Zahmetsiz rahmet olmaz sözü burada ortaya çıkan bir hakikat olmaktadır. İmam Rabbânî'ye göre dünya hayatının geçici lezzetini baki lezzet zannetmek ruha yapılan eziyettir, elemdir. Kimse ruhu inkâr edemez. Ruhu inkâr edemeyenlerin ruh gibi manevi bir varlığa maddi zevklerin hiçbir anlam ifade etmediğini de bilmesi gerekir. Manevi boşlukta bulunan ruh karanlığa gömülür devamında kötülükler başlar. Ruhta oluşan bu manevi bunalıma en büyük çözüm 'muhabbetullah'tır.

Üçüncüsü, İmam Rabbânî, şahsına gelen harici elemlere, belalara, musibetlere, kötü inancı olan birine üzüldüğü kadar üzülmemiştir. Hatta başına gelen bela ve musibetleri kötü olarak dahi görmemiştir. İmam Rabbânî, bela ve musibeti rahmetin ve şefkatin celal penceresinden gelen nimetler olarak değerlendirmekte olup, iyiliği manevi terakkiye sebep olma ihtimali olan bela ve musibetlerde yani başa gelen kötülüklerde görmektedir. Kötülüklerle karşı bu yorumuyla beraber İmam Rabbânî, nefsi şımartan nimetleri de kötülük olarak niteleyen önemli İslam âlimlerindendir. Bu açıdan bakıldığında İmam Rabbânî, Batının anladığı tarzda iyilik ve kötülük fenomeninden tamamen uzaktır. Zira özellikle günümüz Batı felsefesinin, iyilik ve kötülük değerlendirmesini nefsin menfaati esasına dayandırdığı unutulmamalıdır. İmam Rabbânî'de ise durum tamamen farklıdır. Âlimimize göre iyiliğin ve kötülüğün değerlendirilmesi gereken temel esas ve maksat sadece rızayı ilahidir. Allah'tan sudur eden ister cemal ister celal surette gelsin İmam Rabbânî'ye göre müsavidir. Hatta çoğu kez sırf Mahbup Zat olan Allah'ın Zat'ının celal sıfatından tecelli eden bela ve musibetleri cemalinden gelen nimetlere nazaran manevi terakkiyi kat be kat arttırdığı sebeple daha lezzetli ve mutlu edici bulmaktadır. Allah muhabbetiyle ve rızasıyla dünyayı bir ahiret tarlası gören ve gelen musibetleri ahiret sermayesinin hakiki nimeti telakki eden İmam Rabbânî ile nefsinin rızasını, istek ve arzularını merkeze alan Batı felsefesini aynı görmek elbette mümkün görünmemektedir. Gerçekte İmam Rabbânî'nin ortaya koyduğu anlayış, gerek psikolojik gerekse de sosyolojik açıdan insanlık âlemi için daha faydalı, yapıcı ve toparlayıcı görünmektedir. Bunun tam tersini temsil eden Batı felsefesindeki kötülük anlayışı, insanı tatmin etmeyen, iyiliği tahrip eden,

hümanizmi yıkan bir anlayış olduğu gayet açık bir şekilde görünmektedir. Buna göre ya kötülüğün varlığını kökten inkar eden bir anlayışla çelişkiler yumağına atılan bir anlayışı ve ya Tanrı'yı aciz gören bir insanın maddeyi ve kendilerini Tanrılaştırdığı bir anlayışı, ya da kötülük olgusunu kullanarak Tanrı'nın olmadığını iddia eden inançsızlık üzere bina edilen sınırsız zevk ve hayvanca bir yaşam anlayışı ortaya çıkmaktadır. İmam Rabbânî, hem fiziksel hem de ahlaki kötülüğü ahiret temelli olarak ele almıştır. Ahirete nazaran dünyada yaşanan kötülüğün hiçbir ehemmiyetinin olmadığını çünkü bu dünya sonlu bir varlık olduğundan eksik kusurlu olduğunu dolayısıyla kötülüğün de mutlaka olabileceğini eserlerinde görmekteyiz. Dolayısıyla meselenin ahirete bakan yönüyle daha fazla ilgilenmiştir. O'na göre ahiret kurtuluşu asıl gayedir ve bu gayeye ulaştıran her şey dünyevi sıkıntılar da dâhil olmak üzere kabul edilebilir olmaktadır. Dünyevi sıkıntıların ahirete yönelik kazanç getireceğine vurgu yapan İmam Rabbânî, asıl kötülüğün dine gelen kötülük olduğunu çünkü dine gelen kötülük ebedi mutluluğa engel olduğunu ağırlıklı olarak ifade etmektedir.

İmam Rabbânî, kötülükleri Cemil Zattan gelen hediyeler görmekte ve inancı kuvvetlendiren etmenler olarak görmektedir. İmam Rabbânî'ye göre âlemde vuku bulan olaylar, Allah'ın isim ve sıfatları çerçevesinde değerlendirilmelidir. İmam Rabbânî, özellikle celal ve cemal sıfatlarını öne çıkararak âlemde meydana gelen kötülükleri açıklama yoluna gider. Bir yerden sonra Celal sıfatını Cemal sıfatının da önüne geçirerek musibetleri suret değiştiren nimet, Allah'ın kuluna hediyesi olarak takdim eder. İşte bu bakışı da İmam Rabbânî'yi olumlu yönde diğer düşünürlerden ayırmakta ve O'nu farklılaştırmaktadır.

İmam Rabbânî'ye göre kötülükler asıl olarak var olsa da mutlak bir varlığa sahip değildir. Kötülüğün yaratıcısı, göndericisi olan Zat, Mahbub/Sevilen Zat'tır. Bu nedenle bela suretinde gelen hastalık, ölüm gibi felaketler dediğimiz fiziki kötülükler, nimetlere eş hatta daha üst makamda görülmeli ve memnuniyetle tabiri diğerle yüzünü dahi ekşitmeden tam bir tevekkül ve teslimiyet içinde severek kabul etmeli hatta bunlardan razı olmalıdır. İman edene yakışanın bu olduğunu aksi takdirde yalancılardan sayılacağını belirten İmam Rabbânî'yi diğer düşünürlerden ayıran durum tam da budur. Ağır hastalıklar nedeniyle ölenlerin şehit, kalanların ise gazi olacağını belirten İmam Rabbânî, bu ve benzeri kötülüklerin Allah'ın celal sıfatının tecellisinin yansıması, gölgesi olduğunu ifade ederek veba salgını nedeniyle çok genç yaşta vefat eden hasretle

yâd ettiği üç erkek evladına karşı takındığı durumu örneklendirerek konuya açıklamaktadır.

İmam Rabbânî, kötülüğü, nimetin belaya çevrilmiş hâli olarak değerlendirmektedir. O'na göre bela, sevenin sevdiğine gönderdiği ihtarın cisimleşmiş hâlidir. Allah tarafından sevildiğinin nişanesidir. Bundan dolayı O, gelen kötülöklere sabretmiş, değer vermiştir. Celal'den gelen birer mektup olarak addederek kıvanç duymuştur. İmam Rabbânî'nin kötölöğe bakışı Batı felsefesinin Tanrı savunusu olarak adlandırdıkları gibi bir teodise değildir. Çünkü Tanrı'yı savunma gereğı görmez. Bunu âlem ile Allah'ın Zat'ı arasındaki böyle bir ilişkiyi'başınıza gelen iyilikler Allah'tan, kötölöklere ise nefsinizdendir' ayetini delil sunarak kötölüğün Allah ile ilişkilendirilmesini edilmesini kulluğa hakaret sayar.⁴⁸² Düşünürümüz, kötölük denilen belalara, musibetlere Allah'a yaklaştıran işler olarak bakar. O'nda 'vuslata ermekse kişinin niyeti, onun sema merdivenlerinde yükselteni yani imtihanı bela ile olur' düşüncesi hâkimdir. Belayı ve musibeti kötü görmenin temelinde nefis yatmaktadır. İmam Rabbânî, nefsi adına konuşanlar ile Allah sevgisi çerçevesinden bakan farkı göstermektedir. Bunun çok zor olduğunu da beyan etmektedir. Düşünürümüz, Allah sevgisinin olduğu yerde belayla ve nimeti arkadaş görmektedir. Celal sıfatından gelenlere musibet, bela der. Bu bizim anladığımız manada kötölük anlamı içermemektedir. Çünkü İmam Rabbânî Allah'tan geleni iyi-kötü şeklinde ayırmamaktadır. Hepsine iyi demekte, hatta musibete, celal sıfatından geldiğı için daha iyi demektedir. Daha çok sevindiğini belirterek kötölük konusuna çok farklı bir bakış sunmaktadır. Hastalık, ölüm vb. fiziki kötölöklere sayılan kötölöklere konusunda ise İmam Rabbânî, celal ve cemel sıfatlarının tecellilerinin gölgeleri olarak gördüğü ve celalden gelen eziyetlerin cemel sıfatı tadında bakılması ve Allah'a karşı öyle tavır takınılması gerektiğı çünkü bunların çirkin görünümlü güzel olan ilahi armağanlar olduğunu vurgular. Kötölük işlenildiğı zaman vücud bulur. Yapan olmadığı süreçte kötölük sadece bir literatür kavramından ibaret kalır. İmam Rabbânî, ahlaki kötölük konusunda kötölüğün kaynağının maddeye bürünen insan bedeni ve nefsi olduğunu ifade ederken Allah dışında tüm varlığın mümkün varlık olduğu bunun da kaynağının adem yani yokluk olduğunu, yokluktan da kötölüğün ortaya çıktığını belirterek ahlaki kötölüğün Allah'ın Zatı'yla ilişkilendirilmesinden büyük rahatsızlık duyduğunu ifade

⁴⁸² İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, 314. Mektup, 2:939-945.

etmektedir. O'na göre tüm ahlaki kötülüklerin yegâne kaynağı insanın nefsi olduğundan Allah ile ilişkilendirilmesini doğru bulmamaktadır. Allah, kötülüğü insanın onu istemesi durumunda yaratmaktadır. İmam Rabbânî ahlaki kötülük konusunda temel etkenin nefis olduğunu ifade ederek buradaki kötülük konusundaki sorumluluğu tamamen insana yükler.

Tanrı, insanları fert fert değil tüm toplumu, kısa vadeli işleri değil uzun vadeli işleri ön plana çıkarmaktadır. Bu manada bir kötülük ortaya çıkınca sadece bir kişiyle sınırlı kalmamakta tüm toplumu etkilemektedir. İmam Rabbânî, varlıktaki tüm güzelliklerin ve iyiliklerin Allah'tan kaynaklandığını, tüm kötülüklerin ise yarattıklarının kendi nefislerinden kaynaklandığını belirterek şerrin kaynağının nefis olduğunu ifade etmektedir. Evrende gerçekleşen tüm faaliyetlerin Allah'ın emri dairesinde gerçekleştiğini ve hiçbir şeyin Allah'ın emri ve izni dışında gerçekleşemeyeceğini belirterek külli veya cüz'i tüm olayların Allah'ın bilgisinde olduğunu beyan etmektedir. Bununla beraber bireysel iyileşmelerin toplumsal bozulmaları engelleyememesi nedeniyle ezici çoğunluğun davranışları ahlaki kötülüğe neden olmaktadır. Bununla birlikte insanlığın başına gelen sayısız kötülük ahlaki yozlaşma nedeniyle gelmektedir. İnsanların kendi kendilerini belirleme gücüne diğerlerini iyi veya kötü etme gücüne/salahiyetine sahip olduğu bir dünya –ki gerçek kötülük zorunlu değildir imkânı zorunludur- Tanrı bu imkânın olmayacağı bir dünya yaratmamıştır. Olsaydı adı zaten adı dünya olmazdı. Tanrı bu evreni kötülük olsun diye yaratmamıştır. Varlığı var eden, mutlak iyi olan, Allah'tır. Kötülük problemine, İmam Rabbânî açısından bakıldığında, Tanrı'nın varlığının aleyhine bir delil olması bir yana, Tanrı'nın varlığına ve birliğine işaret eden önemli bir ayet olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz; İmam Rabbani'ye göre Tanrı'nın iyiliği ve kudreti ispata muhtaç olmamakla birlikte, âlemde kötülüğün varlığı da inkâr edilemez bir gerçektir. Belalar ve musibetler Allah'ın zatının ve celal sıfatının gölgeleridir. Nihai amaç, başa gelen bela ve musibetleri mütevekkilane kabul edip gönderenden razı olarak bu sonlu dünyada sonsuz ebedi hayatı kazanmaktır. Elemeler ve ıstıraplar, Allah'a kısa yoldan ulaşmak için birer fırsat, dünyadan ahirete açılan kapılar ve ahiretin ebedi sermayesidirler.

KAYNAKÇA

- Arslan, Ahmet. *Felsefeye Giriş*. Ankara: Adres Yayınları, 2016.
- Albayrak, Mevlüt. “İkbal’de Tanrı’nın Kudreti”. İçinde *Tasavvuf Dergisi*, editör Mustafa Aşkar, 185-193. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2001.
- Akarsu, Bedia. “Kötü”. İçinde *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları, 1979.
- Akdağ, Özcan. “Kötülük Problemi ve Özgür İrade Savunması”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006.
- Akdağ, Özcan. “Gazâlî ve Thomas Aquinas’ta Tanrı’nın Kudreti ve İmkânsızlık”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 20/1 (2016): 147-166.
- Akdağ, Özcan. “Kötülük Sorunu ve Teodise”. *The Journal of Academic Social Science Studies*. 2/38 (2015): 473-480.
- Algar, Hamid. “İmam-ı Rabbânî”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 22:194. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Ak, Uğur. “Gazali’de Kötülük Problemi”. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2016.
- Ardoğan, Recep. “Kelam Açısından Doğal Kötülüklerin İlahi Adalet İle Bağdaşırılığına İlişkin İzahlar”. *Birey ve Toplum Dergisi*. 4/8 (2014): 29-74.
- Aydın, Mehmet S. *Din Felsefesi*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2012.
- Buğday, İhsan. “Aquinoslu Thomas’a Göre Kötülük Problemi”. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2008.
- Canpolat, Gülten. “İbn Sina ve İbn Rüşd Felsefesinde Tanrı’nın Sıfatlarının Karşılaştırılması”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2006.
- Cebeci, Lütfullah. *Kur’an’da Şer Problemi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1985.
- Cebecioğlu, Ethem. “İmam-ı Rabbânî ve Mektûbâtı”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 35/1 (1996): 193-241.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları, 2009.
- Cevizci, Ahmet. “Kötü”. İçinde *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2000.
- Çağrı, Mustafa. “Şer”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 38: 543-544. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Çelik, Kevser. “Kötülüğün Felsefesi: Felsefi Tecrübede Kötülük Sorunu ve Kötülüğü Hakkılandırma Olarak Teodise”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 2/6 (2014): 155-182.
- Çetin, Rabiye. “Gazali’de İnsan Özgürlüğü”. *Dini Araştırmalar*. 14/39 (2011): 70-86.
- Derin, Süleyman. *İmâm-ı Rabbânî’nin İzinde Manevi Yolculuk*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2019.
- Devellioğlu, Ferit. “İmam ve Rabbânî”. İçinde *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlük*, 516-1044. Ankara: Doğu Matbaası, 1970.
- Eflatun. *Phaidon*, Çeviren Suut K. Yetkin, Hamdi R. Atademir, İstanbul: MEB Yayınları, 1989.
- el-İsfahanî, Rağib. “Şerr”. İçinde *Müfredât*, Çeviren Abdülbaki Güneş, Mehmet Yolcu, İstanbul: Çıra Yayınları 2012.

- en-Nedvi, Ebu'l Hasen. *İmam-ı Rabbânî*, Çeviren Nureddin Yıldız, İstanbul: Risale Yayınları, 2017.
- Farabi, Ebu Nasr Muhammed bin Muhammed. *Fusulü'l-Medeni (Siyaset Felsefesine Dair Görüşleri)*, Çeviren Hanefi Özcan, İzmir: DEY Yayınları, 1989.
- Gölcük, Şerafettin ve Süleyman Toprak. *Kelam Tarih Ekoller Problemler*. Konya: Tekin Kitabevi, 2012.
- Göztepe, Yüksel ve Hamit Demir. "İmam Rabbânî'nin Sûfilere Yönelttiği Bazı Tenkidler". *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 6/2 (2018): 297-322.
- Günay, Mustafa. *Metinlerle Felsefeye Giriş*. Adana: Karahan Yayınları, 2004.
- Hançerlioğlu, Orhan. "Kötülük". İçinde *Felsefe Asiklopedisi Kavramlar ve Akımlar*, 3:330. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993.
- Hançerlioğlu, Orhan. "Kötülük". İçinde *Felsefe Sözlüğü*, 575. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975.
- Hume, David. *Din Üstüne*, Çeviren Mete Tunçay, Ankara: İmge Kitabevi, 1995.
- İbn Hişam, Muhammed. *İslam Tarihi Siret-i İbn-i Hişam*, Tercüme Hasan Ege, 2:256. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006.
- İmam-ı Rabbânî, Ahmed Fârûkî Serhendî. *Mektubât-ı Rabbânî I-II*, Çeviren Abdulkadir Akçiçek, İstanbul: Çelik Yayınları, 2016.
- İmam-ı Rabbânî, Ahmed Fârûkî Serhendî. *Mebde ve Mead*, Çeviren Necdet Tosun, İstanbul: Sufi Kitap Yayınları, 2005.
- İmam-ı Rabbânî, Ahmed Fârûkî Serhendî. *İsbât'ün Nübüvve*, Çeviren Hüseyin Hilmi Işık, İstanbul: Hakikat Kitabevi, 2015.
- İmam-ı Gazâlî, Muhammed bin Muhammed. *İhyâ-u Ulûm'id-Dîn I-IV*. Tercüme Ali Arslan. İstanbul: Merve Yayınları, 2014.
- İmam-ı Gazâlî, Muhammed bin Muhammed. *İlahi Ahlak (el- Maksad'ül-Esna Şerh-u Esmailah'il-Husna)*. Çeviren Yaman Arıkan. İstanbul: Uyanış Yayınları, 1989.
- İmam-ı Gazâlî, Muhammed bin Muhammed. *el- Maksadu'l Esna Şerhi Esmâ'ül Hüsnâ*. Çeviren M. Feriât Hacıferiştatoğlu. İstanbul: Feriât Yayınları, 2005.
- İmam-ı Gazâlî, Muhammed bin Muhammed. *Kimya-yı Saadet*. Çeviren Ali Arslan. İstanbul: Merve Yayınları, 2004.
- Karaman, Hayrettin. *İmam-ı Rabbânî ve İslam Tasavvufu*. İstanbul: İz Yayınları, 2009.
- Kazanç, Fethi Kerim. "Kelami Düşüncede Kötülük Sorununa Kısa Bir Bakış". *On Dokuz Mayıs Üniversitesi Kelam Araştırmaları Dergisi*. 6/1 (2008): 77-106
- Kısakürek, Necip Fazıl. *İmam-ı Rabbânî-Mektubât*. İstanbul: b.d. Yayınları, 1995.
- Kiriş, Nurten. "Arthur Schopenhauer'de Kötülük Problemi Ve Kötümserlik". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi, 2008.
- Mackie, John Lock. "Evil and Omnipotence". İçinde *The Problem of Evil: Selected Readings*, editör Michael Peterson, 89-101. Notre Dame: University of Notre DamePress, 1992.
- Manafov, Rafiz. *John Hick'in Din Felsefesinde Kötülük Problemi ve Günümüz Açısından Teodise*, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2006.
- Nâci, Muallim. "Şerr". İçinde *Lûgat-ı Nâci*. İstanbul: Çağrı Yayınları 1987.

- Nursî, Said. *Mektubat*. İstanbul: Envar Neşriyat, 2007.
- Nursî, Said. *Lem'alar*. İstanbul: Envar Neşriyat, 2007.
- Nursî, Said. *Âsa-yıMûsa*. İstanbul: Envar Neşriyat, 2016.
- Ormsby, Eric Lee. *İslam Düşüncesinde İlahi Adalet Sorunu*, Çeviren Metin Özdemir, Ankara: Kitabiyat Yayınları, 2001.
- Önal, Mehmet. "Kötülük Problemine Epiktetos'un Mutluluk Öğretisiyle Bakmak". *İçinde Felsefe Dünyası*, 126-146. Ankara: Türk Felsefe Derneği Yayını, 2012.
- Özdemir, Metin. *İslam Düşüncesinde Kötülük Problemi*. İstanbul: Furkan Yayınları, 2001.
- Özdemir, Metin. "Kötülük Problemine Eleştirel Bir Yaklaşım". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. -/4 (2000): 225-258.
- Özgen, Mustafa. *İmam-ı Rabbânî Ulûhiyet ve Nübüvvet Anlayışı*. Konya: Tablet Yayınları, 2007.
- Özgen, Mustafa. *İmam-ı Rabbânî'nin Hayatı ve Tecdid Algısı*. Konya: Palet yayınları, 2018.
- Peterson, Michael vd. *Akıl ve İnanç Din Felsefesine Giriş*, Çeviren Rahim Acar, İstanbul: Küre Yayınları, 2019.
- Peterson, Michael vd. *Din Felsefesi Seçme Metinleri*, Çeviren Osman Baş, İstanbul: Küre Yayınları, 2018.
- Platon. *Devlet*, Çeviren Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1988.
- Platon. *Protagoras*, Çeviren N. Şazi Kösemihal, İstanbul: MEB Yayınları, 1989.
- Platon. *Timaeus*, Çeviren Erol Güney, Lütfi Ay, İstanbul: MEB Yayınları, 1982
- Platon. *Yasalar*, Çeviren Candan Şentuna, Saffet Babür, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1998.
- Plotinos, *Enneadlar*, Çeviren Zeki Özcan, Bursa: Asa Kitabevi, 1996.
- Rosenthal, M.- P. Yudin. "Teodise". *İçinde Felsefe Sözlüğü*, Çeviren Aziz Çalışlar, 492. İstanbul: Sosyal Yayınları, 1997.
- Sami, Şemseddin. "Şerr". *İçinde Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Enderun Yayınları 1989.
- Shermer, Michael. *İyiliğin ve Kötülüğün Bilimi*, Çeviren Sinem Gül, İstanbul: Varlık Yayınları, 2007.
- Sunar, Cavit. "İmam Rabbânî'nin Tevhit Görüşüne Genel Bir Bakış". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 5/1 (1956): 136-143.
- Taylan, Necip. *Düşünce Tarihinde Tanrı Sorunu*. Ankara: Şehir Yayınları, 1998.
- Tevfik, Rıza. *Kamus-ı Felsefe*. /2014/01/18/ huznun-sairi-ebul-ala-el-maarri/. <https://aynadakisayfalar.wordpress.com>,
- Topaloğlu, Aydın. "Kötülük Problemi". *İçinde Din Felsefesi*, editör Latif Tokat, 231-249. Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2018.
- Tosun, Necdet. *İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2016
- Topçu, Nurettin. *İsyan Ahlakı*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016.
- Weber, Alfred. *Felsefe Tarihi*, Çeviren H. Vehbi Eralp, İstanbul: Sosyal Yayınları, 1998.

- Yaran, Cafer Sadık. *Klasik ve Çağdaş Metinlerle Din Felsefesi*. Samsun: Etüt Yayınları, 1997.
- Yaran, Cafer Sadık. *Kötülük ve Teodise*. Ankara: Vadi Yayınları, 1997.
- Yasa, Metin. *Tanrı ve Kötülük*. Ankara: Elis Yayınları, 2003.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Şer”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 38:541-542. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

